

LIETUVA PASAULYJE – PASAULIS LIETUVOJE

Skaitmeninė integruoto ugdymo(si)
priemonė (SIUP)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Aivas Ragauskas

SAKARTVELO
IR LIETUVOS
ISTORINIAI IR
KULTŪRINIAI RYŠIAI

Kaunas, 2023

Leidinio tekstas parengtas 2021 metais.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-467-564-5 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/9786094675645>

<https://doi.org/10.7220/9786094675645.10>

© Aivas Ragauskas, 2023

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2023

TURINYS

ĮVADAS	5
SAKARTVELAS IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS	5
KAUKAZO IR SAKARTVELO „ATRADIMAI“ LIETUVOJE	7
LIETUVIŲ KALBOS IR KULTŪROS CENTRAS SAKARTVELO TECHNIKOS UNIVERSITETE	15
GRUZINŲ AUTORIŲ TYRIMAI. ISTORIKO NIKO JAVAKHISHVILI VEIKALAS	16
LENKŲ AUTORIŲ TYRIMAI	17
ANKSTYVIEJI LIETUVOS IR SAKARTVELO KONTAKTAI	19
SAKARTVELO KARALIAUS KONSTANTINO BAGRATIONO II 1494 M. LAIŠKAS ISPANIJOS KARALIENEI IZABELEI ARAGONIETEI LIETUVOS METRIKOJE	19
VĖLESNI LIETUVOS IR SAKARTVELO KONTAKTAI	22
DIPLOMATINIAI KONTAKTAI	22
PREKYBINIAI RYŠIAI	23
<i>Įdomybė. Sakartvelas ir Abiejų Tautų Respublikos kazokai</i>	23
PETIHORŲ DALINIAI LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KARIUOMENĖJE	24
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS TEKSTŲ VERTIMAI Į GRUZINŲ KALBĄ	25
<i>Įdomybė. Ką apie gruzinus Palestinoje rašė Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616) „Kelionėje į Jeruzalę...“?</i>	26
LIETUVA GRUZINŲ KARTOGRAFO VACHUŠTI BAGRATIONO DARBUOSE	26
KATALIKIŠKOS MISIJOS SAKARTVELE	30
VALSTYBĖS NELAISVĖJE: LIETUVA IR SAKARTVELAS RUSIJOS IMPERIJOJE	31
GRUZINAI LIETUVOJE	31
<i>Įdomybė. Gruzinų dvasininkas – buvusio Pažaislio kamaldulių vienuolyno (stačiatikių vienuolyno) vyresnysis</i>	32
LIETUVIAI SAKARTVELE	33
Rekrutai (kareiviai) Rusijos kariuomenėje Kaukaze iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir buvusių jos teritorijų	33
Belaiviai ir tremtiniai Rusijos kariuomenėje Kaukaze iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų	35
Dvasininkai	37
Kitų profesijų atstovai: nuo vaistininkų ir inžinierių iki tarnaičių ir ūkininkų	39
Lietuviai Sakartvele Pirmojo pasaulinio karo metais	48
LIETUVIŲ VEIKLA SAKARTVELE	50
Tbilisio lietuvių savitarpio pagalbos draugija	50
Kaukazo lietuvių taryba	52
<i>Įdomybė. Kaukazo (Sakartvelo) vietovardžiai Lietuvoje</i>	54
SAKARTVELAS – KAI KURIŲ LIETUVIŲ AMŽINOJO POILSIO VIETA	56
<i>Įdomybė. Kaukazo augalija Lietuvoje</i>	56
LIETUVA IR SAKARTVELAS TARPUKARIU (1918–1940 M.)	57
NEPRIKLAUSOMŲ LIETUVOS IR SAKARTVELO VALSTYBIŲ SANTYKIAI (1918–1921 M.)	57
LAIKINASIS LIETUVOS KONSULATAS	58
LIETUVA SAKARTVELO OKUPACIJOS AKIVAIZDOJE	60
SOVIETINIS SAKARTVELAS LIETUVOS SPAUDOJE	62
LIETUVIŲ GRĮŽIMAS Į TĖVYNĘ	66
1934 M. LIETUVOS SPAUDOS ATSTOVŲ KELIONĖ PO SOVIETINĘ GRUZIJĄ	67
MENOTYRININKAS JURGIS BALTRUŠAITIS IR SAKARTVELO PAVELDO TYRIMAI	69
SUDĖTINGI ANTROJO PASAULINIO KARO METAI	71
BUVO IR TAIP: SOVIETINIS PARTIZANAS GRUZINAS GEORGIJUS DVALADŽĖ-ŽORŽAS	71
SAKARTVELAS IR LIETUVA SOVIETMEČIU: „TAUTŲ DRAUGYSTĖ“	73
TURIZMAS	75
KELETAS FAKTŲ APIE KULTŪRINIUS MAINUS	77
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	80
CHRESTOMATIJA	93

IVADAS

SAKARTVELAS IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS

Sakartvelas (Gruzija) – parlamentinė respublika. Šalis ribojasi su Azerbaidžanu, Armėnija, Turkija ir Rusija. Dabartinė Sakartvelo valstybė įsikūrusi Pietų Kaukaze, jos vakaruose – rytinė Juodosios jūros pakrantė, legendinė Kolchidė, kurioje Antikos laikais būta mitinės aukso vilnos. Geografiniu atžvilgiu Sakartvelas yra Azijoje, tačiau dėl krikščionybės įtakos kultūriniu atžvilgiu šalis priskiriama prie Europos. Šalies plotas – 69 700 km², gyventojų skaičius – apie 4 mln. Dauguma gyventojų (per 86 %) yra kartvelai (toliau dažniausiai vartojamas tradicinis lietuvių kalboje valstybės gyventojų pavadinimas – *gruzinai*), tačiau šalyje gyvena ir daug azerbaidžaniečių, armėnų, osetinų, abchazų ir kt. Dabartinio Sakartvelo nepriklausomybė paskelbta 1991 m. balandžio 9 d. Dauguma gyventojų (per 80 %) priklauso Gruzijos stačiatikių bažnyčiai, antroje vietoje – musulmonai (per 10 %). Valstybinė kalba – gruzinų (Abchazijoje – abchazų).

Lietuva yra parlamentinė respublika. Šalis ribojasi su Latvija, Baltarusija, Lenkija ir Rusija (Kaliningrado sritis). Lietuvos vakarinį krantą skalauja Baltijos jūra (pakrantės ilgis – 90,66 km). 2017 m. duomenimis, Lietuvoje gyveno 2,8 mln. gyventojų. Nuo 2004 m. Lietuva yra viena iš Europos Sąjungos valstybių. Nuo 2015 m. valstybė priklauso euro zonai. Lietuva nuo 2004 m. yra NATO narė. Valstybinė kalba – lietuvių, dauguma gyventojų (80 %) deklaruoja esantys Romos katalikai.

Daugelis europiečių apie Sakartvelą yra girdėję pirmiausia iš senovės istorijos pamokų, kuriose pasakojamas graikiškas mitas – Jasono ir argonautų (Heraklio, Telamono, Kastoro, Polideuko ir kt.) žygis į Kolchidę, siekiant pagrobti aukso vilną¹. Lietuvai šis teiginys tinka tik iš dalies. Abiem šalims XVIII a. pab.–XIX a. pr. atsidūrus Rusijos imperijoje, žinių apie Sakartvelą ir Kaukazą tuometėje Lietuvoje palaipsniui ėmė daugėti. Galima teigti, kad šiuo laikotarpiu Lietuvoje ir buvo „atrastas“ Kaukazas, taigi ir Sakartvelas.

Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje atkurta Sakartvelo valstybė išsilaikė vos kelerius metus (1918–1921). Ji buvo įtraukta į Sovietų Rusijos sudėtį. Tai

Sakartvelo vėliava

Lietuvos vėliava

¹ „For many English-speakers their first (and often only) meeting with “Georgia” is in the schoolroom, where the tale of Jason and Argonauts brings a vague awareness of Colchis and the Caucasus, but little else.“ (P. Skinner, „The “Lost” Country. Why is Georgian History and Culture so Little Known in the English speaking World?“, *The Kartvelologist* 20 (2014), <http://kartvelologi.tsu.ge/public/en/arqive/8/3.>)

radikaliai apribojo santykių su atkurtąja Lietuvos valstybe (1918–1940) galimybes. Naujausia XX a. vid.–XXI a. pr. istorija per sovietinę (Gruzija ir Lietuva – dvi sovietinės „respublikos“) ir posovietinę erdvę (dvi nepriklausomos valstybės) politiniu ir kitais atžvilgiais priartino geografiškai nutolusias Gruziją ir Lietuvą. Sovietmečiu daugiapusis bendradarbiavimas tarp įvairių Sovietų Sąjungos dalių buvo skatinamas plėtojant kontroliuojamą „tautų draugystės“ idėją – tiek verčiant literatūros kūrinius, tiek plėtojant turizmą ir prekybą, tiek įgyvendinant kitas priemones. Tai buvo daroma siekiant suartinti skirtingus Sovietų Sąjungos kraštus, netgi savotiškai susieti vienus su kitais.

Sovietmečiu vadinamoji „tautų draugystės“ idėja profesionalus ir mėgėjus skatino tirti tiek jos istoriją, tiek konkrečias formas. Teigta, kad „tautų draugystės idėja randa gyvą atgarsį literatūrų draugystėje, šiame būdingiausiame ir įstabiausiame visos daugianacionalinės tarybinės literatūros reiškiny, kuriuo nužymėtas visas jos vystymosi kelias“². Su tuo buvo susiję sąveikų ir rašytojų biografijų faktų tyrimai, tam labai tiko vertimai. Atrodo, kad minėti ryšiai kartais būdavo net kiek hipertrofijuojami. Nepaisant to, Jokūbo Skliutausko (1925–2004) ir kitų autorių tyrimai yra svarbūs ir vertingi. Kalbų sąveikų tyrimai dėl objektyvių raidos ypatybių ir subjektyvių priežasčių – tam reikėjo daugiamečių, ypač didelio profesionalumo reikalaujančių tyrimų – buvo mažiau populiarūs.

Pastaraisiais metais abiejų visuomenių ir valstybių politiniai, ekonominiai ir kultūriniai ryšiai išgyvena tam tikrą pakilimą. Minėtus ryšius skatina panašūs geopolitiniai iššūkiai, didinantys abiejų šalių solidarumą ir formuojantys ypatingus šalių santykius. Lietuva besąlygiškai remia Sakartvelą jo konflikte su Rusija, nepripažįsta Sakartvelo teritorijų atplėšimo – atskirų regionų okupacijos, palaiko šalies siekį įstoti į NATO. Auga ir įvairūs visuomenių bendradarbiavimas, pavyzdžiui, veikia nevyriausybinė ir ne pelno siekianti organizacija „Lietuvių ir kartvelų draugystės ambasada“³.

2018 m. Valstybinė lietuvių kalbos komisija patvirtino alternatyvaus Gruzijos pavadinimo „Sakartvelas“ vartojimą lietuvių kalboje, kurį kaip oficialų įteisino 2020 m. Tradicinis „Gruzijos“ pavadinimas taip pat lieka vartotinas viešojoje erdvėje – jis pramaišui vartojamas ir šioje mokymo priemonėje. Analogiškai vartojami tautovardžiai *kartvelai* ir *gruzinai*. Minėtina, kad šiuos terminus savo darbuose vartojo gruzinų ir lietuvių literatūrinių ryšių tyrėjas J. Skliutauskas.

Sakartvelas ir Lietuva glaudžiai bendradarbiauja įvairiose srityse. Pasirašyta daug tarptautinių ekonomikos, kultūros, sveikatos apsaugos, gynybos ir kt. sričių sutarčių. Vyksta Sakartvelo ir Lietuvos tarpparlamentinis bendradarbiavimas, įgyvendinami įvairūs tarptautiniai projektai, taip pat ir euroatlantinės bei europinės integracijos srityse. Reguliariai vyksta Sakartvelo ir Lietuvos verslo forumai. Potio, Batumio ir Klaipėdos uostai yra pasirašę bendradarbiavimo memorandumų, bendradarbiauja įvairūs Lietuvos ir Sakartvelo miestai. Nuo 2012 m. Sakartvelo technikos universitete veikia išskirtinio efektyvumo Lietuvių kalbos ir kultūros centras (vadovas – prof. dr. Vidas Kavaliauskas), kuriame sudarytos puikios sąlygos nemokamai

2 J. Skliutauskas, „Vietoje įžangos“, in J. Skliutauskas, *Aukso šaknelė. Literatūrinių ryšių apybraižos* 2 (Vilnius, 1982), 3.

3 E. Krikštopaitis, „Lietuvos–Sakartvelo santykiai 1990–2020 metais“ (bakalauro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2020), <https://www.vdu.lt/cris/handle/20.500.12259/107628>.

studijuoti lietuvių kalbą. Nuo 2013 m. Vilniaus universitete veikia gruzinų kalbos ir kultūros kursai. Sakartvelo sostinėje Tbilisyje yra Vilniaus skveras, atidarytas 2009 m. (atnaujintas 2019 m.). 2015 m. Lietuvos sostinėje, Žvėryno mikrorajone, taip pat atidarytas Tbilisio skveras⁴.

Minėtina, kad, 2002 m. duomenimis, gruzinai yra vieni populiariausių kitataučių lietuvių humoro kultūroje. Jie vaizduojami statiškai, daugelį metų iškeliant tik vieną bruožą – superseksualumą. Galima manyti, kad anekdotai sietini su posovietiniu paveldu⁵.

Metodinėje priemonėje aptariami daugelis Lietuvos ir Sakartvelo ryšių aspektų. Daugiausia dėmesio skiriama senajai epochai – iki XX a. pradžios. Dėl išskirtinai didelės istorinės medžiagos apimties mažiau nagrinėjamas sovietmetis, reikalaujantis atskiro aptarimo. Naujai atkurtų valstybių santykiai nėra aptariami.

KAUKAZO IR SAKARTVELO „ATRADIMAI“ LIETUVOJE

Jau XIX a. pab.–XX a. pr. nemažai Lietuvos gyventojų žinojo, kad tolimasis Kaukazas yra Rusijos imperijos pietuose, siejo su juo didžiulius kalnus, netgi pačioje Lietuvoje „kaukazais“ vadino kalvotas vietas. Kai kuriems lietuviams, pirmiausia tremtiniais, kareiviams ir darbo ieškantiesiems, teko Kaukaze ir pabuvoti. Komentuodamas „Varpo“ publikacijas apie Užkaukazę, Jokūbas Skliutauskas pažymi, kad tuo metu lietuvių visuomenėje buvo jaučiamas tam tikras susidomėjimas Užkaukazės tautų gyvenimu, kultūra, nes daugelis Užkaukazėje „turėjo giminių, draugų, pažįstamų“⁶.

Apie tai, kad lietuviai žinojo apie Kaukazą ir nemažai lietuvių ten gyveno, liudija ne tik statistika, bet ir įdomi 1910 m. Užkaukaze keliavusios JAV lietuvių, medikės, leidėjos, publicistės Julės Pranaitytės (1881–1944) kelionių įspūdžių knyga „Iš kelionės po Europą ir Aziją“⁷. Autorė pažymi, kad „kiekvienas bent mažumą apšviestas žmogus žino iš geografijos rankvedžio, kur yra Turkestanas, Buchara, Kaspija, Kaukazo kalnai ir t. t. Bet koki ten žmonių papročiai, gyvenimo sąlygos, moralis ir medžiagiškas žmonių stovis, to viso veltui jieskosime pedagogikos rankvedžiuose.“⁸ J. Pranaitytė nurodo, kad į Vidurinės Azijos ir kitus Rusijos pramonės centrus „neapšviesti Lietuvos kaimiečiai aibiais traukia svetur laimės jieskoti, vadovaudamiesi vien viliugingomis pasakomis apie aukso kalnus, neužtarnautas ponystes ir tiems panašius monus, tyčiomis pramanytus suvadžiotųjų agentų ir pirmiau iškeliavusių nesąžiningų savo giminių bei pažįstamų“. Autorė aprašė Kaukazą, Tbilisį, Gruzinų karo kelią ir Vladikaukazą.

4 „Bendradarbiavimo pagrindinės sritys“, http://lithuania.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=671&lang=11.

5 L. Anglickienė, „Kitataučių įvaizdis anekdotuose“, *Darbai ir dienos* 31 (2002): 192, 195.

6 J. Skliutauskas, „Gruzinų ir lietuvių literatūriniai ryšiai“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972), 181.

7 Pranaičių Julė [J. Pranaitytė], *Iš kelionės po Europą ir Aziją* ([b.v.], 1914).

8 Ibid., 1.

Kartu su bendrakeleive keliavusi J. Pranaitytė aprašė ir Tbilisio lietuvius: „Tifliso tautų margumyne yra taipgi ir lietuvių į tris ar keturis tūkstančius. Jie užsiima prie įvairių dirbtuvių, smulkesnės krautuvės, tarnysta po namus, restauracijas ir kariumenėje. Tokiam dailiam bureliui reikėtų turėt net nuosava bažnyčia. Čia gi, kaip patyriau nuo vietinio vokiečių bažnyčios kapeliono kun. P. Digrio (lietuvio), mūs tautiečiai nei pamaldų, nei pamokslų savo kalboje nereikalauja. Visi praktikuojantieji katalikai-lietuviai priguli į vokiečių katalikų parapiją, bet ant lietuviškų pamokslų tik labai retai teateina. Prie tos bažnyčios yra ir lietuvis zakristijonas. Ir kur mus žmonių nebesama! Tikrai, Užkaukazijos sostinėje nesitikėjau svetimtaučių maldnamio tarnybos tarpe sutikti žemaitį. Tat nemažai nustebau, kaip sykį po mišių, priėjęs prie manęs zakristijonas bažnyčioje, pusbalsiai atsiliepė: „Kunigėlis praša tamstų unt arbatas.“⁹

Dušėčio (Dusheti) miesto smuklėje keliautojos, kalbėjusios lietuviškai ir angliškai, aplinkinių buvo palaikytos iš pradžių anglėmis, o galiausiai švedėmis. Smuklėje jos sutiko buvusį kareivį nuo Ukmergės, pasilikusį po tarnybos užsidirbti pinigų („noriu truputį pasipinigaut, o paskui grįžti tėvynėn“). Jis teigė negalintis susituokti su lietuve mergina: iš Lietuvos jų atvyksta daug, tačiau į saviškius nežiūri. Verčiau teka už rusų kareivių ir už „ponaičių“. Vis dėlto tik kelioms pavykę tai padaryti¹⁰. J. Pranaitytės įžvalgos iš esmės teisingos, išskyrus „santuokines įžvalgas“, kuriomis ir ji pati nepasitikėjo.

Taigi tokios antraštės, pavyzdžiui, „D. 29 spalų mėn., važiuojant carui iš Kaukazo...“ ar „Atsysisveikinimas. Ant Kaukazo mane varo...“ daugeliui Lietuvoje ir net JAV gyvenančių lietuvių turėjo būti suprantamos¹¹.

Pirmieji lietuviški tekstai gruzinų žemėje sukurti XIX a. pab. lietuvių liuteronų kunigo Martyno Keturakato. 1896 m. sausį eiliuotame laiške jis rašė:

*Kaukasosia yr daug kalnu,
Su amžinu sniegu dengtu.
Yr tarp kalnos daug vindažu,
Ta gražu vaisu nešanču.*

*Ors sveikas ir labai smagus,
Del šalčio čon nemiršt žmogus.
Bet šturmai tankei iškadingi,
Žmonems labai nepalaimingi.*

*Upesosia yr daug žuviu,
O giros gaujas dar vilku.
Čon valkiojas mešku didžiu
Ir daugeropu dar žveru.*

*Nodinguju terantelu,
Per kurus miršta daug žmonu,
O, ir angijų labai ilgu,
Nu trisdešimtoviju pedu.*

⁹ Ibid., 238.

¹⁰ Ibid., 251–252.

¹¹ W. Bewardis, „D. 29 spalų mėn., važiuojant carui iš Kaukazo...“: iš Lietuvos“, *Lietuwiskasis balsas* 27 (1888, lapkr. 21): 205–206 [i.e. 213–214]; Ludwika B., „Atsysisveikinimas. Ant Kaukazo mane varo...“, *Linksmų wakarai* 9 (1889, sejos 4): 142–143.

*Praryja tankei galvijus,
Be baimės niera nei žmogus.
Kad drukavota bus gesmelė,
Prisusk ir man nu jos laiškeli.*

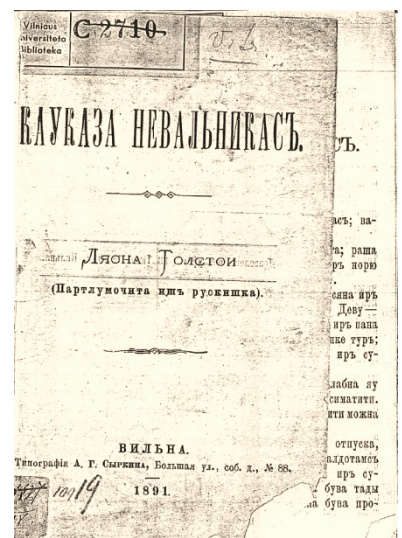
Sirdingai sveikindams sunčū.
Tau žinė čon iš Kaukasu,
Kad sveiks ir linksmas dar esu,
Po Dievo vis apgynimu.
Jo vyničoj man dirbt gražu,
Ir darbą baigsu su smerčiu.¹²

[illegible][illegible][illegible]

Epaveldas.lt (<https://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=42127>)

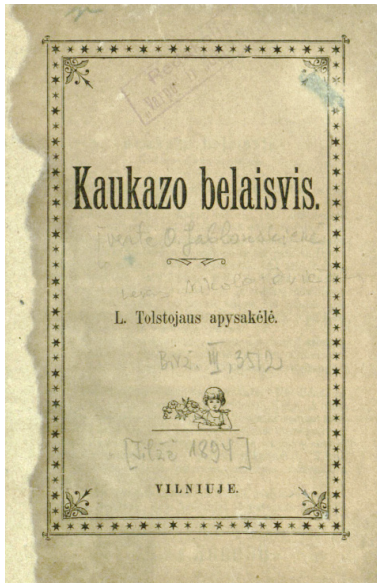
Nemažai žinių apie Kaukazą suteikė ir grožinės literatūros kūriniai, ypač parašyti rusų ir lenkų kalbomis. Į lietuvių kalbą daug kartų išversta rusų rašytojo Levo Tolstojaus (1828–1910) apysaka „Kaukazo belaisvis“. Kūrinys plito per spaudą ir atskirus leidinius. Įdomu, kad pirmą kartą šią apysaką, pavadintą „Kaukaza nevalnikas“, 1891 m. Vilniuje lietuvių kalba, užrašyta kirilicos abėcėle, išleido Suvalkų berniukų gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas Ipolitas Liutostanskis (И. Лютостанский)¹³.

Minėtą L. Tolstojaus kūrinį netrukus į lietuvių kalbą išvertė ir 1894 m. Tilžėje paskelbė literatė ir vertėja Konstancija Sketerytė-Jablonskienė (1868–1948). Lietuvių spaudos draudimo sąlygomis leidinys buvo kontrafaktinis – jo leidiniai duomenys sufalsifikuoti, nurodant, kad knyga išleista Vilniuje 1894 m.¹⁴. Vėliau „Kaukazo belaisvis“ išleistas JAV lietuvių¹⁵. Kaip minėta, kūrinys skelbtas ir Prūsijos lietuviškoje periodinėje spaudoje¹⁶.

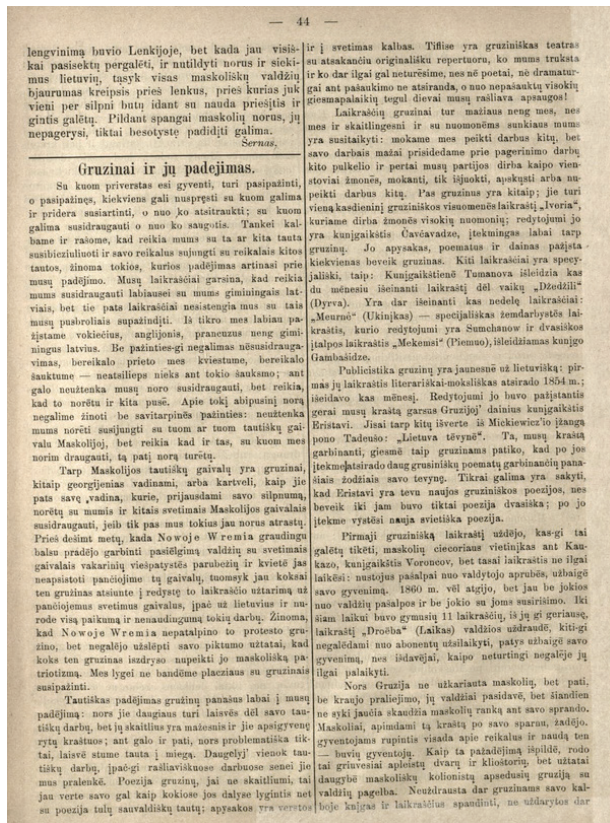

„Kaukaza nevalnikas“ [Vilnius, 1891], viršelis

- 12 „Ak mylims brolau Kristuje!“ / pastor Martin Keturakaitis, colonie Alerandershilf bei Tiflis per Monglis in Kaukasus; nuo M. K. Klaipėdos kreizo ant nudrukavojimo. Alerandershilf, 10 januar 1896“, *Keleivis* 8 (1896, febr. 25): [2].
- 13 I. Liutostanskis, Кавказа невольникасы. Ляона Толстои (Партлумочита ишъ рускишка) (Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1891) [Levo Tolstojaus apysakaitė]; http://lith520.class.uic.edu/8sav_uzduotis.asp. Plačiau žr. G. Subačius, „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“, *Archivum Lithuanicum* 8 (2006): 280, 287, 292.
- 14 L. Tolstojus, *Kaukazo belaisvis*, vertė S. O. [Konstancija Sketerytė-Jablonskienė], Vilniuje: [s.n., s.a.] (Tilžė: Ūkininkas, 1894), 24. Žr. N. [S. Matulaitis] paminėjimą: „Kaukazo belaisvis: L. Tolstojaus apysakėlė“, *Varpas* 7 (1895): 115–116. Autoriaus teigimu, tokios knygelės „geros tik pratinimui skaityti“. Vis dėlto knygelė buvo išleista kaip „Ūkininko“ priedas, taigi tikrai plito tarp valstiečių.
- 15 *5 istorijos*, [Mahanoi Sitis (Pen.)], [1909–1916]; [Mahanoi Sitis (Pen.)]: [V. Bačkauskas], [1909–1916] (Mahanoj City, Pa.: spaustuveje W. D. Boczkausko-Co). Turinyje: „Kalnu gyventojus: meilinga istorija. – Lozorius. – Narsi mergina: isz serbu kalbos. – P. Bačkauskas. Užvydus vyras: juokinga / F. W. B. – Л. Н. Толстой. Kaukazo belaisvis: apisakele / L. Tolstojaus.“
- 16 „Nevalnas Kaukaze: papasakojimas L. Tolstoi'aus“, *Nauja lietuviszka ceitunga* 71–73, 75 (1895, sept. 3–17): Vaidyla, „Kaukazo belaisvis“, *NGd* 9–16 (1918, lapkr. 23–gruod. 1).

„Kaukazo belaisvis“, titulinis lapas

Stelli (Juozo Adomaičio-Šerno) straipsnis „Gruzina ir jų padėjimas“ (*Varpas* 3 (1892): 44)

Minėtina, kad L. Tolstojaus „Kaukazo belaisvis“ populiarumo neprarado ir nepriklausomoje Lietuvoje. 1924 m. pasirodė naujas apysakos leidimas. Kūrinį išvertė rašytojas Kazys Binkis¹⁷. 1928 m. išleistas kitas L. Tolstojaus kūrinys „Kazokai: Kaukazo apysaka“. Jį vertė V. Jocaitis¹⁸.

Svarstydamas, kuo remiantis galima būtų datuoti gruzinų ir lietuvių literatūrinių ryšių pradžią, šių ryšių tyrėjas J. Skliutauskas teigia, kad tam netinka ankstyviausi vertimai iš vienos kalbos į kitą. Tyrėjas pažymi, kad „gruzinų ir lietuvių literatūrinių santykių istorijoje tam tikrą (gal kartais ir ne tokių žymų) vaidmenį suvaidino ir pažintiniai straipsniai, kultūrinė informacija, atitinkamų literatūros ir kultūros faktų paminėjimas ir kt.“¹⁹. Dar 1892 m. „Varpe“ Stelli slapyvardžiu (tai publicistas Juozas Adomaitis-Šernas (1859–1922), o ne Antanas Vilkutaitis-Keturakis, kaip kartais teigiama) buvo išspausdintas nemažas straipsnis „Gruzina ir jų padėjimas“, kuriame lietuviams pristatoma Gruzija, jos kultūra, minimas gruzinų rašytojas Giorgi Eristavi (1813–1864), gruzinų spauda lyginama su lietuvių²⁰.

1898 m. „Ūkininke“ A. Vilkutaičio-Tautiečio vardu paskelbtas straipsnis „Apie gruzinus ir jų pakilimą“, kuria-
me plačiai nušviečiama krašto istorija ir jo tuometė būklė. A. Vilkutaitis – pirmasis lietuvių rašytojas ir publicistas, taip plačiai Lietuvos skaitytojui atvėręs duris į Sakartvelo kasdienybę.

Jau tarpukariu pasirodydavo atsiminimų apie lietuvių gyvenimą Kaukaze XIX a. pab.–XX a. pr. Daugiausia medžiagos, kuria dalijosi Stanislovas Jazdauskis, Adomas Tamošiūnas, Silvestras Pašakarnis²¹, paskelbė Pranas Gudelis. Jis nušvietė daugelį dalykų²². Būta ir vėlesnių lietuvių autorių bandymų apibendrinti žinias apie lietuvių pėdsakus Užkaukazėje – Gruzijoje, Armėnijoje, Azerbaidžane ir netgi Turkijoje. Akcentuojamos kelios XIX–XX a. asmenybės: J. Chodzka, P. Vileišis, A. Vienuolis ir M. K. Čiurlionis, remiamasi daugiausia P. Gudeliu²³.

17 L. Tolstojus, *Kaukazo belaisvis*, vertė K. Binkis (Kaunas, 1924).

18 L. Tolstojus, *Kazokai: Kaukazo apysaka* (1852 m.), [vertė V. Jocaitis] (Kaunas, 1928 [i.e. 1929]).

19 Skliutauskas, „Gruzinių ir lietuvių literatūriniai ryšiai“, 179–180.

20 Ibid.; Stelli [Juozas Adomaitis-Šernas], „Gruzina ir jų padėjimas“, *Varpas* 3 (1892): 44–45; *Slapyvardžių žodynas* 2, sudarė ir parengė

Jonas Mačiulis (Vilnius, 2004), 869.

21 P. Gudelis, „Iš lietuvių gyvenimo Užkaukazyje prieš Rusijos revoliuciją“, *Karo archyvas* 4 (1928): 192.

22 Ibid., 192–206; P. Gudelis, „Lietuvių gyvenimas Užkaukazyje iki lietuvių organizacijų suvažiavimo Tiflėje 1917 m. gruodžio 27 d.“, *Karo archyvas* 6 (1935): 263–287; P. Gudelis, „Lietuvių gyvenimas Užkaukazyje iki lietuvių organizacijų suvažiavimo Tiflėje 1917 m. gruodžio 27 d.“, *Karo archyvas* 7 (1936): 111–142; P. Gudelis, „Lietuvių karių organizavimas Kaukazo fronte“, *Karo archyvas* 9 (1938): 77–110; P. Gudelis, „Antra kelionė Kaukazo frontan lietuvių karių organizuoti“, *Karo archyvas* 10 (1938): 129–136; P. Gudelis, „Kaukazo lietuvių organizacijų atstovų suvažiavimas Tiflėje“, *Karo archyvas* 11 (1939): 217–228; P. Gudelis, „Iš lietuvių karių veiklos Užkaukazyje Pirmojo pasaulinio karo metu“, *Karys* (1964).

23 G. Labutis, „Lietuvių pėdsakai Užkaukazėje“, *Krantai* 2 (2012): 12–17; V. Navickaitė, „Lietuviai Gruzijoje: senoji ir naujoji karta“, *Tiesos UK* (2009, gruodžio 10–16): 12–13. Apie

Lietuvių ir gruzinų santykiai įprastai nagrinėjami kaip „šimtametės draugystės“ išraiška. Toks konceptas būdingas ir daugeliui lenkų autorių. Keliose dešimtyse straipsnių nušviesti pavieniai literatūrinių ir diplomatinių ryšių XX a. aspektai – kūrėjai, tekstai ir institucijos. Daugiausia dėmesio skirta literatūriniams ryšiams.

Apie lietuvių ir gruzinų literatūrinius ryšius daugiausia rašė medikas, rašytojas, žurnalistas Jokūbas Skliutauskas (1925–2004). Jo tekstai yra labiau mokslo populiarinimo pobūdžio, tačiau čia pateikiama nemažai vertingos faktologijos²⁴. J. Skliutauskas – vienas iš nedaugelio lietuvių ir gruzinų literatūrinių ryšių tyrinėtojų. 1942–1945 m. gyvenęs Frunzėje, buvęs laikraščio „Tarybų Lietuva“ korespondentu Vidurio Azijoje, daug keliavęs, „geriausias gydytojas tarp rašytojų ir geriausias rašytojas tarp gydytojų“, J. Skliutauskas daugiausia rašė apie Lietuvos ir Užkaukazės bei Vidurinės Azijos tautų (gruzinų, armėnų, kirgizų, uzbekų ir kt.) ryšius. Šiems ryšiams atskleisti skirtos kelios apybraižų, esė knygos (kai kurie tekstai skelbti po kelis kartus): „Iš armėniško sąsiuvinio“ (1968), „Riteris iš Sakartvelo“ (1972), „Aukso šaknelė. Literatūrinių ryšių apybraižos“ (1977–1982, kn. 1–2), „Sparnuotas raitelis“ (1986), „Prie Suleimano sosto“ (1989), „Iš ramybės ir nerimo“ (1991)²⁵ ir kt. Lietuvių ir gruzinų literatūrų ryšiai aptariami keliuose tekstuose, atskleidžiant atskirų lietuvių autorių (poeto Jurgio Baltrušaičio, Antano Venclovos, Antano Vienuolio) santykį su Gruzija²⁶. J. Skliutauskas parašė ir apibendrinamųjų straipsnių²⁷. Atskirai verta paminėti esė apie Seržą Culadžę (*Serge Tsouladzé*; Šotos Rustavelio „Karžygio“ vertimo į prancūzų kalbą autorius), tapusį J. Skliutausko bičiuliu. Esė minimas ir Sorbonos profesoriaus J. Baltrušaičio veikalas apie Gruzijos ir Armėnijos meno paminklus, padaręs šiam Prancūzijoje gimusiam ir į Gruziją grįžusiam gyventi medikui didžiulį įspūdį²⁸. J. Skliutauskas parašė ir su Lietuva šiek tiek susietą tekstą apie gruziniškąją šekspyriana²⁹, Gralio ieškotoją Važą Gvachariją³⁰, Konstantinę Gamsachurdiją³¹ ir kt.

Minėtina ir gruzinė Daredžan Buačidzė, Vilniaus universitete studijavusi lietuvių kalbą ir literatūrą ir 1991 m. Tbilisio universitete apgynusi disertaciją apie gruzinų ir

J. Chodzką žr.: L. Klimka, „Kaukazo kartografas Juozapas Chodzka (1800–1881)“, in L. Klimka, *Istorijos vėjų pagairėje* (Vilnius), 262–265. Apie J. Chodzką yra daug informacijos įvairiomis kalbomis.

24 J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo: [apybraižos]* (Vilnius, 1972).

25 „Jokūbas Skliutauskas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/jokubas-skliutauskas/>; J. Butkus, „Atsiminimai apie Ilją ir Jokubą Skliutauskus“ (2015-08-08), <https://lmbtau.wordpress.com/2015/08/08/atsiminimai-apie-ilja-ir-jokuba-skliutauskus/>.

26 J. Skliutauskas, „Jurgis Baltrušaitis ir Gruzija“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972), 43–60; J. Skliutauskas, „Antanas Venclova Gruzijoje“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972); J. Skliutauskas, „Trys pažintys su Vienuoliu“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972).

27 Skliutauskas, „Gruzinių ir lietuvių literatūriniai ryšiai“, 179–206.

28 J. Skliutauskas, „Krantai“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972), 4–21, 52. Turimas omenyje vertimas: Chota Roustaveli, *Le chevalier à la peau de tigre*, tr. Serge Tsouladzé (Paris: Gallimard, 1964) (Collection Unesco d'Oeuvres Représentatives, Série Géorgienne). Minėtina, kad poema iki 1964 m. išleisto S. Culadžės vertimo į prancūzų k. jau buvo išversta du kartus: Marie Félicité Brosset, Georges Gvazavos ir Anie Marcel-Paon. Plačiau žr. D. M. Lang Rec. (Serge Tsouladzé (tr.): Chota Roustaveli: *Le chevalier à la peau de tigre*. (Collection Unesco d'Oeuvres Représentatives, Série Géorgienne.) 272 pp. [Paris]: Gallimard, 1964), *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 29(1) (1966): 166.

29 J. Skliutauskas, „Gruziniškoji šekspyriana“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972): 135–144.

30 J. Skliutauskas, „Gralio ieškotojas“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972): 161–168.

31 J. Skliutauskas, „Paslaptis, įmūryta akmenyje“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972): 170–177.

lietuvių literatūrinius ryšius³². Vienas iš naujesnių tyrimų – Sakartvelo ir Lietuvos literatūrinių ryšių istorinė ir filologinė apžvalga, kurią paskelbė Nina Gaprindashvili ir Nino Tsereteli³³. Reikia pažymėti ir lietuvių literatūros vertėjos į gruzinų kalbą Nanos Devidzės indėlį. Ji į gruzinų kalbą išvertė R. Granausko, B. Vilimaitės, J. Ivanauskaitės, S. T. Kondroto, B. Jonuškaitės, R. Šerelytės, A. Vienuolio, V. Braziūno, H. Kunčiaus kūrinį, sudarė ir *į gruzinų kalbą išvertė* Lietuvių poezijos antologiją (2 tomai), Vaikų lietuvių poezijos ir folkloro antologiją, Šiuolaikinės lietuvių prozos antologiją, Jaunųjų lietuvių poetų kūrybos antologiją. 2003 m. N. Devidzė apdovanota Vytauto Didžiojo ordino medaliu, 2017 m. jai suteiktas Lietuvos rašytojų sąjungos garbės narės vardas, 2019 m. skirta Šv. Jeronimo premija už gausų, įvairų ir profesionalų lietuvių literatūros vertimo darbą, už dešimtmečius trunkantį jos populiarinimą Sakartvele, už nuopelnus plėtojant lietuvių ir kartvelų literatūrą, kultūrų ryšius³⁴.

Būtina paminėti ir kaukazietiškas inspiracijas įžymaus lietuvių poeto Sigito Gedos kūryboje³⁵. Informatyvūs enciklopediniai straipsniai apie lietuvių ir kartvelų literatūrinius ryšius³⁶.

Paskelbta tekstų apie dailininką ir kompozitorių Konstantiną Mikalojų Čiurlionį (1875–1911) ir Gruziją³⁷ ir kt. Atlikta vertingų tyrimų apie Kaukazo lietuvių tarybą³⁸, minėtini menotyrininko Jurgio Baltrušaičio viduramžių Gruzijos meno istorijos tyrimai³⁹.

Igyvendinta keliolika komparatyvistinio pobūdžio tyrimų, kuriuose lyginami įvairūs Sakartvelo ir Lietuvos aspektai, pavyzdžiui, lietuvių ir gruzinų tapatybė posocialistinėje erdvėje⁴⁰. Kaip teigia Barbara Christophe, lietuviai yra nusiteikę (ir bando) kritiškai vertinti šalies istoriją, jiems tauta yra tai, kas vienu ar kitu būdu

32 Д. Буачидзе, „Грузино–литовские литературные взаимосвязи 40–80-х годов XX века“ (автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: специальность 10.01.02 – литература советского периода, Тбилиси: Тбилисский государственный университет им. И. Джавахишвили, 1991).

33 N. Gaprindashvili ir N. Tsereteli, „Georgian–Lithuanian literary relationships (historical and philological overview“, *Acta litteraria comparativa* 5 (2011): 301–309.

34 V. Vitkauskaitė, „Kartvelų kalbos vertėja N. Devidzė: „Kovoti su žodžiais yra labai įdomu“, *IQ* (2019-11-02), <https://www.alfa.lt/straipsnis/50404660/kartvelu-kalbos-verteja-n-devidze-kovoti-su-zodziais-yra-labai-idomu>.

35 O. Žukauskienė, „Kaukazo kraštai XX amžiaus lietuvių kultūros akiračiuose ir Sigito Gedos kūryboje“, in *Sigitas Geda: pasaulinės kultūros lietuvinimas*, sud. Antanas Andrijauskas (Vilnius, 2010), 245–257.

36 L. Menabde ir G. Gverdceli, „Sakartvelo literatūra“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/sakartvelo-literatura/>.

37 J. Landsbergytė, „Кавказский мотив как открытие пространства в литовском искусстве: М. К. Чюрленис (литература, музыка, живопись) и трансформации модернизма“, in *Epoch of classical realism: 19th century cultural and literary tendencies: contemporary issues of literary criticism: IV international symposium* (Tbilisi, 2010), 244–258; R. Brūzgienė, „Musicality of literature and synaesthesia: „Letters to Devdorakelis“ [„Laiškai Devdorakeliui“] by M. K. Čiurlionis“, *Sjani* 18 (2017): 279–294.

38 S. Grigaravičiūtė, „The Lithuanian representation in Transcaucasia, 1918–1922“, *Vėsture: avoti un cilvēki* 21 (2018): 98–112.

39 P. Donabedian, „Jurgio Baltrušaičio įnašas į krikščioniškojo Kaukazo tyrinėjimus“, *Logos* 22 (2000): 156–166; P. Donabedian, „Jurgis Baltrušaitis et la découverte de l’art chrétien de Transcaucasie“, *Cahiers lituaniens* 4 (2003): 34–41; O. Žukauskienė, „Jurgio Baltrušaičio krikščioniškojo meno tyrinėjimai Armėnijoje ir Gruzijoje“, in *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 6, sud. Antanas Andrijauskas (Vilnius, 2007), 405–415; O. Žukauskienė, „Jurgis Baltrušaitis: cross-cultural biography and cross-cultural art history“, in *History of art history in Central, Eastern and South-Eastern Europe*, t. 2, ed. by Jerzy Malinowski (Toruń, 2012), 27–34.

40 B. Christophe, „When is a nation? Comparing Lithuania and Georgia“, *Geopolitics* 7(2) (2002): 147–172.

turėjo būti suformuota, taigi „tautiečiais tampama“. Gruzinams aktualus šlovingos praeities įvaizdis. Istorijos procese atsiradusi tauta tiesiog turėtų būti „išgydyta“, taigi „tautiečiais gimstama“. Autorės manymu, šis skirtumas atspindi konceptualius *tautos* sąvokos skirtumus. Tyrėjos teigimu, lietuvių gebėjimą rasti naujus raidos kelius, pertvarkant nacionalinius naratyvus, stiprina du veiksniai: nepriklausomybė ir rinkos ūkis bei galimybė šaliai tapti Europos Sąjungos nare (B. Christophe straipsnis paskelbtas 2002 m.), o tai skatina įsipareigoti imtis institucinių reformų. Šių veiksmų Sakartvele nėra.

Lyginta sovietinės Lietuvos ir sovietinės Gruzijos literatų Tomo Venclovos ir Zviado Gamsakhurdijos transformacija iš elito į disidentus⁴¹, Lenkijos ir Lietuvos reakcija į Rusijos ir Sakartvelo karą⁴². Išsamiai nagrinėti Vilniaus ir Tbilisio kitakalbiai lingvistiniai landšaftai. Teigiama, kad juos vienija anglų kalbos dominavimas oficialiuose ir neoficialiuose užrašuose, naujo santykio su rusų kalba formavimasis. Didžiausias skirtumas – Vilniuje oficialiuose užrašuose nevartojama rusų kalba. Tbilisyje rusų kalba vartojama, nors tai ir nėra reglamentuota⁴³. Verta paminėti ir dar vieną įdomų kalbotyros tyrimą, kuriame lyginamas somatizmas „širdis“ vokiečių, lietuvių ir gruzinų kalbų frazeologijoje⁴⁴. Yra lyginta ir privataus aukštojo mokslo raida Lietuvoje ir Sakartvele⁴⁵.

Išskirtinos Sakartvelo lietuvių bendruomenės ir Lietuvos diplomatinės atstovybės pastangos pažymėti lietuvių ir Lietuvos pėdsakus Sakartvele⁴⁶ – parengta Sakartvelo lietuvių istorija⁴⁷, sudarytas lietuviškų pėdsakų Sakartvele žemėlapis. Minėtina, kad dauguma lietuvių susitelkę Tbilisyje. Į žemėlapi įtraukti tokie objektai, kaip Lietuvos sodas Chašuryje (2012 m.), Vilniaus skveras⁴⁸, Prezidento Valdo Adamkaus bulvaras, atminimo lentos P. Vileišiui ir A. Vienuoliui, paminklas A. Vilkutaičiui Boržomyje (2012 m.) ir Telavio draugystei su Anykščiais bei Kėdainiais atminti (2018 m.) Telavyje. Verta paminėti Lietuvių draugijos susirinkimą Tbilisio rotušėje 1913 m., pastatą, kuriame 1917 m. vyko Kaukazo lietuvių organizacijų atstovų suvažiavimas. Minėtinas ir pirmosios Lietuvos atstovybės Sakartvele pastatas, kiti objektai – Kryžius lietuviams, palaidotiems Sakartvele, Kazbeko kalnas ir kt.⁴⁹.

41 V. Ivanauskas, „From establishment to dissent: the cases of the litterateurs Tomas Venclova and Zviad Gamsakhurdia in Soviet Lithuania and Soviet Georgia“, *Histoire@Politique* 35 (2018): 2–20. Šia tema darbų paskelbė ir gruzinų autoriai, žr. R. Gachechiladze ir G. Robakidze, „European integration in a political-geographical context: comparison of the Baltic States and the South Caucasus“, *Bulletin of the Georgian national academy of sciences* 13(4) (2019): 145–150.

42 A. Lašas, „When history matters: Baltic and Polish reactions to the Russo-Georgian war“, *Europe-Asia Studies* 64(6) (2012): 1061–1075.

43 A. Diomidova ir J. Kazlauskas, „Вильнюс vs. Тбилиси: особенности иноязычного лингвистического ландшафта“, *Žmogus kalbos erdvėje* 9 (2017): 99–112.

44 D. Šileikaitė, „Der Somatismus „Herz“ als phraseologisches Weltbildelement im deutschen, litauischen und georgischen“, *Kalbotyra* 54(3) (2004): 84–93.

45 M. Pachuashvili, „Governmental policies and their impact on private higher education development in post-communist countries: Hungary, Latvia, Lithuania and Georgia, 1990–2005“, *Journal of Comparative Policy Analysis* 13(4) (2011): 397–410.

46 A. Juodvalkytė, „Sakartvelo lietuviai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/sakartvelo-lietuviai/>.

47 „Lietuviški pėdsakai Sakartvele“, <https://ge.mfa.lt/ge/lt/lietuviai-sakartvele/prisijunk-prie-bendruomenes>.

48 Plačiau žr. „Tbilisyje atidarytas atnaujintas Vilniaus skveras“, *BNS inf.* (Klaipėda, 2019, rugs. 13), 24.

49 „Lietuviški pėdsakai Sakartvele (Gruzijoje)“, <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Bm9jaZ42ePJilbvzHwfUVTjn8EDvedD&ll=42.18778312477095%2C43.51688198888891&z=9>.

Paminklas inžinieriui, publicistui, dramaturgui A. Vilkutaičiui-Keturakiui Boržomyje (<https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Bm9jaZ42ePJiIb-vzHwfUVTjn8EDvedD&ll=41.78150681933539%2C45.08518032873266&z=9>)

Pastaraisiais metais lietuviškojo paveldo Sakartvele paieškomis skiriama vis daugiau dėmesio. 2015 m. birželio 24 d.–liepos 3 d. trys Kauno apskrities archyvo archyvarai Sakartvelo archyvuose vykdė lituanistinio dokumentinio paveldo paiešką. Įgyvendinant „Globalios Lietuvos“ programą, 2018 m. lapkričio 26–29 d. dvi Lietuvos centrinio valstybės archyvo darbuotojos lankėsi Sakartvelo nacionaliniame archyve Tbilisyje. Jos identifikavo Gruzijos nacionaliniame archyve saugomus prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir jo metu į Sakartvelą emigravusių lietuvių, daugiausia karo pabėgėlių ir kareivių, mobilizuotų į Rusijos armiją ir pasiųstų į Kaukazo frontą, sąrašus, dokumentus, susijusius su Kaukazo lietuvių tarybos ir Lietuvos atstovybės veikla, lietuviška tabako įmone „Kaukazas“, buvusio Tbilisio 4-osios berniukų gimnazijos matematikos mokytojo Prano Dailidės asmens bylą, dokumentus, susijusius su inžinieriaus P. Vileišio veikla Kaukazo regione⁵⁰.

Augantį susidomėjimą Lietuvos ir Sakartvelo ryšių istorija atspindi kelios Lietuvoje vykusios vertingos parodos, surengtos Lietuvos bibliotekų ir archyvų. Tai 2018 m. gegužės 16 d.–rugpjūčio 30 d. LMA Vrublevskių bibliotekos Tado Vrublevskio skaitykloje veikusi paroda „Lietuvos ir Pietų Kaukazo valstybių santykiai 1918–1922 m.“⁵¹, virtualios parodos „Pirmoji Gruzijos demokratinė Respublika: Gruzijos (Sakartvelo) ir Lietuvos draugystės šimtmetis“ (LCVA)⁵² ir „Lietuva ir Gruzija istorijos šaltiniuose“ (KRVA)⁵³.

50 „Lietuviškojo paveldo Sakartvele (Gruzijoje) paieška“ (2018-12-04), https://www.archyvai.lt/lt/lcva/naujiena_2121.html.

51 R. Sperskienė, „Paroda „Lietuvos ir Pietų Kaukazo valstybių santykiai 1918–1922 m.“, *Mokslo Lietuva* (2018, birželio 5): 11–12, <http://www.mab.lt/lt/naujienos/2006>.

52 Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), „Pirmoji Gruzijos demokratinė respublika: Gruzijos (Sakartvelo) ir Lietuvos draugystės šimtmetis“, <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84>.

53 KRVA, „Lietuva ir Gruzija istorijos šaltiniuose“, <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/lietuva-ir-gruzija-istorijos-saltiniuose-krva/exh-21/lietuva-ir-gruzija-istorijos-saltiniuose/case-77>.

LIETUVIŲ KALBOS IR KULTŪROS CENTRAS SAKARTVELO TECHNIKOS UNIVERSITETE

2012 m. spalį Sakartvelo technikos universitete Tbilisyje atidarytas šiuolaikiškas Lietuvių kalbos ir kultūros centras – lietuviybės židinys – fenomenalus savo veiklos rezultatyvumu. Centre lietuvių kalbos išmoko daug gruzinų studentų. Daugiau negu 100 studentų gilino lietuvių kalbos žinias Lietuvoje, o per 30 jų tęsė studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose. Centras taip pat prisidėjo pasirašant bendradarbiavimo sutartis keturioms Lietuvos ir Sakartvelo savivaldybėms: Dušėčiui ir Šakiams, Čkotskui ir Molėtams, Mestijai ir Telšiams, Ambrolauriui ir Lazdijams. Lietuvių kalbos ir kultūros centro vadovas – buvęs Lietuvos edukologijos universiteto profesorius, Sakartvelo technikos universiteto garbės daktaras (2015), didžiulį indėlį į gruzinų ir lietuvių ryšių plėtotę įnešęs filologas prof. dr. Vidas Kavaliauskas. Jo veikla deramai įvertinta daugeliu apdovanojimų ir premijų.

Atvirame kultūriniame ir edukaciniame centre gruzinų studentai, naudodamiesi šiuolaikiniais metodais, nemokamai mokomi lietuvių kalbos. Daug dėmesio skiriama Lietuvos šalityrai, ugdomos ne tik kalbinės, bet ir sociokultūrinės kompetencijos, puikiai reprezentuojančios Lietuvą. Centre yra didelė lietuviška biblioteka, kurioje daug grožinės, mokslinės, metodinės ir kt. literatūros veikalų. Organizuojamos parodos, tarptautinės konferencijos ir seminarai, susitikimai su garsiais Lietuvos ir Sakartvelo kultūros, meno, mokslo ir visuomenės veikėjais, rengiami svarbių Lietuvos istorijos įvykių minėjimai. Centro studentai dalyvauja įvairiuose edukaciniuose ir kultūriniuose projektuose tiek Lietuvoje, tiek Sakartvele. Centrą remia Lietuvos Respublika⁵⁴.

Prof. dr. Vidas Kavaliauskas
(<https://www.vle.lt/straipsnis/vidas-kavaliauskas/#gallery1>)

⁵⁴ „Lietuvių kalbos ir kultūros centras“, <https://ge.mfa.lt/ge/lt/lietuviai-sakartvele/lietuviu-kalbos-ir-kulturos-centras>; A. Sabaliauskas, „Vidas Kavaliauskas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9 (Vilnius, 2006), 637; <https://www.lrp.lt/lt/ziniasklaidos-centras/naujienos/dianos-nausedienes-demesys-sakartvele-lietuviu-kalbai-ir-kulturai/35995>.

GRUZINŲ AUTORIŲ TYRIMAI. ISTORIKO NIKO JAVAKHISHVILI VEIKALAS

Mokymo priemonės, monografijos ar studijos lietuvių kalba apie Lietuvos ir Sakartvelo istorinius ir kultūrinius ryšius iki šiol nėra išleista.

Gruzinų autoriai yra paskelbę įvairių tyrimų apie kai kuriuos Lietuvos ir Sakartvelo santykių aspektus – įvykius, asmenybes, reiškinius. Daug nuveikta tyrinėjant seniausius ryšius. Nemažai šių tyrimų paskelbta rusų ir lenkų kalbomis, o pastaruoju metu ir anglų kalba. Taigi medžiaga yra prieinama ir gruzinų kalbos nemokantiems asmenims.

2011 m. išleista gruzinų istoriko Niko Javakhishvili knyga gruzinų kalba apie Gruzijos ir Baltijos šalių santykių istoriją. 2015 m. Rygoje ši knyga paskelbta latvių ir rusų kalbomis⁵⁵. Veikalas iš dalies apibendrina ankstesnį gruzinų autorių įdirbį, nors kai kurie aspektai praleisti. Apskritai, Lietuvos ir Sakartvelo ryšiai knygoje nušviesti fragmentiškai, daugiau dėmesio skiriama santykiams su Latvija – autorius glaudžiai susijęs su šios šalies gruzinų ir mokslinė bendruomenėmis.

Minėtame veikale aptariami gruzinai Rusijos kariuomenėje ar carinėje civilinėje administracijoje, tačiau lieka neaišku, kaip jie susiję su Baltijos šalių ir Gruzijos santykiais – daugelis minėtų asmenų buvo tik imperijos sraigteliai, vykdę vietos tautų priespaudą. Pavyzdžiui, kariškis, kunigaikštis, generolas majoras Pavelas Cicianovas (1754–1806), kilęs iš žinomos Cicišvili giminės Gruzijoje, dalyvavo slopinant 1794 m. sukilimą LDK, o vėliau buvo Gardino vicegubernatorius⁵⁶. Kažin, ar galima šią odiozinę figūrą priskirti „lietuvių ir gruzinų“ ryšių tematikai. Tikėtina, kad nieko „gruziniško“ jis savo veikloje Lietuvoje neatskleidė.

Knygoje beveik nesinaudojama gausia literatūra ir šaltiniais lietuvių kalba. Nepanaudoti ir Sakartvele esantys šaltiniai, pavyzdžiui, apie lietuvius Sakartvele XIX a. pab.–XX a. pr. Autorius labiau koncentravosi į gruzinus ir Sakartvelo pėdsakus Baltijos šalyse, kaip minėta, pirmiausia Latvijoje. Nepaisant išvardytų faktų, knygos išleidimas vertintinas teigiamai.

N. Javakhishvili knygos „Ieskats Gruzijas un Baltijas tautu attiecību vēsturē“ viršelis

⁵⁵ Niko Džavahišvili (Niko Javakhishvili), *Ieskats Gruzijas un Baltijas tautu attiecību vēsturē* (Rīga, 2011). 2015 m. knyga išleista ir rusų k.: Н. Джавахишвили, *Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений* (Рига, 2015). Toliau remiamasi leidiniu rusų k.

⁵⁶ A. Woźniak, „Z badań na Polonią gruzińską drugiej połowy XIX i początku XX wieku“, in *Etnografia Polska*, t. XL, nr. 1–2 (1996), 199–200.

LENKŲ AUTORIŲ TYRIMAI

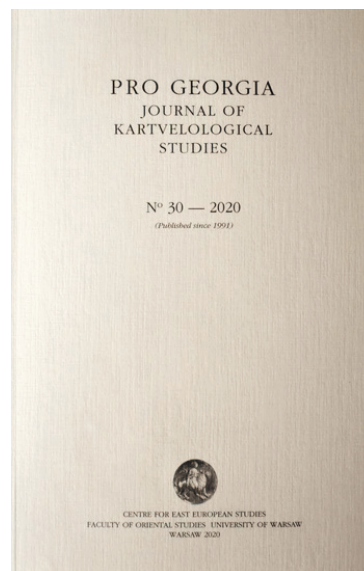
Lenkijos ir Sakartvelo ryšių bei *Polonios* Kaukaze tyrimai yra išplėtoti ir daugiadiscipliniai – istoriniai, etnografiniai, sociologiniai, kalbiniai ir kt.⁵⁷. Lenkų tyrėjai pažymi, kad iki XVII a. kontaktai tarp šalių buvo vienkartiniai ir atsitiktiniai, neturėję jokių didesnių politinių ir ekonominių pasekmių. Lenkų skaičius Sakartvele ypač didėjo į Rusijos kariuomenę Kaukaze imant rekrutus kariškius. Dalis šių kariškių, baigę tarnybą, likdavo šalyje, vesdavo vietines merginas. Jų vaikai teisiškai buvo laikomi lenkais. Darbo Sakartvele ieškodavo ir civiliai – architektai, gydytojai, inžinieriai, mokytojai, valdininkai ir kt.

Skaičiuojama, kad XIX a. pab. Sakartvele gyveno apie 7 000 lenkų, o visame Kaukaze – per 20 000. Akivaizdu, kad prie jų priskiriami ir lietuviai, baltarusiai, latviai ir kt. katalikai (pavyzdžiui, 1897 m. Rusijos imperijos gyventojų surašymo metu buvo nurodoma tik konfesija ir tėvo kalba⁵⁸).

Atvykėliai Sakartvele gyveno aktyvų visuomeninį ir religinį gyvenimą. 1877 m. Tbilisyje pastatyta Šv. Petro ir Povilo bažnyčia tapo *Polonios* ir, apskritai, katalikybės centru. Lenkų literatūroje ypač akcentuojama katalikų dvasininkų veikla⁵⁹. Pažymima, kad jie nemažai prisidėjo prie vietos mokslo, gamtos ir kultūros tyrimų. Lenkų literatūros istorijoje fiksuojama „Kaukazo lenkų poetų grupė“.

Nuo 1991 m. Varšuvos universitete (*Studium Europy Wschodniej*) leidžiamas kartvelogijos žurnalas (metraštis) „Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies“ (vyr. redaktorius – Davidas Kolbaia), skirtas Sakartvelo ir Kaukazo istorijai, literatūrai, kultūrai ir kt. tirti⁶⁰. Lenkų mokslininkų dėmesį Kaukazui atspindi ir dažnas termino „Kaukazo tyrimai“ (lenk. *kaukazoznawstwo*) vartojimas mokslo darbuose.

Išskirtini Bohdano Baranowskio, Andrzejaus Woźniako (1939–2018), Mareko Mądziko, Wojciecho Materskio⁶¹, Andrzejaus Furiero, Przemysławo

57 A. Woźniak, „Polskie badania Kaukazu a wyzwania współczesnej nauki“, *Nowa Polityka Wschodnia* 2(7) (2014): 103–133; A. Woźniak, „Polski obraz Kaukazu – od relacji zesłańców i podróżników do publikacji naukowych“, *Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies* 21 (2011): 139–163; A. Woźniak, „Kultura gruzińska a europejska – z historii wzajemnych oddziaływań“, in *Studia Europea Gnesnensia*, t. 1–2 (Poznań-Gniezno, 2010), 119–139.

58 P. Adamczewski, *Polski mit etnopolityczny i Kaukaz* (Warszawa, 2019), 251.

59 T. Chmielecki, *Gruziński katolicyzm w XIX i na początku XX wieku w świetle archiwów watykańskich* (Toruń, 1998).

60 Pastaba. Nepainioti su Sakartvele gruzinų ir anglų k. leidžiamu (nuo 1993 m.) mokslo periodiniu leidiniu „The Kartvelologist. Journal of Georgian Studies“ (<http://kartvelologi.tsu.ge/public/en/archive/8/3>).

61 W. Materski, „Pięćsetlat kontaktów polsko-gruzińskich. Zarys problematyki, Polacy w Gruzji“, in *Polacy w Gruzji*, pod red. E. Walewandra (Lublin, 2002).

Adamczewskio ir kt. tyrimai⁶². Lenkų autoriai atskiras knygas skyrė „lenkų mokslinei“ Juozapui Chodzkai⁶³.

Lenkų tyrėjų darbuose galima rasti ir informacijos apie lietuvius ar iš Lietuvos kilusius asmenis, gyvenusius ir veikusius Sakartvele XIX a. vid.–XX a. pr. Minėti asmenys buvo katalikai, todėl neretai laikyti lenkakalbiais ir priskiriami prie lenkų. Atskirais atvejais yra rašyta apie Lietuvos lenkus Kaukaze⁶⁴.

Lenkų tyrėjas P. Adamczewskis pagrįstai ginčija „lenkišką kaukazologiją“, tačiau tai nekelia abejonių kitam tyrėjui – A. Furieriui. Šis autorius akcentuoja jos „rachitišką“ raidą, uždarumą, faktologines spragas, stereotipus ir mitus⁶⁵. Įdomu, kad P. Adamczewskis įžvelgia analogiją gruzinų ir abchazų bei lenkų ir lietuvių elitų kalbiniuose santykiuose. Tyrėjo teigimu, kaip abchazai perėmė gruzinų kalbą, taip lietuviai – lenkų kalbą⁶⁶.

62 B. Baranowski, *Polskie zainteresowania z XVIII i XIX wieku kulturą Gruzji* (Wrocław etc., 1982); B. Baranowski, *Znajomość Wschodu w dawnej Polsce. Do XVIII wieku* (Łódź, 1950); B. Baranowski ir K. Baranowski, *Polaków kaukaskie drogi* (Łódź, 1985); J. Braun, *Euscaro-Caucasica. Historical and Comparative Studies on Cartvelian and Basque* (Warszawa, 1998); „Kościół rzymsko-katolicki w Gruzji wcześniej i dzisiaj“, in *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR* (Wrocław–Kraków, 1992); M. Filina ir D. Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie* (Tbilisi: wyd. „Uniwersal“, 2007); *Polacy w Gruzji*, pod red. E. Walewandra (Lublin, 2002); A. Furier, *Józef Chodźko 1800–1881. Polski badacz Kaukazu* (Warszawa, 2001); A. Furier, *Polacy w Gruzji* (Warszawa, 2009); Woźniak, „Polski obraz Kaukazu“; A. Woźniak, *Gruzja niepodległa – od monarchii do republiki* (Szczecin, 2015) (wyd. 2 poprawione i poszerzone: Toruń 2020); A. Woźniak, *Kaukaz w dokumentach polskiej służby konsularnej z okresu międzywojennego* (Szczecin, 2019).

63 Furier, *Józef Chodźko*.

64 A. Chodubski, „Wartości społeczno-polityczne Polaków litewskich w rzeczywistości życia zesłańczego na Kaukazie“, in *Kultura polityczna w Polsce. Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*, pod red. Marcelęgo Kosmana, t. VI, cz. I, (Poznań, 2006), 107–120.

65 Adamczewski, *Polski mit etnopolityczny i Kaukaz*, 14–17.

66 Ibid., 609.

ANKSTYVIEJI LIETUVOS IR SAKARTVELO KONTAKTAI

SAKARTVELO KARALIAUS KONSTANTINO BAGRATIONO II 1494 M. LAIŠKAS ISPANIJOS KARALIENEI IZABELEI ARAGONIETEI LIETUVOS METRIKOJE

Buvusi vieninga Sakartvelo karalystė XV a. II pusėje subyrėjo į tris karalystes – vadinamąją *Georgia propria* – Iberiją (*Kartlija*, *Kartli*, *Cartalinia*), kurios sostinė buvo Tbilisis, Imeretiją (*Imereti*) ir Kachetiją (*Kakheti*) – ir penkias kunigaikštystes (Samcchės (*Samtskhe*), Megrelijos (*Mingrelia*), Gurijos (*Guria*), Abchazijos (*Abkhazia*) ir Svanetijos (*Svaneti*). Pastarosios XVII a. I pusėje tapo Turkijos vasalėmis, mokėjusiomis jai duoklę. Vakarų Sakartvele buvusių Imeretijos ir Megrelijos valdovai sultonų paliepinimų nevykdė.

Nauji teritoriniai vienetai susidūrė su milžiniškais geopolitiniais iššūkiais. Iki tol Sakartvelo kaimynės buvo nedidelės, neretai tarpusavyje kariaujančios musulmoniškos valstybės. Jas pakeitė sparčiai augančių Osmanų ir Persijos imperijų, kurios varžėsi dėl įtakos regione, ekspansija. Turkai seldžiukai 1453 m. užėmė Konstantinopolį, o 1461 m. – Sakartvelo sąjungininkę Trapezundo imperiją. Netrukus Turkijos rankose atsidūrė beveik visa Juodosios jūros, kuri kartais vadinama Turkijos ežeru, pakrantė. Turkijai pradėjus veržtis į kaukazietišką Juodosios jūros pakrantę, Sakartvelui iškilo didžiulė grėsmė. Pavojus grėsė ir Pietryčių Europai⁶⁷.

Sakartvelo karalystė apie 1460 m. (prieš susiskaldymą) ([https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Georgia_\(country\)#/media/File:Caucasus_1450_map_de_alt.svg](https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Georgia_(country)#/media/File:Caucasus_1450_map_de_alt.svg))

⁶⁷ C. Toumanoff, „The Fifteenth-Century Bagratids and the Institution of Collegial Sovereignty in Georgia“, *Traditio* 7 (1951): 169–221; М. Х. Сванидзе, „Грузия, страны Причерноморья и Восточной Европы в первой половине XVII в.“, in Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII вв. (Москва, 1979), 241.

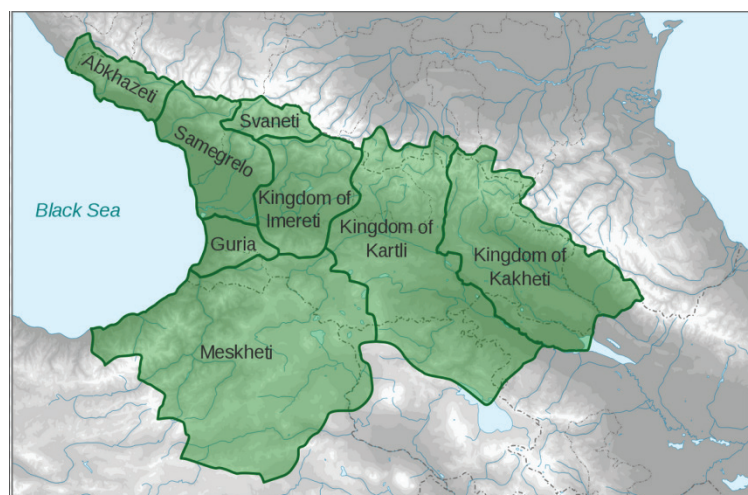
1471 m. Venecijoje įvyko Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio, Sakartvelo caro Konstantino Bagrationo ir Vengrijos karaliaus Motiejaus I Korvino pasiuntinių susitikimas. Jame svarstytas antiturkiškos koalicijos klausimas. Tais pačiais metais Sakartvelo ir Persijos atstovai su Kazimieru Jogailaičiu sudarė slaptą susitarimą. Deja, 1472 m. pradėjusi karą su turkais, Persija pagalbos nesulaukė. Jos pasiuntinys, grįždamas iš Europos, lankėsi Sakartvele, kur valdovo dvare tuo metu buvo ir Kazimiero Jogailaičio bei Motiejaus I Korvino pasiuntiniai⁶⁸.

1478 m. Kartlijos valdovu tapęs Konstantinas II (apie 1447–1505) iš Bagrationų dinastijos nesutiko pripažinti kitų dviejų karalysčių suvereniteto. Tai atsispindėjo ir jo titulūroje, kuria siekta demonstruoti, kad Sakartvelas yra nominaliai viena karalystė.

Konstantinas II Bagrationas siekė užsienio valstybių paramos, vienydamas Sakartvelą ir kovodamas su Turkija ir Iranu, ketinusiais įsitvirtinti Kaukaze. Vakarų valstybės buvo kviečiamos išlaisvinti iš turkų Konstantinopolį. Valdovas tikėjosi suformuoti antiturkišką koaliciją – siuntė pasiuntinius į Vatikaną pas popiežių Aleksandrą VI (1492–1503) ir į Ispaniją pas Kastilijos karalienę Izabelę (1474–1604).

Kaukazo regionas apie 1490 m.
([https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Georgia_\(country\)#/media/File:Caucasus_1490_map_de_alt.svg](https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Georgia_(country)#/media/File:Caucasus_1490_map_de_alt.svg))

Sakartvelo karalystės apie 1490 m. (https://en.wikipedia.org/wiki/Kingdom_of_Kakheti#/media/File:Kingdom_of_Georgia_after_dissolution_as_a_unified_state,_1490_AD.svg)

⁶⁸ W. Occheli, „Społeczne oraz kulturalne stosunki Polski i Gruzji w XVI–XVIII w.“, *Porównania* 6 (2009): 241–242.

Kitaip argumentuotas 1492–1493 m. pasiuntinybės į Egiptą – pas Mamelikų sultonato valdovą Abu Al-Nasr Sayf ad-Din Al-Ashraf Qaitbay (1416–1496) – tikslas. Minėtina, kad 1491 m. Mamelikų sultonato valdovas buvo sudaręs taiką su Osmanų imperija.

Istoriografijoje sutariama, kad visos minėtos pasiuntinybės rezultatų nedavė. Ispanijos valdovai Ferdinandas II ir Izabelė 1495 m. liepos 30 d. laiške išreiškė tik moralinę paramą. Popiežius 1496 m. birželio 8 d. laiške kovos su turkais klausimą atidėjo vėlesniam laikui⁶⁹.

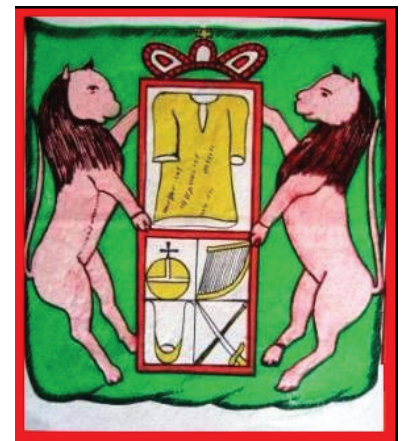
Lietuvos Metrikoje išliko nedatuotas Konstantino II Bagrationo laiško Ispanijos karelienei Izabelei Aragonietei tekstas rusėnų kalba. Šis tekstas gerai žinomas gruzinų istoriografijai. Laiškas parašytas 1494 m. kovo 10 d., taigi Lietuvos Metrikoje nurodyta 1465 m. data yra netiksli⁷⁰. Laiške minima, kad apie valdovės šlovę Konstantinas II Bagrationas sužinojo iš savo pasiuntinio vienuolio Kornelijaus, Jeruzalėje sutikęs Izabelės Aragonietės riterius. Karalius Konstantinas kvietė valdovę išvaduoti iš turkų krikščioniškąją Konstantinopolį⁷¹.

1496 m. per Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę į Vakarų Europą vyko Konstantino II Bagrationo pasiuntinys jeromonachas Kiras Nilas (rus. Кир-Нилос). Naugarduke jis aplankė Lietuvos didįjį kunigaikštį Aleksandrą. XV a. pab. Sakartvele žinota apie Lenkijos ir Lietuvos valdovų priešišką požiūrį į turkus, todėl pasiuntiniui buvo pavesta su šių šalių valdovais vesti slaptas derybas. Pasiuntiniui nurodymai galėjo būti duoti žodžiu⁷². Galima manyti, kad ir kaip kitais atvejais, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras kviestas prisijungti prie visuotinio žygio Konstantinopoliui išlaisvinti.

Atkreiptinas dėmesys, kad negalima pritarti S. C. Rowello, nesusipažinusio su gruzinų autorių tyrimais, teiginiais, jog Konstantino II Bagrationo laiškas Izabelei Aragonietei „tikriausiai atsitiktinai saugomas Lietuvos Metrikos penktojoje knygoje“. Tyrėjas taip pat suklydo, teigdamas, kad pasiuntinys buvo vienuolis Kornelijus, grįžtantis iš Vakarų Europos⁷³, – iš tiesų jis per LDK vyko į Vakarų. Nėra svarbu, kad laiškas nebuvo adresuotas LDK valdovui. Pasiuntinys galėjo šį laišką dėl jo universalaus krikščioniško turinio, kuris, pasiuntinio nuomone, turėjo būti priimtinas ir LDK valdovui Aleksandrui, perduoti vizito metu. Taip laiškas pateko į Lietuvos valstybės kanceliariją.

Konstantinas II Bagrationas
(https://en.wikipedia.org/wiki/Constantine_II_of_Georgia#/media/File:Constantine_II_of_Kakheti.jpg)

Bagrationų dinastijos herbas
([https://fr.wikipedia.org/wiki/Constantin_II_\(roi_de_G%C3%A9orgie\)#/media/Fichier:BagrationCOA.JPG](https://fr.wikipedia.org/wiki/Constantin_II_(roi_de_G%C3%A9orgie)#/media/Fichier:BagrationCOA.JPG))

69 М. Г. Папашвили, „Грузино-ватиканские взаимоотношения в XVII–XVIII вв.“ (автореферат диссертации доктора исторических наук: 07.00.03, Тбилиси, 1998); J. Cincadze, „Stosunki polsko-gruzińskie w XV–XVII wieku“, *Przegląd Orientalistyczny* 11 (1960): 3–13.

70 Папашвили, „Грузино-ватиканские взаимоотношения“; Джавахишвили, *Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений*, 20 (perspausdintas ir pats dokumentas, p. 463–465).

71 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašų knyga 5*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis ir D. Antanavičius (tekstai lotynų k.) (Vilnius, 2012), 397–398.

72 Джавахишвили, *Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений*, 18–20. Taip pat žr.: Папашвили, „Грузино-ватиканские взаимоотношения“; S. C. Rowell, „Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir ispanų karalysčių ryšiai 1411–1412 m. tekstuose“, in *Lietuvos istorijos metraštis 2003/1* (Vilnius, 2004), 153.

73 Ibid., 153.

VĖLESNI LIETUVOS IR SAKARTVELO KONTAKTAI

Esant dideliam atstumui, Sakartvelui susiskaldžius ir XVI a. pr. patekus į Turkijos ir Irano įtaką, o Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei XVI a. vid. netekus savo pietinių teritorijų, kontaktai tarp kraštų ir toliau liko atsitiktiniai ir pavieniai. Užsienio politika Kaukazo regione Abiejų Tautų Respublikoje buvo valdovo ir Lenkijos karalystės pareigūnų žinioje.

Sakartvelo caras Teimurazas I (1589–1661) iš Bagrationų dinastijos (Kachetijos karalius (1605–1648), Kartlijos karalius (1625–1633)) augo Irano šachų dvare, tačiau po sukilimo prieš Kachetijos karalių, savo dėdę musulmoną Konstantiną I (1567–1605), tapo Kachetijos valdovu. Po daugelio kovų XVII a. 3 deš. pab. galiausiai įveikęs Irano remiamus savo priešininkus, jis siekė panaikinti ir paties Irano įtaką Sakartvelui.

DIPLOMATINIAI KONTAKTAI

Nikolozas Čolokašvili-Irubačidze (Nikoforas Irbachas) (apie 1632 m.), vienuolio teatino Kristoforo de Castelli piešinys (Беручашвили, *История венчальной на царство короны царей Имерети*, 6)

Ieškodamas sąjungininkų, Teimurazas I kreipėsi į popiežių ir įvairias Vakarų šalis (Ispaniją ir kt.). Jis rašė laiškus, siuntė į diplomatinę misiją pasiuntinį poliglotą vienuolį Nikolozą Čolokašvilį-Irubačidzę (Nikoforas Irbachas, 1585–1658). Deja, Trisdešimtmečio karo (1618–1648) metu 1626–1629 m. vykusį diplomatinę misiją patyrė nesėkmę. Be to, europiečiams labiau rūpėjo ne Irano, o Osmanų imperijos keliamas pavojus.

Grįždamas iš Vakarų Europos į Sakartvelą, Nikolozas Čolokašvili-Irubačidzė lankėsi Varšuvoje. Čia jis buvo ir 1629 m. balandžio 13 d. Nepavykus misijai į Vakarų, atsigręžta į Rusiją. Atrodo, kad vėliau per LDK pasiuntinys vyko į Maskvą, nes vėlesniame 1640 m. šaltinyje teigiama, jog „posle litovskoj zemli“ jis buvo Maskvoje pas patriarchą Filaretą⁷⁴. Tikėtina, kad vienuolis vyko per Vilnių.

Yra duomenų, kad Abiejų Tautų Respublikos valdovų dvare XVII a. pr., grįždami iš derybų Maskvoje, lankėsi Sakartvelo karalaitis Pankratas, Armėnijos vyskupas Augustynas ir popiežiaus nuncijus⁷⁵.

Žinoma, kad Abiejų Tautų Respublikos (ATR) valdovai Zigmantas ir Vladislovas Vazos XVII a. 3–4 deš. palaikė ryšius su Gurijos kunigaikštystės valdovais Gurieli ir su Megrelijos valdovais Dadiani. Leonas II Dadiani slapta buvo tapęs kataliku⁷⁶!

⁷⁴ Н. Беручашвили, *История венчальной на царство короны царей Имерети* (Тбилиси, 2017), 3–6, 9, 23.

⁷⁵ M. Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie w dawnej Polsce* (Lublin, 1982), 297. Cit. pagal: A. Woźniak, „Z badań nad dziejami diaspory gruzińskiej w Polsce“, *Pro Georgia* 22 (2012): 179.

⁷⁶ Беручашвили, *История венчальной на царство короны царей Имерети*, 19.

Yra duomenų, kad krikščionys gruzinai susidėdavo su Abiejų Tautų Respublikos kazokais, siaubusiais Juodosios jūros pakrantes ir turkų laivus Juodojoje jūroje. Gruzinai apdovanodavo kazokus, duodavo jiems maisto ir pinigų, suteikdavo informacijos ir priimdavo gyventi, leisdavo laikyti grobį Kolchidės pakrantėje, Gurijoje ir Megrelijoje. Kazokai gindavo ir, esant reikalui, parvilkdavo gruzinų pirklių laivus. 1629 m. Leonas II Dadiani buvo priverstas išduoti Turkijai apie 50 iš maždaug 400 kazokų, pabėgusių iš nelaisvės. 1647 m. dėl gruzinų pagalbos kazokams įvyko turkų kariuomenės žygis į Megreliją⁷⁷. Kai kurie tyrėjai daro prielaidą, kad tarp Zaporožės kazokų buvo pabėgėlių ir iš LDK, kurie, tapę kazokais, galėjo su kitais apsistoti Vakarų Sakartvele⁷⁸. Taip pat žinoma, kad XVII a. 3–4 deš. tarp pačių kazokų buvo... gruzinų. Jie vadinti „Ганжа“⁷⁹.

Įdomybė.
Sakartvelas ir Abiejų Tautų Respublikos kazokai

PREKYBINIAI RYŠIAI

Prekybos ryšiai buvo kiek stabilesni. Įvairiose Sakartvelo vietovėse aptikta XVII a. I pusėje Prūsijoje ir Brandenburge, taip pat ATR kaldintų monetų⁸⁰. Vis dėlto tuo remiantis negalima daryti išvadų apie glaudžius analizuojamų kraštų ekonominius ryšius. Pavyzdžiui, 1643 m. Konstantinopolyje vykusios jau minėto Leono II Dadiani ir ATR atstovų derybos dėl šilko į ATR gabenimo iš Persijos tiesiogiai per Sakartvelą (Juodąją jūrą), o ne per Turkiją, buvo sužlugdytos, Sakartvelo atstovus areštavus Turkijos valdžiai. Vėliau Sakartvelo valdovo pasiuntinys buvo atvykęs į ATR. Atitinkamų veiksmų imtasi ir ATR diplomatijoje, užmezgant ryšius su Persija, kuri neprieštaravo minėtai prekybai. Galiausiai Turkijai vis dėlto pavyko užkirsti tam kelią. Turkija nenorėjo prarasti pajamų iš muitų ir įsileisti kitas šalis į Juodąją jūrą⁸¹.

Gera žinomas armėnų, ypač pirklių, indėlis į rytietiškos kultūros sklaidą ATR. Armėnų migracija į LDK vyko jau XIV a. pab.–XV a. pr. Neretai šaltiniuose atvykėliai pirkliai iš Rytų vadinami „persais“ ar „turkais“, tačiau tai galėjo būti ir valstybinės priklausomybės nuoroda – armėnų žemės buvo padalytos šių galybių, taigi etniniu atžvilgiu pirkliai galėjo būti armėnai, žydai, turkai⁸², o galbūt ir gruzinai. Armėnai laikomi ATR ir Užkaukazės, taip pat ir Sakartvelo prekybos tarpininkais. Tarp kitų prekių (be šilko) jie gabeno ir „gruziniškus“ žirgus bei šilko diržus⁸³.

77 Сванидзе, „Грузия, страны Причерноморья и Восточной Европы“, 237–245; Д. Л. Ватейшвили, Грузия и европейские страны. Очерки истории взаимоотношений XIII–XIX века, т. 1: Грузия и Западная Европа, XIII–XVII века (Москва, 2003).

78 Woźniak, „Z badań nad dziejami diaspory gruzińskiej w Polsce“, 182.

79 Н. Ф. Котляр, „Грузины в войске запорожском“, in Из истории Украинско-грузинских связей = უკრაინა-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან = 3 історії Україно-Грузинських Зв'язків, ред. Г. Г. Пайчадзе (1968); Т. Ковалец, „Этот род человеческий пестрый, из разных наций...: Этническое лицо запорожского войска в 20–30-х гг. XVII в.“, Русин: международный исторический журнал 2(32) (Кишинёв, 2013): 67.

80 Сванидзе, „Грузия, страны Причерноморья и Восточной Европы“, 243–244; Джавахишвили, Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений, 24–29; Woźniak, „Z badań nad dziejami diaspory gruzińskiej w Polsce“, 181.

81 Сванидзе, „Грузия, страны Причерноморья и Восточной Европы“, 244.

82 Woźniak, „Z badań nad dziejami diaspory gruzińskiej w Polsce“, 180.

83 Ibid., 181; Baranowski, Polskie zainteresowania z XVIII i XIX wieku kulturą Gruzji, 12; Дж. О. Галустян, „Армяно-польские связи в XVI–XVII вв.“, in Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII вв. (Москва, 1979), 197–207.

PETIHORŲ DALINIAI LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS KARIUOMENĖJE

XVI a. vid. Pietų Kaukaze susidūrė kelių valstybių interesai. XVI a. kaukazičiai įvairiose šalyse parsisamdydavo kareiviais. Kai kurie adygėjų (čerkesų) ir kabardinų kunigaikščiai 1557 m. pasiprašė būti priimti į Maskvos valstybės tarnybą. 1558–1560 m. čerkesų ir kabardinų būriai, vadovaujami Dmitrijaus (Baidos) Višneveckio, tarnavo Maskvos carui Ivanui IV netoli Azovo tvirtovės ir Kerčės sąsiauryje kovojo su Krymo totoriais ir Turkija. Tikėtina, kad dalis čerkesų ir kabardinų liko su Dmitrijumi Višneveckiu, jam grįžus tarnauti ATR valdovui.

1562 m. pr. penki kabardinų kunigaikščiai su 300 raitelių persikėlė į LDK. Istoriografijoje gerai žinoma 1574–1598 m. karaliaus rotmistro, kunigaikščio Temriuko Šimkovičiaus (Žumkovičiaus) vėliava⁸⁴. Temriukas Šimkovičius Petihorietis, kilęs iš Priekaukazės tarp Tereko ir Kubanės upių, buvo čerkesų kunigaikštis, nuo maskvėnų pabėgęs į ATR ir, gavęs leidimą apsigyventi LDK, priimtas į tarnybą. Nuo 1570 m. jis tarnavo Lenkijos karalystės kariuomenėje kaip karaliaus rotmistras ir dalyvavo Livonijos kare.

„Penkiakalnio“ sritis (1638 m. žemėlapis) (<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B5>)

Teigiama, kad su petihorų vėliavomis XVII a. pr. tarnavo ir gruzinai, kurių priskaičiuojama iki 300 raitelių⁸⁵. Būtent jie pagal Šiaurės Kaukazo „Penkiakalnio“ (kildinama iš Beštau kalno: *besz* – „penki“, *tau* – „kalnas“; *Pientho-horcensis*, *Petigori*, *Пятигорье*) regioną tyrėjų vadinami pirmaisiais petihorų (lenk. *petyhorcy*) daliniais LDK kariuomenėje. Nuo XVI a. II pusės–XVII a. petihorų vėliavos buvo sudėtinė LDK kariuomenės dalis – lengvosios kavalerijos rūšis su šarviniais marškiniais, šalmais, ietimis. Kariai atliko sargybos ir žvalgybos, taip pat husarų pagalbininkų funkcijas – įtvirtindavo husarų prasiveržimus. Petihorai netrukus prarado kaukazietišką etninę turinį ir liko kavalerijos rūšimi (petihorai buvo totoriai, lietuviai ir kt.). Įdomu, kad šarvinius marškinius čerkesų diduomenė iškilmingomis progomis naudojo net iki XIX a. pr.

84 О. Я. Омелковець, П'ятигорські найманці на службі у Речі Посполитої (XVI–початок XVII ст.), <https://www.sworld.com.ua/index.php/history/world-history-and-the-history-of-ukraine/1327-omelkovets-ak>; О. Б. Бубенок, „Дмитро Вишневецький і черкеси на службі у московського царя Івана IV“, Східний світ 2 (2018): 5–16; Z. Hundert, „Kilka uwag na temat chorągwi petyhorskich w wojskach Rzeczypospolitej w latach 1673–1683“, in *W panczeru przez wieki. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, red. Marcin Baranowski, Andrzej Gładysz ir Andrzej Niewiński (Oświęcim, 2014), 136–149; M. Plewczyński, *Żołnierz jazdy obrony potocznej za panowania Zygmunta Augusta* (Warszawa, 1985).

85 M. Plewczyński, *Ludzie Wschodu w wojsku ostatnich Jagiellonów* (Warszawa, 1995); Woźniak, „Z badań nad dziejami diaspory gruzińskiej w Polsce“, 183–184.

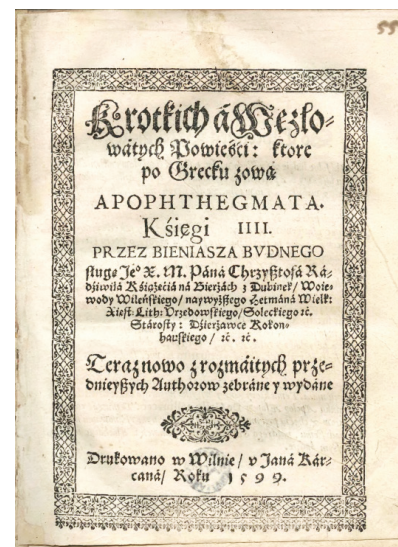
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS TEKSTŲ VERTIMAI Į GRUZINŲ KALBĄ

Sakartvelą yra pasiekusi LDK intelektualinė kūryba. Tiesa, tai įvyko labai vėlai – XVI a. pab.–XVII a. pr. tekstai į gruzinų kalbą išversti tik XVIII a. pab. iš paskelbtų rusiškų vertimų.

Tyrėjų gruzinų teigimu, į gruzinų kalbą iš rusiškų vertimų išverstos LDK antitrinitorių Simono Budno (apie 1530–1593) ir Stanislovo Vitkovskio apoftegmatos. Rusiškas buvusio įtakingo Rusijos valstybės veikėjo, diplomato bojarino Artemono Sergejevičiaus Matvejevo (1625–1682) vertimas paskelbtas 1776 m. ir 1785 m.⁸⁶. Tačiau istoriografijoje yra žinoma daugiau negu dešimt (apie 1580 m., 1599 m., 1614 m., 1631 m., 1639 m. ir kt.) Vilniuje, Liubčioje ir Krokuvoje LDK lauko etmono Kristupo II Radvilos kliento, bajoro evangeliko reformato Benjamino Budno (m. po 1632 m.) bestselerio „Trumpų pasakojimų, kurie graikiškai vadinami *Apophthegmata*, keturios knygos“ (*Krótkich a węzłowatych powieści, które po grecku zową Apophthegmata, księgi IIII*) leidimų.

Tai Antikos autorių – filosofuojančių poetų Horacijaus, Ovidijaus ir kt. – posakių (sentencijų) antologija. Į rusų kalbą ji išversta daug kartų. Trečiasis 1711 m. leidimas perspausdintas net devynis kartus. Manoma, kad gruziniškojo leidinio pagrindu tapo 1716 m. rusiško vertimo publikacija⁸⁷.

Žymus gruzinų intelektualas dvasininkas Gajozas Rektorius 1791 m. į gruzinų kalbą išvertė Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio kūrinį „Kelionė į Jeruzalę...“. Vertimas atliktas iš rusiško leidimo⁸⁸.

Titulinis lapas (B. Budny, *Krótkich a węzłowatych powieści, które po grecku zową Apophthegmata, księgi IIII* (Wilno, 1599))

86 Occheli, „Społeczne oraz kulturalne stosunki Polski i Gruzji“, 240–241; E. Małek, „Bieniasza Budnego fascynacje poetyckie“, in «Первый» перевод Апофегмат Беняша Будного: исследование и издание текста (Łask, 2011); E. Małek ir S. Nikołajew, «Апофегматы» Беняша Будного в переводе петровского времени (Łódź, 2012); E. Małek, „On Study of the Epistolary Style of A. S. Matveev (Petitions of the Exiled Nobleman and Bieniasz Budny „Apophthegmata“)“, *Science Journal of Volgograd State University. Linguistics* 15(2) (2016): 75–80; E. Małek, «Второй» древнерусский перевод Апофегмат Беняша Будного: исследование и издание текста (Warszawa, 2016); E. Małek, „Собрание 4 291 древних российских пословиц“ и „Апофегматы“. Беняша Будного (Из истории русской паремологии) (Warszawa, 2016).

87 E. Małek, „Bieniasza Budnego po fascynacje poetyckie“, in *Miscellanea literackie i teatralne (od Kochanowskiego do Mroka) Profesorowi Janowi Okoniowi od przyjaciół i uczniów na 70. urodziny zebrane*, cz. I: O Janie Kochanowskim i kulturze dawnej Polski, red. K. Pachciska ir M. Kuran (Łódź, 2010), 7–17.

88 Versta iš 1787 m. vertimo į rusų k., žr. Occheli, „Społeczne oraz kulturalne stosunki Polski i Gruzji“, 241–242.

LIETUVA GRUZINŲ KARTOGRAFO VACHUŠTI BAGRATIONO DARBUOSE

Vachušti Bagrationas
(Джавахишвили, *Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений*, 35)

Įdomybė.
Ką apie gruzinus Palestinoje
rašė Mikalojus Kristupas
Radvila Našlaitėlis (1549–1616)
„Kelionėje į Jeruzalę...“?

Dėl Turkijos invazijos 1724 m. į Rusiją pabėgusio Persijos vasalo, Kartlijos karaliaus Vachtango VI (1716–1737) neteisėtas sūnus princas Vachušti Bagrationas (1696–1756, Vakhushti of Kartli) tapo garsiu gruzinų kartografu, geografu ir istoriku. Jo darbuose minima ir ATR bei Lietuva, jos miestai Vilnius, Gardinas ir Minskas. Tarp kitų kartografo paskelbtų žemėlapių yra ir ATR žemėlapis⁸⁹.

Gruzinai į Šventąją Žemę masiškiau ėmė vykti IV a. II pusėje, kai krikščionybė tapo valstybine Sakartvelo religija. Naujieji krikščionys troško aplankyti Palestiną, šventąsias vietas ir čia pasimelsti. V–VI a. gruzinų skaičius Šventojoje Žemėje išaugo taip, kad Jeruzalėje šalia gruzinų vienuolynų ir bažnyčių buvo pastatyti ir gruzinų svečių namai⁹⁰. Taigi Šventojoje žemėje jau VI a. buvo nemažai dvasininkų ir vienuolių gruzinų, valdovų gruzinų pastatytų gruzinų ortodoksų vienuolynų ir bažnyčių. Iš viso apie 40 (beje, buvo ir armėnų vienuolynų ir bažnyčių). Minėti gruzinų kulto objektai buvo išlaikomi Sakartvelo lėšomis – jų skirdavo valdovai, buvo vykdomos rinkliavos ir kt. Vienuolynuose gyvendavo ir bažnyčias aptarnaudavo vienuoliai ir dvasininkai gruzinai. 1516–1517 m. Šventąją Žemę užėmus turkams ir pasibaigus Egipto mameliukų sultonų viešpatavimui Egipte, Sirijoje ir Palestinoje, gruzinų situacija Jeruzalėje ėmė blogėti. Vis dėlto XVI a. pab. gruzinų kulto objektų dar buvo pakankamai. Galiausiai, XVII a. Sakartvelo valstybei smunkant ir mažėjant finansinei paramai, minėtų objektų gruzinai palaipsniui neteko – pastatus perėmė graikai ir armėnai, o daugelis vienuolynuose ir bažnyčiose buvusių gruziniškų rankraščių buvo prarasti.

Valdant Sakartvelo karaliui Bagrationui IV (1027–1072), Jeruzalėje (dab. Rehavijos rajonas, Vakarų Jeruzalė, Jeruzalės patriarchato teritorija) pastatytas gruzinų ortodoksų Šventojo Kryžiaus vienuolynas (*Kryžiaus, Džvari, Dzvari*). Šį vienuolyną apie 1039–1056 m., remiant valdovui, pastatytė įžymūs vienuoliai gruzinai Giorgi-Prochore Shavsheli (Georgi Prohore) ir Ekvtime Mtatsmindeli. Vienuolynas kelis šimtmečius buvo gruzinų religinis ir kultūrinis centras. XII–XIII a. vienuolyne nurašyta ir sukurta daug iliustruotų rankraščių ir traktatų. Vienuolyne gyveno įžymių vienuolių, pavyzdžiui, Efrema Mtsire. Atsižvelgiant į krikščioniškąją tradiciją, buvo teigiama, kad šioje vietoje palaidota Adomo galva. Iš galvos išaugo medis, o iš jo pagamintas kryžius, ant kurio nukryžiuotas Kristus⁹¹.

Šventojo Kryžiaus vienuolyne palaidotas didysis gruzinų dainius Šota Rustavelis. Vienuolyne yra vienintelis žinomas išlikęs jo portretas.

89 Джавахишвили, *Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений*, 37, 51–54.

90 T. Mgaloblishvili ir יליוושיבלולגמ הלימט. „תבחימה תבוחה“, „תיגראגה תוחכונה וסיל סוא תברייחמ תבוחה“, „The Inscription from Khirbat Umm Leisun, and Georgian Presence in the Holy Land“, *Atiqot / תוקית* 83 (2015): 185–193.

91 A. Mikaberidze, „Holy Cross, Monastery of the“, „Holy Land, Georgians in the“, in A. Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia*, second edition (Maryland, 2015), 357–358; Mgaloblishvili ir יליוושיבלולגמ הלימט, „The Inscription from Khirbat Umm Leisun“, 187.

Remiantis Sakartvelo valdovo ir Jeruzalės patriarcho sutartimi, vienuolyno vyresnysis (ihumenas) turėjo būti gruzinas. Taigi gruzinas turėjo būti ir Golgotos vienuolyno vyresnysis. Kaip jau buvo minėta, valdant turkams seldžiukams ir labai sumažėjus finansinei paramai iš Sakartvelo, susidurta su didžiulėmis problemomis. 1643 m. Šv. Kryžiaus vienuolyno vyresniuojų tapęs žymusis vienuolis Nikoforas finansinę padėtį pataisė tik trumpam. Vėliau vienuoliai gruzinai skoloms padengti pardavė didelę dalį savo valdų, o 1685 m. Jeruzalės graikų ortodoksų patriarchui Dositheos II (1669–1707) parduotas ir vienuolynas.

XX a. inskripcijos gruzinų kalba kelis kartus buvo pakeistos graikiškomis. 2004 m. birželį suniokota ant vienos cerkvės kolonos buvusi XII a. pab.–XIII a. pr. freska su Šotos Rustavelio portretu. Vėliau freska restauruota. Vienuolyne vis dar saugoma daugiau kaip 150 gruziniškų rankraščių. Gruzinų gyvenimas Jeruzalėje ir Šv. Kryžiaus vienuolynas sulaukė daugelio istorinių tyrimų, paskelbtų gruzinų, hebrajų, vokiečių, prancūzų, anglų ir kt. kalbomis⁹².

Gruzinų vienuolynų Sirijoje ir Palestinoje istorijai atskleisti svarbus garsiojo Lietuvos piligrimo – kunigaikščio Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio – 1583–1584 m. vykusios kelionės į Jeruzalę aprašymas. Tai akcentuoja ir gruzinų autoriai, teigiantys, kad Radvila aplankė gruzinų vienuolyną Juodajame kalne Sirijoje ir Jeruzalėje, pastarąjį ypač dėmesingai aprašė, kalbėjo su jo vienuoliais prie vieno stalo, buvo maloniai nustebintas jų svetingumu ir pamaldų griežtumu⁹³.

„Kelionėje į Jeruzalę“ aprašydamas Jeruzalės Kalvarijos kalną ir uolą, ant kurios stovėjo Kristaus kryžius, Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis teigia: „Šioji šventa vieta priklauso gruzinams, gyvenantiems prie Juodosios jūros; kai kas juos vadina petihorais (*pieczyhorienses*). Tas iš istorijos nežinoma, todėl praleidžiu. Čia teikiami visuotiniai atlydai. Sienoje kaba senovinio darbo vilnonis kilimas, kuriame įaustas Nukryžiuotojo paveikslas. Už kryžių iškilusi bažnyčios siena“ (*Sanctuarium hoc est Georgianorum, qui sedes ad mare nigrum habent. Nonnulli eos Pyeczyhorienses*

Šotos Rustavelio freska prieš vandalizmo aktą ir po jo (2004 m.) (https://en.wikipedia.org/wiki/Monastery_of_the_Cross)

92 Apie šiuos tyrimus žr.: G. Kühnel, „Die Geschichte des Kreuzholzes vor Christi Tod und das Kreuzkloster in Jerusalem“, *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* 41 (2014): 7–22; B. Khurtsilava, „On the history of creating the first basilica in the place of the monastery of the Cross in Jerusalem“, *Pro Georgia* 29 (2019): 119–135. Apie vienuolyną trumpai užsiminta: S. Montefiore, *Jeruzalė: miesto biografija*, iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys, 2-asis papild. leid. (Vilnius, 2020).

93 Occheli, „Społeczne oraz kulturalne stosunki Polski i Gruzji“, 241–242. Remiamasi ne M. K. Radvilos Našlaitėlio „Kelione“, o gruzinų autoriaumi T. Ruchadze (T. Ruchadze, *Rusul-kartuli literaturuli urtiertobis istoriidan* (Tbilisi, 1959). M. Belokoneva-Shiukashvili, „Polska i Gruzja. Jak łączą nas kutury i historia“, in *Gawędy o kulturach*, red. J. Szadura ir D. Gocół, t. 2 (Lublin, 2016), 100 (remiamasi T. Ruchadze ir W. Occheli).

affirmant; quod cum ex historicis non constet, omitto. Indulgentia hic plenariae...)⁹⁴. Panašiai rašoma ir lenkiškoje teksto versijoje. Vienoje pirmųjų, 1611 m. veikalo publikacijoje nurodoma: „Georgianowie co przy morzu Euxynie mieszkają to miejsce Święte opatrują i nabożeństwo swoje tu odprawują, które ma zupełny odpust. O nich za się samych niektórzy powiadają, że są właśnie pietyhorcy, ja tego u historyków nie bacząc, twierdzić niechęć.“⁹⁵ Svarbiausias tekstų skirtumas – teigiama, kad gruzinai šioje vietoje laiko pamaldas, o ne šiaip ši vieta jiems priklauso. Galima pritarti ir Radvilos skepticizmui dėl „gruzinų petihorų“ (žr. cituotą lietuvišką tekstą).

Kalvarijos kalną ir gruzinus Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis mini ir vėliau, aprašydamas kabinamas lempeles: „Kalvarijos kalne, kur yra daugiau vietos [...], gruzinai turi trisdešimt dvi priešais tą vietą, kur stovėjo Viešpaties Kryžius; dega iš jų tik penkios.“⁹⁶ Aprašydamas Šv. Karsto baziliką, didikas nurodo, kad, „kai gruzinai gavo Kalvarijos kalną sau kaip šventą vietą, o bažnyčioje neturėjo atskiros maldos vietos, armėnai, taip pat turėdami savo šventą vietą [...], maldos vietos bažnyčioje negalėjo lengvai susirasti, tai, sumokėję pinigų, susitarė su gruziniais, o gruzinai – su katalikais. Abi pusės susitarė, kad jie katalikams užleis pusę Kalvarijos kalno, kur Kristų kalė prie Kryžiaus, o katalikai gruzinams užleis virš abisinų ir sirų maldyklų esančią trečiąją galerijos dalį. Taigi šioje galerijoje yra gruzinų ir armėnų maldos vietos. Iš bažnyčios į jas užlipa atskirais mediniais laiptais.“⁹⁷

Iš „Kelionės į Jeruzalę“ aišku, kad Radvilą Jeruzalėje pasitiko vienuoliai pranciškonai. Didikas buvo apsistojęs Išganytojo pranciškonų vienuolyne, gyveno piligrimams skirtame kambaryje ir būtent su šiais vienuoliais yra kartu valgęs (įprastai valgydavo vienuolyno piligrimų užėjoje)⁹⁸.

XVI a. pab. Jeruzalėje, be Šv. Kryžiaus vienuolyno, gruzinams priklausė tik du vienuolynai: Šv. Mikalojaus (vyrų vienuolynas) ir Šv. Onos (moterų vienuolynas). Buvęs gruzinų Šv. Jono Evangelisto vienuolynas iš pradžių atiteko Šv. Jeronimo regulos vienuoliams, o 1561 m. sultono Suleimano Didžiojo (Puikiojo) perduotas jau minėtiems pranciškonams. Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio piligrimystės metu vienuolyne buvo aštuoni vienuoliai: keturi kunigai ir keturi broliukai. Didikas teigia, kad jie dėl turkų priespaudos buvo keičiami kas pusę metų. Vienuolyno vyresniuojū buvo Jeruzalės gvardijonas Jonas iš Florencijos, turėjęs pavaduotoją – vikarą⁹⁹.

Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis buvo pasiekęs ir Šv. Kryžiaus vienuolyną: „Labai vargingu keliu nujoję pusantros mylios, atvykome prie Šv. Kryžiaus vienuolyno kairėje kelio pusėje. Graikai jį vadina Šv. Angelo vienuolynu. Jis yra gruzinų, tos pačios vienuolijos kaip ir Šv. Sabos vienuolynas. (Apie jį bus vėliau užsiminta.) Čia gyvena jų vyskupas. Pasak padavimo, vienuolynas pastatytas ten, iš kur buvo paimtas medis Kristaus Kryžiui padaryti. Po didžiuoju altoriumi rodo duobę, iš kur buvo tas medis iškastas. Tą vietą katalikai ir visi rytiečiai labai gerbia. Teikia

94 Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, iš lotynų kalbos vertė Ona Matusevičiūtė (Vilnius, 1990), 75–76. Lietuviškoje publikacijoje ši teksto vieta nekomentuojama.

95 *Peregrinacia abo pielgrzymowanie do Ziemie Świętej... Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła...* (Kraków, 1607), 67.

96 Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, 121.

97 Ibid., 122–123.

98 Ibid., 72, 80, 87, 89, 91, 97, 99, 101, 113–114, 117, 126.

99 Ibid., 99, 102, 106, 117.

septynerius metus ir septynias keturiasdešimtines atlaidų. Didžiojo altoriaus dešinėje yra mažas katalikų altorėlis, prie kurio kasmet atlaiko pamaldas. Vietos vyskupas mums pasiūlė alyvmedžio vaisių ir sausos duonos, nes mėsos čia nevalgo.“

Dabartinių Šv. Kryžiaus vienuolyno pastatų vaizdai

Didikas taip pat buvo atvykęs prie Šv. Sabos vienuolyno, kuris, pasak jo, „yra graikų. Pats vienuolynas ne toks erdvus, bet ratu aplinkui uolose iškalta tiek buveinių, kad senovėje toje vietoje bus buvę penki tūkstančiai vienuolių. Vienuoliai mus mandagiai priėmė ir pavaišino savo valgomajame. Man su savaisiais kalbantis savąja kalba (*idiomate nostro*), makedonietis vienuolis Dionizas Damaskietis, supratęs kalbą, pradėjo su manimi slaviškai kalbėtis. Pasisakė buvęs Lietuvoje, pažįstas beveik visus aukštuosius pareigūnus. Ir manęs paklausė apie mane patį, teisingai ištardamas mano vardą. Atsiminė, kaip, mirus karaliui Žygimantui Augustui, vykdamas į Maskvos kunigaikštystę aukų rinkti, iš manęs buvo gavęs asmens patikimumo pažymėjimą... Kai aš lankiausi, tame vienuolyne tebuvo maždaug trisdešimt vienuolių.“¹⁰⁰ Mikalojus

¹⁰⁰ Ibid., 106, 119.

Kristupas Radvila Našlaitėlis taip pat mini kelias armėnams priklausiusias šventąsias Jeruzalės vietas: bažnyčią ir kt.

Galima teigti, kad aptartas tekstas gruzinų interpretuojamas kiek netiksliai, t. y. sujungiama informacija ir apie gruzinų, ir ne tik jų vienuolynus.

KATALIKIŠKOS MISIJOS SAKARTVELE

Kartlijos karaliaus Vachtango VI vėliava
(<https://fr.wikipedia.org/wiki/Portail:Bagratides#/media/Fichier:V6flag.JPG>)

Grafas Felicijonas Zarembo, misionierius Kaukaze (1870 m., nežinomas fotografas)
(https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LDM/1_1037147)

XVII a. vid. pradėtos vykdyti jėzuitų ordino, veikusio Abiejų Tautų Respublikoje, misijos į Persiją. Galima teigti, kad minėtai jėzuitų provincijai Persiją „priskyrė“ Vatikanas. Pirmieji jėzuitai misionieriai: 1654–1659 m. – Tomas Młodzianovskis (Tomasz Młodzianowski), nuo maždaug 1690 m. – Janas Gostkovskis (Jan Gostkowski), XVIII a. pr. – Janas Reutas (Jan Reuth), Pavelas Vročinskis (Paweł Wroczyński), Michalas Večorkovskis (Michał Wieczorkowski) ir Ignacas Zapolskis (Ignacy Zapolski, †1703). Ne vieno jų pranešimuose yra nemažai informacijos apie Sakartvelą¹⁰¹.

Gera žinoma jėzuitas misionierius, medikas, diplomatas, orientalistas Tadeušas Juda Krušinskis (Krusiński Tadeusz Judae, 1675–1751) iš ATR 1705–1728 m. su pertraukomis misionieriaus tuometėje Persijos imperijoje, daugiausia Irane, tačiau kelis kartus yra buvęs Kaukaze (taip pat lankėsi Tbilisyje) ir Užkaukazėje, kurie tuo metu priklausė Persijai. Išsilavinęs poliglotas jėzuitas atstovavo Vatikanui, tačiau taip pat teikė diplomatinės paslaugas Persijos ir Sakartvelo valdovams – dirbo Kartlijos karaliaus Vachtango VI (1703–1724) sekretoriumi, buvo atsakingas už karaliaus lotynišką korespondenciją su Europos šalimis. T. J. Krušinskio lotyniško traktato „Tragica vertentus belli Persici...“ istorinis-etnografinis fragmentas apie Sakartvelą (*De Georgianis*) išverstas į lenkų kalbą. Apie Sakartvelą, jo santykius su Turkija, Rusija ir kt. daug žinių yra ir T. J. Krušinskio 1727 m. paskelbtame darbe „Relatio de mutationibus regni Persarum“¹⁰².

Šiek tiek įsiterpiant į vėlesnę epochą, reikia pažymėti, kad Sakartvele katalikiškos misijos gana aktyviai veikė iki 1840 m., tačiau į Kaukazą ir toliau vyko pavieniai katalikų misionieriai, daugiausia lenkai ir lietuviai. Vienas iš jų – grafas Felicijonas Zarembo (1794–1874). Deja, išsamesnių duomenų apie jį aptikti kol kas nepavyko.

¹⁰¹ Woźniak, „Z badań na Polonią gruzińską“, 255–256; A. Furier, „Polscy misjonarze katolicy na Kaukazie od XVII do początku XVIII wieku“, *Czweni sulierebis balawari* 7 (2015): 302–308.

¹⁰² J. Fedirko, „Pierwszy informator Europy o afganach. Ojciec Tadeusz Krusiński: krakowski uczony, misjonarz“, *Alma Mater* 93 (Kraków, 2007): 83–86; D. Kolbaja, „Juda Tadeusz Krusiński SJ – misjonarz, uczony, dyplomata. Życie i dzieło“, *Pro Georgia* 2 (1992): 19–25; D. Kolbaja, „Etnograficzne i historyczne wiadomości w „Tragica vertentis belli Persici historia“, polskiego misjonarza J. T. Krusińskiego“, *Pro Georgia* (1994): 5–14; „Krusiński Tadeusz Jan“, <https://jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&n=3346&q=0>; J. T. Krusiński, „De Georgianis (fragm. Tragica vertentis belli Persici...), przekł., opr. Dawid Kobalija“, *Pro Georgia* 2 (1992): 25–27.

VALSTYBĖS NELAISVĖJE: LIETUVA IR SAKARTVELAS RUSIJOS IMPERIJOJE

Abiem šalims beveik tuo pačiu metu praradus nepriklausomybę (Lietuvai – 1795 m., Sakartvelui – 1801 m.) ir atsidūrus Rusijos imperijos sudėtyje, lietuviai ir gruzinai iš esmės prarado galimybę plėtoti savarankiškus santykius. Abu etnosai ir jų atstovai buvo paversti imperinės politikos įrankiais. Neretai tiek lietuviai, tiek gruzinai buvo pasitelkiami kaip kariškiai, slopinant vieniems kitų sukilimus, kitais atvejais atsidurdavo svečiose šalyse.

Kai kurie gruzinų aristokratijos atstovai užėmė aukštas pareigas carinėje kariuomenėje ar civilinėje administracijoje Lietuvoje. Keltinas klausimas, kiek tikslinga šiuos asmenis siesti su Sakartvelo ir Baltijos šalių bei gruzinų ir lietuvių ryšiais ir skirti jiems daugiau dėmesio. Vis dėlto kalbamuoju laikotarpiu buvo gruzinų, kurie, pavyzdžiui, tapo tremties aukomis, buvo žymūs kūrėjai.

GRUZINAI LIETUVOJE

Kaip jau minėta, buvusioje LDK ir dabartinėje Lietuvos teritorijoje buvo ne vienas gruzinas, patekęs čia ne savo noru. Kai kurie šių asmenų pagrįstai priskiriami ir prie lenkų ir gruzinų literatūrinių kontaktų. Kaip žinome, XIX a. kultūrinės ir literatūrinės tapatybės buvo sudėtingos, daugiasluoksnės.

Minėtina prieštaringa asmenybė, gruzinų aristokratas (Kartlijos–Kachetijos Bagrationų dinastijos palikuonis), poetas romantikas, būsimasis Rusijos kariuomenės generolas Grigolas Orbeliani (Jambakur-Orbeliani, 1804–1883). Už dalyvavimą sąmokslu, siekiant atkurti Sakartvelo nepriklausomybę, 1833 m. jis buvo areštuotas ir trejiems metams ištremtas iš šalies. 1834–1838 m. G. Orbeliani tarnavo Nevos I pėsčiųjų dalinyje Vilniuje, 1836 m. paaukštintas į štabo kapitonus. Vilniuje jis parašė savo garsųjį eilėraštį „Salomėja“, žavėjosi miestu ir jo apylinkėmis. Dalinys iš Vilniaus buvo perkeltas į Biržus. 1835 m. kovo mėn. laiškuose G. Orbeliani mini bendravęs su linksmais, išsilavinusiais ir vaišingais biržiečiais, su kuriais jam buvę malonu ir įdomu leisti laiką. Bendravimas palengvinęs jo dvasines kančias. 1837 m. gegužę dalinys per Panevėžį buvo perkeltas į Kauną. G. Orbeliani Panevėžį apibūdino kaip „nedidelį, bet jaukų miestuką“. Nurodė, kad jame yra dvi bažnyčios, turgaus aikštė, trys cukrainės. Laiškuose iš Kauno apylinkių minėjo gražius kraštovaizdžius, kurie, pasak G. Orbeliani, skatino gretinti juos su Gruzija. Poetas įžvelgė abiejų kraštų gamtos grožybių bendrumą: „Ir aš nejučiomis mintimis persikeliu į Gruziją.“ Kaune G. Orbeliani rado

kambarį, kuriame nakvojo Napoleonas. Poetas aprašė ir Pažaislio vienuolyną bei jo legendas¹⁰³. Vėliau G. Orbeliani grįžo į Kaukazą.

Kitas gruzinų aristokratas – rašytojas Giorgi Eristavi (1813–1864) – už dalyvavimą šamoksle 1832 m. taip pat buvo išsiųstas į tremtį Lietuvoje. G. Eristavi ketverius metus tarnavo pėstininkų dalinyje Vilniuje. Čia rašytojas išmoko lenkų kalbą, susipažino su poeto Adomo Mickevičiaus kūryba. G. Eristavi išvertė keletą kūrinių į gruzinų kalbą, bet svarbiausia – į lenkų kalbą išvertė Š. Rustavelio epą „Karžygys tigro kailyje“. Rašytojo bičiule tapo poezijos mylėtoja ir kūrėja Rozalija Bisping (1813–1866). Žinoma, kad, grįžęs į Sakartvelą, G. Eristavi vadino Lietuvą „naująja tėvyne“¹⁰⁴.

Lietuvos teritorijoje buvusiuose Rusijos kariniuose daliniuose XIX–XX a. pr. buvo ir paprastų kareivių gruzinų. Pavyzdžiui, P. Juozapavičius mini Artanio gyvenvietėje, prie Aragvos upės, Gruzijoje, sutikęs 87 m. amžiaus Vano Muradzę, kuris 1905 m. tarnavo 9-ajame Jelizavetogrado pulke, 7-ojoje kuopoje Kaune. V. Muradzė papasakojo apie to meto miestą¹⁰⁵.

Idomybė.
Gruzinų dvasininkas – buvusio
Pažaislio kamaldulių vienuo-
lyno (stačiatikių vienuolyno)
vyresnysis

Specifinis epizodas susijęs su Pažaislio kamaldulių vienuolynu. Pasibaigus 1831 m. sukilimui, vienuolynas buvo uždarytas ir 1840 m. perduotas stačiatikiams. Taip susiklostė, kad būsimasis Sakartvelo patriarchas Kirionas II (pasaulietiniame gyvenime – Georgijus Sadzaglišvilis, kilęs iš dvasininkų dinastijos vidurio Sakartvele, Nikozi kaime, 1855–1918), tuometis Suchumio vyskupas, nedraugų buvo ištremtas į Lietuvą ir trumpai (1907 m. kovas–1908 m. pradžia) buvo vienuolyno archimandritu. Jis domėjosi vienuolyno istorija, jo archyvo dokumentais. Tai liudija G. Sadzaglišvilio laišakai, publikacijos ir Sakartvelo archyvuose (Sakartvelo nacionaliniame rankraščių centre) išlikę sukaupiti XVIII a. vienuolyno dokumentai, kuriuos archimandritas išsivežė išvykdamas iš Lietuvos. Ši medžiaga – vertingas vienuolyno istorijos šaltinis.

Dokumentus bene pirmasis dar sovietmečiu aptiko menotyrininkas, archyvotyrininkas Leonidas Žilevičius (1929–2011)¹⁰⁶. Vėliau minėti dokumentai buvo pristatyti lenkų tyrėjų išleistuose kataloguose, panaudoti istoriko Mindaugo Paknio darbuose, demonstruoti lietuvių archyvistų surengtose parodose. Prieinamos dokumentų skaitmeninės kopijos, parengtos M. Paknio iniciatyva.

1917 m. rugsėjį tapęs Sakartvelo patriarchu Kirionu II, jau kitais metais (1918 m. birželį) G. Sadzaglišvilis buvo nužudytas¹⁰⁷.

103 M. Tsertsvadze, *Participants of the Conspiracy of 1832 as presented in the epistolary heritage by N. Baratashvili*, <https://www.litinfo.ge/tsertsvadze>; Skliutauskas, „Gruziniškoji šekspyriana“, 137; Skliutauskas, „Gruzinių ir lietuvių literatūriniai ryšiai“, 185–188.

104 Ibid., 180–185; M. Filina, „Pierwsze przekłady sonetów Adama Mickiewicza w języku gruzińskim i poematu Szoty Rustawelego na polski“, *Prace filologiczne* 53 (2007): 189–196.

105 P. Juozapavičius, „Per Kaukazą: 79 maršrutu“ [rankraštis] (Kaunas, 1959), 29–30, „Prano Juozapavičiaus kraštotyros rankraščių rinkinys. Kelionių po užsienį medžiaga. Per Kaukazą, 1959“, <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/KVB/C130000490197> (tai autografuota mašinraščio kopija, 29 nuotraukos, 2 spaudos iškarpos, 1 spaudinys, 1 sienlaikraščio fotokopija); P. Juozapavičius, *Per Kaukazą: turistinio maršruto kelias* (Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963).

106 A. Katilius, „Leonidas Žilevičius (1929 06 01–2011 09 08)“, in *Lietuvos istorijos metraštis*, 2011/2 (2012), 192. Taip pat žr.: L. Žilevičius, „Nauja apie Pažaislio architektūros ansamblį“, *Statyba ir architektūra* 12 (1981): 20–21; L. Žilevičius, „Dailininkai M. Palonis ir J. Rosis. Pažaislio perstatinėjimai, jo nykimas“, *Statyba ir architektūra* 1–2 (1982): 20–23.

107 „Lietuva ir Gruzija istorijos šaltiniuose“, https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios-parodos/lietuva-ir-gruzija-vv82.html. „Naujai“ šis epizodas aptartas įvairiose kauniečių archyvistų G. Dručkaus ir K. Stanišauskės publikacijose, pavyzdžiui, „Pažaislio vienuolyno istorija grįžta į Lietuvą“, <https://www.archyvai.lt/download/gruzijabaigi>.

LIETUVIAI SAKARTVELE

Lietuviai Sakartvele – tai daugiausia jauni vyrai (daugiau negu 95 proc. – katalikai). Vaikų, vyresnių vyrų ir moterų kiek daugiau buvo Tbilisyje. Nuo XIX a. vid. vis dažniau Sakartvele įsikurdavo darbo imigrantų. 1869 m. Tbilisyje gyveno 900 asmenų, kilusių iš buvusios Abiejų Tautų Respublikos, o 1910 m. nurodomi jau 7 367 asmenys. XIX a. pab. Sakartvele, daugiausia Tbilisio, Kutaisio, Batumio, Achalciche, Suchumio miestuose, gyveno per 8 200 asmenų iš buvusios Abiejų Tautų Respublikos¹⁰⁸. Deja, apie tai daugiausia rašę lenkų autoriai¹⁰⁹ visus juos vadino lenkais, taigi sunku nustatyti, kiek tarp jų buvo lietuvių ar kilusiųjų iš Lietuvos. Tačiau tokių asmenų buvo. Lietuvių tyrėjai yra nustatę, kad, apskritai, Rusijos statistikoje katalikai dažniausiai vadinami „lenkais“¹¹⁰.

Rekrutai (kareiviai) Rusijos kariuomenėje Kaukaze iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir buvusių jos teritorijų

Pirmieji rekrutai iš LDK teritorijų į Rusijos kariuomenę pradėti imti po ATR I padalijimo 1773 m.¹¹¹. Iki 1834 m. rekrutų tarnyba truko 25 m., vėliau ji buvo trumpinama. 1874 m., įvedus visuotinę karo prievolę, karo tarnyba buvo sutrumpinta iki 7 m., dar vėliau – iki 5 m. Visi šaukiamojo amžiaus vyrai turėjo traukti burtus, kam teks atlikti tikrąją karinę tarnybą, o kas bus įrašytas į atsarginius¹¹². Po 1830–1832 m. sukilimo į Rusijos kariuomenę Kaukaze buvo paimta tūkstančiai asmenų iš buvusios Abiejų Tautų Respublikos. 1840 m. jų buvo apie 4 000. Daugiausia tai rekrutai kareiviai, bet buvo ir karininkų. Į minėtą regioną kariškių patekdavo ir vėliau dėl dalyvavimo sukilimuose ir sąmoksluose. Šie asmenys sudarė apie 50 proc. bendro atvykėlių iš buvusios ATR skaičiaus¹¹³.

Lietuvių Rusijos kariuomenėje Kaukaze nemažai buvo ir XIX a. II pusėje, ir XX a. pradžioje. Lietuvių visuomenėje tai buvo tapę savotišku *locus communis*. Viena eilėraštyje rašoma:

*Seniau tai, būdavo, į vaiską
Kažkur svieto kraštan išvaro –
Eidavo dvi savaites laiškas,
Kada tarnaudavo prie caro.*

*Kaukaze, būdavo, Tiflise
lietuvis vargsta išvartas:
Sugrįždavo seni, sulysę,
o kiek svetimoj žemėj krito!..¹¹⁴*

¹⁰⁸ Woźniak, „Z badań na Polonią gruzińską“, 258, 260–262.

¹⁰⁹ Furier, *Polacy w Gruzji*; J. Szałygin, „Archiwum polskiego kościoła katolickiego p.w. Św. Św. Piotra i Pawła w Tbilisi (Gruzja)“, in *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1, red. W. Walczak ir K. Łopatecki (Białystok, 2010), 257–271.

¹¹⁰ A. Visockis, „Kariai katalikai Rusijos imperijos armijoje Turkestane“, *Karo archyvas* 15 (1998): 97.

¹¹¹ P. Adamczewski, „Обзор польской эпиграфики на Кавказе“, *История, археология и этнография Кавказа* 17(1) (2021): 63–64.

¹¹² V. Botyrius, „Carinės Rusijos karo prievolės sąrašai ir nesąrašiniai dokumentai Lietuvoje“, *Karo archyvas* 17 (2002): 59–60.

¹¹³ Woźniak, „Z badań na Polonią gruzińską“, 257–259.

¹¹⁴ J. Giria, „Laiškas iš kaimo (atsakymas eiliniui Antanui Jarui)“, *Karys* 16 (1933): 322.

Pirmojo pasaulinio karo metu visoje Rusijos kariuomenėje tarnavo apie 25 000 iš Lietuvos kilusių karių¹¹⁵. Petras Grinčenkė 1907 m. skundėsi, kad prie *Ahalkalaki* už Kaukazo, kur stovi ligi penkių tūkstančių kareivių, iš jų apie 400 kareivių katalikų, lietuviai ir lenkai kareiviai po metinių ar kitokių švenčių neturi kur pasimelsti. Kuni-go jie sulaukia tik kartą per metus, tačiau pamaldas jis laiko paprastame name, kuris dėl prašaliečių triukšmavimo tam netinkamas¹¹⁶.

Kareivių lietuvių buvo daugelyje Kaukazo kariuomenės dalinių. Vienoje 1910 m. publikacijoje aprašyta, kaip Caro šulinių (*Carskije kolodcy*) miestelyje raitelio pulko lietuviai šventė Šv. Velykas. Autoriaus teigimu, lietuviai susirinkę pakalbėjo, pagrojo ir padainavo, galiausiai skaitė „Lietuvos ūkininko“ laikraštį¹¹⁷.

Iš daugelio Kaukaze tarnavusių kareivių lietuvių galima nurodyti net keletą. Vienas jų – būsimasis Lietuvos kariuomenės majoras Jonas Gričius (1884–1963). 1913 m. lapkritį jis mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, 1915 m. rugsėjį baigė Irkutsko karo mokyklą, nuo 1915 m. gruodžio 27 d. iki 1918 m. kovo 28 d. tarnavo Kaukazo IV šaulių pulko operacijų adjutantu. 1917 m. vasario 27 d. pakeltas į štabskapitonus. Buvo du kartus sužeistas¹¹⁸.

Lietuviai Tbilisio karo mokyklos auklėtiniai

Kai kurie lietuviai kariškiai, tarnavę Rusijos kariuomenėje, buvo baigę 1864 m. įsteigtą Tbilisio didžiojo kunigaikščio Michailo karo mokyklą (Тифлиское Михайловское военное училище). Čia buvo rengiami pėstininkų kariuomenės karininkai. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, didelių netekčių patyrusiai Rusijos kariuomenei labai trūko karininkijos. 1914 m. mokymasis minėtoje mokykloje sutrumpintas net iki 4 mėn. Absolventai gaudavo karinį praporščiko laipsnį ir būdavo skiriami vadovauti kuopai. Karo pradžioje mokykloje mokėsi 700 junkerių¹¹⁹.

Žinomi keli iš Lietuvos kilę šios mokyklos auklėtiniai.

1905 m. mokyklą baigė Konstantinas Šalkauskas (1880–1949). Vėliau jis tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1918 m. buvo vienas iš Lietuvos kariuomenės kūrėjų¹²⁰.

1907 m. mokyklą baigė Juozas Štukas (1886–?). 1902 m. Sankt Peterburge baigęs gimnaziją ir karo mokyklą, J. Štukas vėliau buvo Rusijos kariuomenės 15-ojo grenadierių Tbilisio pulko kareivis. Vaikaitė teigia, kad „Tiflisyje Juozas sutiko jauną savo žemietę Elžbietą Šeškutę, kuri buvo kilusi iš Kavarsko valsčiaus, tuomet priklausiusio

115 A. Visockis, „Lietuvos kariai Rusijos armijoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Tyrinėjimų problematika“, *Karo archyvas* 14 (1997): 26–38; Visockis, „Kariai katalikai Rusijos imperijos armijoje“, 51; Botyrius, „Carinės Rusijos karo prievolės sąrašai“, 58–79; V. Steponaitis, „Lietuviai rusų kariuomenėje“, *Karo archyvas* 4 (1928): 131–135.

116 Petras Grinčenkė, „Ahalkalaki...“, *Vienybė* 24(2) (1907 12 11): 30.

117 Jaunas Kareivis, „Užu Kaukazo“, *Lietuvos ūkininkas* 19 (1910, geg. 12 (25)), 174. Taip pat žr.: [L. Gira], „Kaip kariaujama Kaukazo kalnuose“, *Viltis* (1915, vas. 6 (19)), 1.

118 *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 3 (Vilnius, 2003), 210; G. Surgailis, *Trečiasis pėstininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas* (Vilnius, 2013), 155.

119 В. И. Лушнов, Юнкера Святого Георгия. Тифлиское военное училище (16.11.1866–25.02.1921) (Хабаровск, 2017); А. Ю. Воробьева, Российские юнкера. 1864–1917 гг. История военных училищ (Москва, 2002), 18.

120 „Šalkauskas, Konstantinas – Lietuvos kariuomenės savanoris“, <https://old.biblioteka.w3.lt/salkauskas-konstantinas-lietuvos-kariuomenes-savanoris/>.

Ukmergės apskričiai, Pikietkos kaimo [...]. Viena iš dukrų, Elžbieta, kartu su savo drauge, kuri turėjo pažįstamų Tiflisyje, nutarė taip pat ten išvažiuoti. Paslapčia nuo tėvų, iš kunigo kelionei pasiskolinusi pinigų, močiutė išvyko į Gruziją. Ten ji dirbo kambarinė, o laisvu laiku kartu su savo šeimininke apsilankydavo įvairiuose vakarėliuose. Viename iš jų ir susipažino su vyresniuoju leitenantu Juozu iš Lietuvos. 1918 metais jiedu susituokė, ten susilaukė pirmagimės Rožės, mano tetos. Netrukus visa šeima grįžo į Lietuvą, čia po metų jiems gimė dvytnė.¹²¹

1915 m. karo mokyklą baigė būsimoji Rusijos kariuomenės kariškis, vėliau – Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris, pulkininkas, memuaristas Jonas Petraitis (1891–1943). Karininko tarnybą jis tęsė 5-ajame Kaukazo šaulių pulke, buvo paskirtas žvalgybos komandos vadu 27-ajame Kaukazo šaulių pulke, vadovavo kavalerijos šimtainei Vladikaukaze. Buvo lietuvių bataliono, dislokuoto Batumyje, vadas. Karo veiksmuose Rusijos ir Turkijos fronte buvo tris kartus sužeistas, apdovanotas Šv. Anos ordinu¹²².

1916 m. Tbilisio didžiojo kunigaikščio Michailo karo mokyklą baigė būsimoji Lietuvos savanoris, 1940 m. Vilniaus policijos viršininkas Mikas Gaidelis (1896–1966), taip pat būsimoji visuomenės veikėjas Aleksandras Marcinkevičius (Mantautas, 1895–1986). Baigęs mokyklą, A. Marcinkevičius kovojo Rusijos ir Turkijos fronte. 1917 m. jis dalyvavo lietuvių atstovų suvažiavime Kaukaze, kuriame išrinktas Kaukazo lietuvių tarybos pirmininku. 1918 m. paskirtas Lietuvos atstovybės Užkaukazės respublikoms (Gruzijai, Armėnijai ir Azerbaidžanui) pirmuoju sekretoriumi. 1920 m. grįžo į Lietuvą¹²³.

Karo mokykloje mokėsi ir būsimoji karo teisėjas, pulkininkas Povilas Budrevičius (1892–1956), 1917 m. – būsimoji generolas Stasys Raštikis. Įdomu tai, kad ši mokykla nenutraukė savo veiklos net oficialiai ją uždarius. Mokyklos vadovybė stojo į 1918 m. gegužę sukurto Gruzijos demokratinės respublikos pusę ir kovojo su Raudonąja armija, kol 1921 m. vasarį Sakartvelas buvo užimtas bolševikų.

Belaisviai ir tremtiniai Rusijos kariuomenėje Kaukaze iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų

Napoleono kariuomenėje tarnavo keli tūkstančiai ATR piliečių, daugiausia bajorų. Prancūzijai pralaimėjus, dalis jų pateko į Rusijos nelaisvę. Daugelis jų buvo ištręmti į rytines Rusijos imperijos provincijas, taip pat ir į Kaukazą. 1812 m. į Kaukazą Rusijos valdžia ištrėmė kelis tūkstančius tokių „lenkų“. Šiaurės Kaukaze belaisviai kariškiai buvo laikomi atskiruose pastatuose, dirbo akmens skaldyklose, tvirtino Tereko upės krantus. XX a. pr. prie Orechovkos gyvenvietės, į rytus nuo Stavropolio, buvo išlikę uolose jų padarytų įrašų su autografais. Bent vienas iš minėtų asmenų –

121 „Anūkė didžiuojasi savo seneliu – Lietuvos kariuomenės kūrėju“ (2018 12 16), <https://www.gzeme.lt/2018/12/16/anuke-didzijuojasi-savo-seneliu-lietuvos-kariuomenes-kureju/>.

122 A. Zubreckas, Šeimos likimas – tik prisiminimuose. *Pulkininko Jono Petruičio mirties 60-osioms metinėms* (2003), http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030618/atmi_02.html; „Jonas Petraitis“, <http://www.rozalias.lt/?p=4734>.

123 [http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Marcinkevi%C4%8Dius_\(Mantautas\)_Aleksandras](http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Marcinkevi%C4%8Dius_(Mantautas)_Aleksandras).

praporščikas V. Milovodskis – atrodo, buvo kilęs iš Minsko. 1814 m. gegužę Šiaurės Kaukaze ir Sakartvele iš viso buvo 8 693 „lenkai“. Jų repatriacija prasidėjo 1813 m., o 1814 m. gegužę formaliai turėjo būti baigta. Tačiau kai kurie tremtiniai buvo patekę į kalniečių nelaisvę, o valdžios laikytieji maištininkais ir nusikaltėliais išsiųsti į Sibirą¹²⁴. Tarp jų neabejotinai turėjo būti nemažai asmenų iš LDK ir buvusių jos teritorijų.

Į kariuomenę Kaukaze buvo išsiųsti tūkstančiai 1830–1832 m. sukilimo dalyvių: 1832 m. – 8 901, o 1834–1855 m. – apie 20 000 žmonių. Siekdama išvengti sukilimų, Rusijos valdžia „lenkų“ skaičių atskiruose kariuomenės daliniuose ribojo iki 20 proc. Kai kurie iš minėtų asmenų pateko į kalniečių nelaisvę, iš kurios ištrūko tik po tam tikro laiko, kiti pabėgo iš kariuomenės pas vietos gyventojus. Regis, tai pavyko padaryti ir tremtiniui Izmailui Čerkavskui, siekusiam pabėgti pas bendratikius. Deja, kai kurių bėglių likimas, bent jau Šiaurės Kaukaze, buvo ne koks – kalniečiai adygėjai (čerkesai) parduodavo bėglius į vergiją, kaip ir belaisvius rusus. Teigiama, kad parduodamų žmonių buvo tiek daug, jog už vieną arklį buvo mokama vienu, o kartais ir dviem „lenkais“. Vergo, tinkamo karo tarnybai, kaina siekdavo 200 rublių. Dalis „lenkų“ likdavo pas čerkesus kaip namų vergai. Buvo atvejų, kai musulmonais tapę perbėgėliai kartu su čerkesais kovojo prieš rusus. Žinoma, kad iš Sibiro pabėgęs poručikas Jokubovičius (Jokubowicz), tapęs musulmonu Jakub chanu, įsteigė laboratoriją, kurioje gamino paraką. Jis žuvo už Kubanės. Kitais duomenimis, „lenkai“ net sukūrė specifinį ginklą kalniečiams – ilgą kartį su pritvirtintu dalgiu viename gale ir kabliu kitame, mokė juos modernios karybos. Nemažai pabėgėlių tarnavo Šamilio kariuomenėje. Kita vertus, nemažai „lenkų“ liko tarnauti Rusijos kariuomenėje. Kai kurie jų paskui tapo policininkais¹²⁵. Atskirais atvejais Rusijos kariuomenėje Kaukaze kariškiai iš buvusios LDK tarnavo savo noru¹²⁶. Apskritai, šis klausimas vertas atskiرو tyrimo, nes pastaruoju metu yra politizuojamas prorusiškų autorių.

Už pasipriešinimą caro valdžiai 1839 m. sausį į Kaukazą išsiųsta per 20 Vilniaus universiteto studentų. Vienas iš žymiausių asmenų, susijusių su 1830–1831 m. sukilimu ir patekusių į Kaukazą, – Vilniaus universiteto studentas geografas Juozapas Chodzka (1800–1881). Jis 1840 m. atvyko į Tbilisį, vadovavo Kaukazo žemių matavimo komitetui. J. Chodzkos dėka 1847–1866 m. buvo atlikti trianguliaciniai matavimai Kaukazo

124 Adamczewski, „Обзор польской эпиграфики на Кавказе“, 63–64; Г. Прозрителев, „О военнопленных поляках на Северном Кавказе в войне 1812 года“, in Записки Разряда военной археологии и археграфии императорского русского военно-исторического общества, под ред. Н. И. Веселовского, т. 3 (Петроград, 1914), 11–14; Б. Берендюков, О военнопленных поляках на Северном Кавказе в 1812 г., <http://slavakubani.ru/geography/neighbors/peoples-north-caucasus/o-voennoplennyykh-polyakakh-na-severnom-kavkaze-v-1812-g/>; Yu. Grankin, Yu. Klychnikov ir S. Lazarian, „For the Fatherland the Death, Healed Wounds and Fetters are Dear“: North Caucasian Trials in the Fate of the Poles in the first half of the XIX century“, *Bylye Gody* 51(1) (2019): 131–137.

125 А. Кругов ir М. Нечитайлов, „Поляки в Кавказской войне: *pro et contra*“, in Х. Граля, А. Л. Петровский, А. И. Селицкий (отв. редактор), *Поляки в России: эпохи и судьбы* (Краснодар, 2009), 151–153.

126 Grankin, Klychnikov ir Lazarian, „For the Fatherland the Death“, 134; А. А. Боголюбов, *Поляки на Северном Кавказе с XIX–XX вв.*, под ред. А. И. Селицкого (Краснодар, 2008); *Поляки в России: XVII–XX вв.* (Краснодар, 2003); *Поляки в России: история и современность* (Краснодар, 2007); *Поляки в России: вехи истории* (Краснодар, 2008); Х. Граля, А. Л. Петровский ir А. И. Селицкий (отв. редактор), *Поляки в России: эпохи и судьбы* (Краснодар, 2009); А. В. Гайворонская, *Поляки в этнокультурном пространстве Юга России (XIX–начало XXI вв.)* (2013), <http://slavakubani.ru/geography/population/sociology/polyaki-v-etnokulturnom-prostranstve-yuga-rossii-xix-nachalo-xxi-vv-/>.

kalnuose ir kt. Buvo tiksliai nustatyta 1 386 taškų (viršukalnių) geografinė padėtis ir aukštis virš jūros lygio – vadinamoji Užkaukazės trianguliacija. Tai buvo pirmasis išsamus geodezinis ir geografinis Kaukazo aprašymas (parengtas rusų kalba, paskelbtas 1884 m.; rankraštis sudegė, išliko lenkiškas vertimas), kurio pagrindu sudarytas detalus Kaukazo žemėlapis. 1867 m. išėjęs į pensiją, J. Chodzka apsigyveno Tbilisyje. Palaidotas katalikų kapinėse¹²⁷.

Dvasininkai

Dvasininkai iš buvusios LDK teritorijos patekdavo į Kaukazą įvairiais keliais – kaip misionieriai, Rusijos kariuomenės kapelionai, katalikiškų parapijų klebonai. Jie dirbo 1848 m. įsteigtoje Romos katalikų Tiraspolio vyskupijoje, kuriai priklausė ir Sakartvelo katalikai. Atkreiptinas dėmesys, kad vienos autorės, nekritiškai perskaičiusios šaltinį, paskelbtas teiginys, jog „į Tiraspolio vyskupiją buvo draudžiama priimti dvasininkus, o į seminariją – studentus iš Lenkijos karalystės ir Vakarų krašto“¹²⁸, yra nesusipratimas. Tiraspolio vyskupija priklausė Mogiliovo metropolijai, kurią sudarė Mogiliovo arkivyskupija ir septynios vyskupijos. Tarp jų buvo Žemaičių, Vilniaus, Minsko ir kt. vyskupijos. Šiai vyskupijai priklausė ir Sakartvele gyvenę katalikai lietuviai, kurių čia buvo dauguma. Pavyzdžiui, Sakartvele dirbo kunigas Stanislovas Smuglevičius iš Žemaičių (Telšių) vyskupijos, 1857 m. į Kaukazą išvyko Smigelskis, Šv. Aloyzo parapijos Manglisi, netoli Tbilisio, klebonu 1893–1903 m. buvo Jonas Uselis, o nuo 1911 m. – Baltramiejus Mikalajūnas. Tiraspolio vyskupijoje 1898–1917 m. lietuviu vadinosi bent vienas kunigas¹²⁹. Minėta parapija buvo viena iš dviejų kapelionijų, įsteigtų garnizonams, turėjusiems daug „lenkų“. Kapelionija aptarnavo Manglisi garnizoną ir Pietų Kaukazą, o Temir-chan-šure buvo kita kapelionija, aptarnavusi šio miesto garnizoną ir visą Šiaurės Kaukazą. 1892 m. duomenimis, Tiraspolio vyskupijoje, be vokiečių, lenkų, armėnų ir gruzinų (5 000) katalikų, buvo ir ukrainiečių, lietuvių, prancūzų ir italų katalikų (apie 5 000). 1898 m. duomenimis, Kaukaze buvo 18 parapijų, gyveno apie 10 proc. tikinčiųjų¹³⁰.

1915 m. liepą į Kaukazą kaip savanoris išvyko kunigas daktaras Jonas Steponavičius (1880–1947), paskirtas Kaukazo kariuomenės štabo kapelionu. Jis paskelbė porą Kaukazo aprašymų, kuriuose apibūdino ir lietuvių gyvenimą¹³¹. J. Steponavičiaus teigimu,

127 Furier, *Józef Chodźko*; Klimka, „Kaukazo kartografas Juozapas Chodzka“, 262–265; <http://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Bm9jaZ42ePjjiIbvzHwfUVTjn8EDvedD&ll=42.18778312477093%2C43.51688198888891&z=9>.

128 V. Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo–iki XX a. pradžios)“, in *Lietuvos istorijos metraštis* 2014/2 (2015), 119.

129 Chmielecki, *Gruziński katolicyzm*; B. Kucharenko, „Voenyje kapeliany v tiraspolskoi eparchii“, in X. Граля, А. Л. Петровский ir А. И. Селицкий (отв. редактор), *Поляки в России: эпохи и судьбы* (Краснодар, 2009), 166, 170; A. Furier, „O znaczeniu działań wizytatorów kościołów rzymskokatolickich na Kaukazie i Zakaukaziu w XIX w.“, in *Dyplomacja papieska wobec Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak (Białystok, 2016), 261–282.

130 Ibid., 270–272; P. D., „Katalikai ant Kaukazo“, *Vienybė* 3 (1910, saus. 19 (vas. 1)): 41–42.

131 Kun. d-ras Jonas Steponavičius, „Ant Kaukazo bekeliaujant“, *Aušra* 26 (1915, liep. 8): 331–332; *Aušra* 27 (1915, liep. 15): 346–347; „Lietuviai kareiviai ant Kaukazo. Kun. [J.] Steponavičius laiko kareiviams pamaldas“, *Aušra* (1915, rugpj. 5): 381.

1915 m. atvykus daugiau lenkų ir lietuvių, yra du lietuvių ir penki lenkų kunigai¹³². Lietuvybės gynėjas Kaukaze gyveno iki 1918 m., t. y. iki karo pabaigos¹³³.

P. Gudelis nurodo, kad karo kapelionu ilgai dirbo ir kunigas Mikalajūnas, kurį vėliau senesni Užkaukazės lietuviai prisimindavo kaip „galėjusį daugiau už kitus išgerti „kachetiniško“¹³⁴. Kunigo tolesnis gyvenimas nebuvo sėkmingas – jis pateko į turkų nelaisvę¹³⁵.

Tbilisyje klebonavo lietuvis kunigas Digris. Vėliau jis iškeltas į Astrachanę. Žinoma, kad, jam išvykstant, vietos lietuviai nupirko dovaną už 100 rub. Vietos lietuvis S. Jazdauskis kvietė atvykti kunigą iš Lietuvos, nes „Saratovo vyskupystėje“ [Tiraspolio vyskupystėje – A. R.] buvo tik keli kunigai lietuviai¹³⁶.

Minėtina, kad Sakartvele buvo ir lietuvių ne katalikų kunigų. Be to, ir kareiviai lietuviai ne visi buvo katalikai.

Vienas iš minėtų dvasininkų – evangelikų liuteronų kunigas, knygnešys, švietėjas, lietuviškų parapijų Šiaurės Amerikoje steigėjas Martynas Keturakatas (Keturakaitis; Martin Keturakat, 1848–1911). Per kratą pas jį radus lietuviškų knygų įvairiais šriftais, M. Keturakatas buvo pašalintas iš Tauragės parapijos klebono pareigų, jam uždrausta gyventi Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose. M. Keturakatas pabėgo į Prūsiją, vėliau gyveno Mintaujoje. 1895 m. atvykęs į Sankt Peterburgą prašyti leidimo gyventi Didžiojoje Lietuvoje, buvo suimtas ir be šeimos ištremtas į Kaukazą, į pasienį su Turkija ir Iranu. Atrodo, be algos tarnavo vokiečių kolonijos Aleksandershilf, netoli Tbilisio, parapijos kunigu. 1896 m. sausį iš Kaukazo parašė eiliuotą laišką lietuvių kalba „Ak mylims brolau Kristuje!..“, spėjama, sakytojui Mikeliui Kybelkai. Šis laiškas, kaip jau minėta, buvo išspausdintas¹³⁷.

1897 m. M. Keturakatas per Turkiją pabėgo iš tremties ir grįžo į Prūsiją, pas šeimą, įsikūrusią Elbinge¹³⁸. 1895 m. spalį–lapkritį jis lietuvių kalba paskelbė savo išpūdžius iš Kaukazo¹³⁹. Atrodo, kad tai pirmieji lietuviški tekstai, atsiradę Sakartvelo žemėje. M. Keturakatas rašo: „Mano gyvenimas yra lygus pasiuntinio, pagonių žemėj gyvenančio... Ant mano kelionės nusidavė, kad keliose vietose tarp rusiškų žalnierių ir kelis lietuvininkus radau, kurie iš mano buvusios Tauragės parapijos buvo. Kaip širdings ir gaudus šitas pasimatymas buvo, tai negalima yra

M. Keturakatas
(<http://8diena.lt/2021/03/15/kovo-15-d-mire-kun-martynas-keturakaitis/>)

132 Steponavičius, „Ant Kaukazo bekeliaujant“, nr. 27, 347; „Kun. A. Mikalajūnas... pasiliko Batume, turkų nelaisvėje...“, *Pavasaris* 4 (1918): 24–25; „Tiflise pasilikusieji lietuviai...“ [sąrašas], *Pavasaris* 4 (1918); „Kun. d-ras Jonas Steponavičius gyvena Tiflise...“, *Pavasaris* 4 (1918).

133 A. Vasiliauskiene, *Aukštaitijos krašto sūnus – lietuviybės puoselėtojas Vilnijos krašte*, <https://www.aidas.lt/lt/religija/article/15285-10-01-aukstaitijos-krasto-sunus-lietuviybės-puoseletojas-vilnijos-krašte>.

134 Gudelis, „Iš lietuvių gyvenimo Užkaukazyje“, 193–194.

135 „Kun. A. Mikalajūnas... pasiliko Batume“, 24–25.

136 St. Jazdauskis, „Lietuviai kitur“, *Lietuvos žinios* 2 (1913, sausio 5): 4.

137 „Ak mylims brolau Kristuje!..“, [1–2]; „Giesmė, sutaisyta pono kunigo Keturakačio: „Ak mylims brolau Kristuje!..“, *Kaimynas* 21 (1897, meiji 21): 161–163.

138 „Kunigas Martynas Keturakaitis, knygnešys, švietėjas, lietuviškų parapijų Amerikoje steigėjas“, *Atodangos*, <http://8diena.lt/2018/09/24/kunigas-martynas-keturakaitis-knygnesys-svietetas-lietuvisku-parapiju-amerikoje-steigejas/>.

139 M. Keturakat, „Gromata brolio M. Keturakačio iš Kaukazo“, *Nauja lietuviszka ceitunga* 90 (1895, nov. 8): [2]; M. Keturakat, „Iš gromatos M. Keturakačio iš Kaukazo“, *Konzerwatywů draugystės laiszkas* 47 (1895, nov. 19): [3]; Martins Keturakaitis, „Gromata brolio Keturakačio: rašyta ant Kaukazo kalnų 30 nov. 1895“, *Nauja lietuviszka ceitunga* 101 (1895, dec. 17): [2].

aprašyti. Su džiaugsmo ašaromis atbėgo jie nu manęs atsisveikinti ir labai sunku jiems buvo vel atsiskirti. Dabar jie atsiminė mano pamokslo bei pagraudenimo žodžius, kuriuos jiems pamokslo bei ženojimo čese prie širdies dėjau. Tučės tankei nepadabodami pro šalį leido eiti, ale dabar Kaukazo kalnuse būdami, tarp pagoniškų žmonių gyvendami, nei bažnyčios, nei kunigo savo kalboj neturėdami, tai dabar atsimen to brangaus česo, kurį turėjo, o nevartojo kaip reikalingo.“ Lapkričio 30 d. rašytame laiške M. Keturakatas nuogaštavo: „Jums kelis žodelius rašau, nežinodamas, kaip ilgai dar Dievas ir manę čionai prie gyvasties laikys.“ Laiške pažymima, kad kunigas gyvena skurdžiai, tačiau jį išlaiko 65 parapijiečių šeimos, kurių dauguma pačios yra neturtingos. O juk lietuviai to jam užtikrinti nenorėję. Jis moko vaikus ir laiko pamaldas: „Darbo dienoje mokinu kudikius šuilėje, o šventą dieną mišę laikau.“ M. Keturakatas nurodė, kad, jeigu norima, jog jis sugrįžtų, jam turėtų būti atsiųstas kelionės raštas.

Kitų profesijų atstovai: nuo vaistininkų ir inžinierių iki tarnaičių ir ūkininkų

Į Sakartvelą įvairiais būdais patekdavo ir daugelio kitų profesijų asmenų. Kosakovskių šeimos archyve išlikę 1859 m. raštų dėl Aleksandros Laval-Kosakovskienės Čedajevkos dvaro (neaišku, kur jis buvo) valstiečių šeimų, kurių maitintojai tarnavo rekrutais, persiuntimo į Kaukazą¹⁴⁰. Nepatikrintais duomenimis, lietuvis Šteberis 1895 m. pasiekė Kazbeko viršukalnę. Matyt, jis buvo geografas. Dalis atvykdavo gydymo tikslais. Kaukazo gydyklos (balneologiniai kurortai) XIX a.–XX a. pr. buvo populiarios Rusijos imperijoje. Kaip matyti iš vieno lietuviško laikraščio publikacijos, 1893 m. balandį Tbilisyje nuo tuberkuliozės mirė iš Sankt Peterburgo atvykęs gydytis inžinierius Gegužinskis. Laikraštyje minima, kad jis mirė nuo „gerklės džiovos“¹⁴¹. Taigi buvo atvykęs ne darbo, o gydymosi tikslais.

1913 m. gydytis nuo drugio į Sakartvelą buvo atvykęs buvęs Švenčionių dekanas kunigas Jurgis Močulskis, kurį lydėjo kunigas Dziešulskis¹⁴².

Specifinė atvykėlių į Gruziją grupė buvo vaistininkai. Lietuvių istoriografijoje teigiama, kad medikai ir teisininkai, baigę studijas Rusijos universitetuose, neturėjo teisės grįžti dirbti į Lietuvą. Kiti tyrėjai nurodo, kad šie asmenys turėjo atidirbti už gautas stipendijas studijuojant, todėl valstybė siųsdavo į juos į kraštus, kur medikų trūko¹⁴³.

Iš Petrepilės prieš Velykas ant Kaukazo lietuvis inžinierius Gegužinskis išvažiavo, gerklės džiova sirgdamas, dėl pasigydymo, bet Tiflise antroje Velykų dienoje pasimirė, nemažą gėrybę palikdamas. Per tai, jei kas žinotų apie nabasznjko gimines, tepranesza jiems arba ministerijai į Petropilę, katra anų pajiesako. Žaltys.

Vienybė lietuvininku 21 (1893, geg. 24): 250

¹⁴⁰ <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10001926744>.

¹⁴¹ Žaltys, „Iš Petropilės prieš Velykas ant Kaukazo lietuvis inžinierius Gegužinskis išvažiavo, gerklės džiova sirgdamas... Tiflise antroje Velykų dienoje pasimirė...“, *Vienybė lietuvininku* 21 (1893, geg. 24): 250.

¹⁴² „Buvęs Švenčionių dekanas kun. Jurgis Močulskis išvažiavo gydytis drugio net ant Kaukazo...“, *Aušra* 10 (1913, geg. 16): 153.

¹⁴³ К. Лятавец, „Врачи польской национальности в структурах администрации и самоуправления Российской империи на рубеже XIX–XX вв.“, in *Поляки в России: веки истории* (Краснодар, 2008), 78–90.

P. Gudelis nurodo, kad Sakartvelo vaistinėse dirbo Gedgaudas¹⁴⁴. Gerai žinoma, jog 1904 m. Maskvos universitete išlaikęs egzaminus, 1905 m. Tbilisyje provizoriaus padėjėju dirbo būsimasis rašytojas Antanas Vienuolis-Žukauskas. Išrinktas atstovu deryboms su valdžia, jis buvo suimtas ir kalintas beveik 50 dienų. Išleistas iš kalėjimo, darbo mieste nebegavo ir persikėlė į Vladikauką¹⁴⁵. 1906 m. Sakartvele dirbo vaistininkas P. Raudonikis. Čia jis buvo ištremtas iš Maskvos, apkaltintas nelegalios lietuviškos spaudos platinimu¹⁴⁶.

Minėtini ir kitų profesijų lietuviai, gyvenę Sakartvele. Kaip teigia P. Gudelis, teisme dirbo Kalvaitis. 1918 m. rugpjūčio mėn. jis minimas kaip „prokur. Tifl. Apskr.“¹⁴⁷. Gerai žinomas kelių inžinierius, dramaturgas ir publicistas Antanas Vilkutaitis-Keturakis (1864–1903) būtent Sakartvele (Boržomyje) sukūrė pirmąją lietuvišką komediją „Amerika pirtyje“. 1891 m. baigęs Kelių institutą Sankt Peterburge, jis buvo paskirtas kelių inžinieriumi į Sakartvelą. Čia gyveno ir dirbo 1891–1902 m., 1893–1894 m. vadovavo geležinkelio atkarpos į Boržomį statyboms¹⁴⁸. Didžiausią indėlį iš inžinierių lietuvių Sakartvele paliko pusbroliai Stanislovas (1810–1899) ir Mykolas (1847–1910) Kerbedžiai ir Petras Vileišis (1851–1926) – geležinkelių ir tiltų statytojai.

Sakartvelą pasiekdavo ir lietuvių moterys, daugiausia kaip tarnaitės, taip pat ir lietuvių nuotakos. Lietuvaikių Lietuvoje ieškodavo Sakartvele gyvenę ir nenorėję vesti kitataučių lietuviai. Svetimame krašte merginų laukdavo įvairūs pavojai. Vienoje 1910 m. publikacijoje rašoma, kaip viena lietuvaitė buvo parduota į prostituciją. Pasak autoriaus, vienas lietuvis iš Tbilisio Ukmergės pavieta prikalbino vykti su juo merginą. Pakeliui jis norėjęs „subiauryti tos mergaitės nekaltybę“. Šiai nesutikus, pardavė ją armėnui už 800 rub. Merginai tik dėl laimingo atsitiktinumo (padėjus vienam studentui) pavyko išvengti sekso vergijos. Publikacijos autorius galiausiai paragino merginas: „Saugokitės, mergaitės, ir nevažinėkite į taip tolimas šalis su nežinomais žmonėmis, nes nevisoms taip laimingai gali pasisekti.“¹⁴⁹

Kai kuriose to meto publikacijoje teigiama, kad Kaukaze – Abchazijoje – buvo ir lietuvių... ūkininkų. Štai „Lietuvos aidas“ 1918 m. spalį rašė: „Esama Kaukaze kur ne kur ir lietuvių ūkininkų. Tik kad jų nedaug, juos sunku surasti. Labiau žinomi lietuviai-ūkininkai Akazijoje (Gruzijos dalis).“¹⁵⁰ Ši informacija savotiškai sensacinga. Tikėtina, kad lietuviai buvo samdomi žemės ūkio darbininkai. O gal kai kurie iš jų buvo įsigiję ir žemės? Tai galėtų atskleisti išsamesni tyrimai.

144 Gudelis, „Iš lietuvių gyvenimo Užkaukazyje“, 193–194.

145 „A. Žukauskas-Vienulis“, *Farmacijos žinios* 9–10 (1932): 4–6.

146 R. Stonkutė-Žukienė, *Lietuvos farmacija XX amžiuje*, t. 3 (Vilnius, 2005), 324.

147 Gudelis, „Iš lietuvių gyvenimo Užkaukazyje“, 194.

148 <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Bm9jaZ42ePJjilbvzHwfUVTjn8EDvedD&ll=42.18778312477093%2C43.51688198888891&z=9>; Pranaičių Julė, *Iš kelionės po Europą ir Aziją*, 238.

149 Tifliskas Kintas, „Tiflisas. Žinios, Mergaitės saugokitės Tiflisas“, *Lietuvos ūkininkas* 12 (1910, kovo 24 (bal. 6): 110.

150 „Kaukaze. Lietuviai svetur“, *Lietuvos aidas* 101 (1918, spal. 9): 3.

Kompozitorius ir dailininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis ir Sakartvelas

Ižymusis lietuvių dailininkas ir kompozitorius Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911) – vienas iš lietuvių kūrėjų, kurių kūrybai Kaukzas padarė didelę įtaką. Pakviestas savo bičiulės Bronislavos Volmanienės, M. K. Čiurlionis 1905 m. atvyko į Kaukazą gydytosi tikslais. Keliavo po Krymą ir Kaukazą, kopė į kalnus (pabuvojo Kazbeko kalne), plaukiojo Juodąja jūra, fotografavo Anapoje¹⁵¹. Jo kūriniuose esantys kalnų ir jūros motyvai susiję su Kaukazu. Aiškus Kaukazo kalnų motyvas išnyra 1907 m. paveikslų cikle „Zodiako ženklai“ (paveikslai „Šaulys“ ir „Saulė eina Avino ženklu“)¹⁵².

M. K. Čiurlionis Sakartvele (<http://ciurlionis.eu/en/photography/>)

Vaistininkas, rašytojas Antanas Vienuolis-Žukauskas ir Sakartvelas

Bene didžiausią įtaką Sakartvelas ir Kaukzas padarė lietuvių literatūros klasikui, farmacininkui Antanui Vienuoliui-Žukauskui (1882–1957), jo gyvenimui ir kūrybai. Apie tai nemažai rašė pats rašytojas, savo jaunystės dienas Kaukaze laikęs gražiausiomis ir laimingiausiomis gyvenimo dienomis, visuomet Kaukazu žavėjęsis¹⁵³. Kaukazo temą akcentavo ir analizavusieji A. Vienuolio gyvenimą ir kūrybą. Atskirai minėtini keli tekstai¹⁵⁴. Apie A. Vienuolio gyvenimą Kaukaze 1982 m. net buvo sukurtas dokumentinis filmas (rež. R. Poškaitis, scenarijaus aut. J. Skliutauskas)¹⁵⁵. Minėtas rašytojo gyvenimo ir kūrybos aspektas išsitiesia per tris epochas.

1900–1903 m. A. Vienuolis buvo Maskvos (Rusija) Keizerio ir Fino vaistinių mokinys. Deja, jis neįgijo vidurinio išsilavinimo – buvo baigęs tik keturias Liepojos gimnazijos klases. Vėliau Leipcigo universitetas jo provizoriaus diplomo brandos atestatu nepripažino ir nepriėmė studijuoti į universitetą¹⁵⁶. Sovietmečiu A. Vienuolio „revoliucingumą“ bandyta mistifikuoti, iš rašytojo „darant“ revoliucionierių jau net nuo Maskvos laikų. Prie to prisidėjo ir pats rašytojas, kuriam pragmatiniais sumetimais buvo naudinga tai iškelti. Net anksčiau parašyti jo kūriniai buvo „taisomi“ iš naujo juos skelbiant¹⁵⁷.

Rašytojo sūnėnas Rapolas Šaltenis apie A. Vienuolio išvykimą į Kaukazą rašė: „Tuo pačiu laiku jis privačiai rengėsi pas studentą Bagdoną brandos egzaminams. Visas kursas jau buvo išeitas. Tačiau dėl revoliucinės veiklos Bagdonas areštuojamas, o A. Vienuolis, gal bijodamas suėmimo dėl ryšių su Bagdonu, sprunka į Kaukazą.“¹⁵⁸ Taigi 1903 m. A. Vienuolis išvyko į Kaukazą atlikti privalomos vaistininko padėjęjo praktikos. Vaistinės mokinio 3 mėn. praktiką atliko Železnovodsko kurorte Šiaurės

151 M. K. Čiurlionio nuotraukas žr.: „Photography“, <http://ciurlionis.eu/en/photography/>.

152 Brūzgienė, „Musicality of literature and synaesthesia“, 279–294.

153 A. Vienuolis, *Iš mano atsiminimų* (Vilnius, 1957).

154 „J. Lebedys“, *Dienovidis* 3 (1938): 45–56; J. Skliutauskas, „Antanas Vienuolis ir Gruzija“ in J. Skliutauskas, *Iš ramybės ir nerimo* (Vilnius, 1991), 6–14.

155 Žr.: D. Dobilaitė, „Vienuolio gyvenimo puslapis“, *Gimtas kraštas* (1982, kovo 11): 2; R. Poškaitis, „Pėdsakai atmintyje“, *Literatūra ir menas* (1982, balandžio 3).

156 R. Šaltenis, *A. Vienuolio gyvenimo pėdsakais* (Vilnius, 1982), 25, 64.

157 Tai pirmasis pastebėjo J. Lebedys, diplominiame darbe nagrinėjęs A. Vienuolio kūrybą.

158 Šaltenis, *A. Vienuolio gyvenimo pėdsakais*, 64.

Kaukaze, buvo nuvykęs į Piatigorską. Pasibaigus kurorto sezonui ir vaistinėje sumažėjus darbo, A. Vienuolis grįžo į Maskvą ir išlaikė provizoriaus padėjėjo egzaminus. 1903 m. pab.–1904 m. pr. trumpai dirbo lietuvių Brazausko vaistinėje Kaliazine. 1904 m. vasarą vėl išvyko į pamėgtąjį Kaukazą – Železnovodską. Naujam kurorto sezonui pasibaigus, per Vladikaukazą, o iš jo – Gruzijos karo keliu rudenį atvyko į Tbilisį, kur buvo gavęs provizoriaus padėjėjo vietą farmacijos magistro Ferdinando Oteno vaistinėje¹⁵⁹. Čia neblogai uždirbdavo, užprenumeravo lietuviškus laikraščius „Vilniaus žinios“ ir „Lietuvos ūkininkas“ sau į Užuožerius ir svainiui į Klyvėnus.

A. Vienuolis Kaukazo kalnuose (1903 m., nežinomas fotografas) (https://proxy.europeana.eu/2021802/LIMI_S_141972119?view=https%3A%2F%2Fwww.epaveldas.lt%2FrecordObject%2FVZM%2FLIMIS-141972119&disposition=inline&api_url=https%3A%2F%2Fapi.europeana.eu%2Fapi)

Vadinamoji „1905 m. revoliucija“ – demonstracijos, mitingai ir streikai – vyko ir Kaukaze. Ar tikrai A. Vienuolis dalyvavo revoliucinio farmacininkų būrelio veikloje, nėra aišku. A. Vienuolis minėjo būrelio narius: armėną Džiango, gruzinus Ivane Bregadzę, Piralovą, Zumbalidzę. Būrelio vadovas buvo Chvalinskis. Aiškos programos farmacininkų būrelis neturėjo, slaptuose susirinkimuose aptardavo dienos aktualijas.

Po vadinamojo „krivinojo sekmadienio“ Tbilisyje buvo paskelbtas visuotinis streikas, kuriame nutarė dalyvauti ir farmacininkai. Jie reikalavo 7 val. darbo dienos, atlyginimų padidinimo ir kt. Į streiko komitetą išrinkta po kiekvienos vaistinės atstovą. Oteno vaistinė dėl „rusiškos“ pavardės (dokumentuose – „Anton Žukovski“) išrinko A. Vienuolį-Žukauską. Manyta, kad jam pavyks nuveikti daugiau negu gruzinams. Visi dvylika farmacininkų streiko komiteto narių, taip pat ir A. Vienuolis, sausio 21 d. buvo areštuoti. Kalėjime jis praleido 47 dienas. Galiausiai kovo mėn. pradžioje iš kalėjimo išėjusiam A. Vienuoliui buvo leista dirbti tik Šiaurės Kaukaze. Gruzijos karo keliu jis atvyko į miestą tvirtovę Vladikaukazą (Džindžikau, Ordžonikidzė), kur jau dirbo lietuvių farmacininkai J. Stukas, A. Turčinskas ir E. Šukevičius, atvykę iš Vilniaus. Lietuvis Paketuris turėjo muzikos instrumentų parduotuvę. A. Vienuolis dirbo garsioje A. K. Knapo vaistinėje. Teigiama, kad dalyvavo farmacininko bolševiko armėno Nikitos Isajo Popovo būrelio veikloje.

Kaip jau minėta, A. Vienuolis žavėjosi didinga Kaukazo gamta ir čia gyvenusių tautų kultūra. Kaip teigia pats rašytojas, „dėvėjau balta čerkese su kinžalu pajuostėje,

¹⁵⁹ Ibid., 62–69.

o ant galvos – gauruota kailine papacha <...>, įsiliejau į entuziastišką pietiečių minią“. Nėra žinoma, kad būtų mokėsis gruzinų kalbos. Farmacininkų bendruomenė buvo daugiatautė – gruzinai, armėnai, rusai, lenkai, lietuviai ir kt. Matyt, tarpusavyje bendrauta rusų kalba.

Gyvendamas ir dirbdamas Tbilisyje, A. Vienuolis aplankė visas įžymias miesto vietas, dalyvaudavo ekskursijose į kalnus¹⁶⁰. Vėliau (1905 m. kovą–1907 m.), gyvendamas Vladikaukaze, keliaudavo po apylinkes dviračiu, dalyvaudavo kolektyvinėse ekskursijose į Kazbeką ir kt. Teigiama, kad buvo įsimylėjęs rusaitę Mariją Ševandriną, atrodo, irgi farmacininkę. J. Žėkaitės teigimu, A. Vienuolis buvo susižavėjęs Tbilisio teismo rūmų nario (vėliau – jų pirmininko) dukterimi, išsilavinusia ruse stačiatike Valentina Grigorjeva. Planavo ją vesti, apie būsimas vestuves 1906 m. vasarą pranešė giminaičiams, tačiau šie vestuvėms pasipriešino.

Šeštadieniais Gruzijos karo keliu A. Vienuolis dviračiu važiuodavo į Larsą pas savo bičiulį gruziną, pašto stoties viršininką, kuris vaišingai priimdavo, kviesdavo medžioti¹⁶¹. Taigi, galima manyti, kad A. Vienuolis buvo pusiau integravęsis į vietos kultūrą. Užmegztos pažintys leido jam geriau suvokti kalniečių dvasią. Žinoma, kasdien čerkesės nedėvėjo. Gruzinų kalbos irgi nesimokė ar neišmoko.

1907 m. vasaros pradžioje, atrodo, jau pasiligojęs, sirgdamas drugiu ir patekęs į gilią depresiją, A. Vienuolis paliko Šiaurės Kaukazą. R. Šaltenio teigimu, „bėgta nuo jo...“. Ligą diagnozavo ir per atostogas išgydė Anykščių gydytojas, anksčiau taip pat dirbęs Kaukaze ir išmanęs apie šiam kraštui būdingas ligas. Liūdno grįžimo tema atsisipindi jau Maskvoje parašytame rašytojo kūrinyje „Grįžo“.

Maskvoje A. Vienuolis dirbo didelėje Fereino vaistinėje. 1913 m. dėl nesutarimų su žmona ir jos tėvais, regis, buvo trumpam išvykęs į Kaukazą. Atostogas praleido Kryme (kitais duomenimis, 1913 m. nuolatiniam darbui pasirinko Kaukazą, o į Maskvą sugrįžo prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui). Į Krymą dar kartą atvyko atostogauti 1917 m., o 1918 m. birželį grįžo į Lietuvą. Netrukus įsteigė vaistinę Anykščiuose¹⁶².

Sovietmečiu A. Vienuolis tapo pripažintu lietuvių literatūros klasiku. 1947 m., 1951 m. ir 1955 m. išrinktas Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. Vis dėlto buvo ir kita – tragiškoji – jo gyvenimo sovietmečiu pusė. 1941 m. birželį į Sverdlovsko sritį Rusijoje ištremtas jo mylimas sūnus Stasys (1914–1992), dėl kurio jis ilgai kovojo su pirmąja žmona. Buvo nutylimas ir kitas faktas – duktė Laima su vyru, baigiantis Antrajam pasauliniam karui, pasitraukė į JAV. Būtina pažymėti, kad, pasinaudodamas savo statusu, A. Vienuolis „teikė įvairiopą paramą (ir dvasinę, ir materialinę išraišką) tremtyje ir lageriuose atsidūrusiems tautiečiams bei Lietuvoje likusiems jų artimiesiems“. Nustatyta, kad vienokios ar kitokios rašytojo pagalbos sulaukė apie penkiasdešimt asmenų. 1957 m. kovo 12–13 d. vykusiai LSSR AT ketvirtojo sušaukimo penktajai sesijai jis netgi parengė kalbą tremtinių grąžinimo į Lietuvą klausimu, tačiau jos nepasakė. Kaip teigia pats rašytojas, „sesijoje aš norėjau pasakyti kalbą išvežtųjų reikalu, bet sėkmadienį atėjo pas mane A. Venclova su Korsaku ir pasakė, kad geriau nekalbėčiau, nes mano išstojimai visuomet sukelia įvairių kalbų. Aš visiškai su jais sutikau,

¹⁶⁰ Ibid., 71.

¹⁶¹ Ibid., 71–79, 82–83.

¹⁶² Ibid., 83–87, 105–107, 112–113, 117–118; P. Grybauskienė, L. Pakalniškienė ir J. Pilipčikaitė, „A. Vienuolio gyvenimo ir literatūrinės veiklos chronologinė rodyklė“, *Tarp knygų* 4 (2007): 24.

kad, iš tikrųjų, paskiau pasklęsta visokių gaudų, kurie nieko bendro neturi su tikrove. Aš ir nekalbėjau, bet po sesijos [...] savo parašytą kalbą įteikiau draugui J. Paleckiui.“ Apie savo rašymo „metodą“ A. Vienuolis atsiliepė taip: „Nei seniau, nei dabar apie jokių metodus rašydamas negalvojau, o kūriau taip, kaip paukštis gieda. Metodas, kiekvienas metodas bus geras, jei jis išplauks iš mūsų tyrios širdies.“ Kalbėdamas apie Lietuvos istorijos rašymą, teigė: „Istoriją reikia priimti tokią, kokia ji buvo ir kokia yra, nes kiekviena tauta susideda ne tik iš gyvųjų, bet ir iš mirusiųjų. Be to, ji, tauta, ir savo praeities niekuomet nepamiršta.“¹⁶³

Į Kaukazą A. Vienuolis grįžo 1946 m. su Petru Cvirka, Juozu Paukšteliu ir Albinu Žukausku. Rašytojai aplankė visas Kaukazo „respublikas“¹⁶⁴. 1951 m. į Kaukazą atvyko su sūnumi Stasiu ir marčia. Grozne aplankė kažkokią buvusią savo „simpatiją“, Tbilisyje susirado buvusį bendradarbį Ivanę Bergadzę, su kuriuo kalėjo Metecho tvirtovėje. Kitais metais su rašytoju Mykolu Sluckiu ir kt. vėl vyko į Kaukazą. M. Sluckis apie A. Vienuolį rašė: „Kaukazas įėjo į jo gyvenimą, įsiliejo į kraują. Šitie kalnai, šita biblinė žemė davė jam literatūrinį vardą.“ Kaip teigia M. Sluckis, A. Vienuolis turguje kalbino pardavėjus, klausė, iš kur jie kilę, kiek jiems metų, ar valgo mėsą, ar rūko, „ar... daug mylėję“. Kelionės metu gimė „Samgorio dykuma“¹⁶⁵. A. Vienuolis poilsiaavo Kaukaze ir 1952 m. rugpjūtį¹⁶⁶. 1953 m. pasirodė atnaujinta rašytojo knyga „Kaukazo legendos“, kritikų įvertinta silpnėsne už pirmąją leidimą.

Nuo 1954 m., siekdamas išvengti plaučių uždegimo, rašytojas stengdavosi rudenį ar žiemą nors trumpai pabūti Kaukaze. 1955 m. žiemą gydėsi Sočyje¹⁶⁷.

A. Vienuolis Kaukaze (1953 m.)

A. Vienuolis Kaukaze (1955 m.) (https://www.limis.lt/en/paieska/perziura/-/exhibit/preview/80725573?s_id=RkZY7OVJjs11mJjQ&ss_ind=798&valuable_type=EKSPONATAS)

163 „Kodėl A. Vienuolis 1957 m. LSSR Aukščiausiojoje Taryboje nepasakė kalbos, raginančios leisti tremtiniams grįžti į Lietuvą?“ (2020-03-08), <https://www.15min.lt/ar-zinai/naujiena/idomi-lietuva/kodel-a-vienuolis-1957-m-ssr-auksciausiojoje-taryboje-nepasake-kalbos-raginancios-leisti-tremtiniams-grizti-i-lietuva-1162-1285206?copied>; „Uždrausta deputato A. Žukausko kalba“, *Tautos atmintis* 7 (1996): 55–56.

164 Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakai*, 200; J. Paukštelis, *Kelionė po Užkaukazį* (Kaune, 1948).

165 Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakai*, 79–80, 200–202.

166 Grybauskienė, Pakalniškienė ir Pilipčikaitė, „A. Vienuolio gyvenimo ir literatūrinės veiklos chronologinė rodyklė“, 26; A. Vienuolis, „Kosto Chetagurovo tėviškėje“, *Literatūra ir menas* (1952, sausio 6).

167 Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakai*, 225.

Kaukaze atsiskleidė rašytojo talentas. Kaip teigia pats rašytojas, „gyvendamas Kaukaze ir matydamas tokias gamtos grožybes negalėjęs nerašyti“. Analizuodamas A. Vienuolio kūrybą, J. Lebedys gamtos reikšmei aptarti skyrė atskirą tyrimo dalį. Tyrėjo teigimu, Kaukaze rašytojas gėrėjosi gamtos grožiu, ji žadino jo vaizduotę, teikė pilnatvę, laimę ir pasitenkinimą. Gamta net padėjusi jam depresijos akivaizdoje netapti nihilistu. Dovilės Keršienės manymu, A. Vienuoliui gamta išliko didžiule atrama ir sovietmečiu¹⁶⁸. Juk ir slapyvardį „Vienuolis“ rašytojas pasirinko todėl, kad jautėsi labai vienišas (pradžioje vadinosi „Vienuolis“)¹⁶⁹.

1904 m. lapkritį Tbilisyje A. Vienuolis parašė vieną pirmųjų savo literatūrinių kūrinių – eiliuotą legendą „Karalienė“ (išspausdinta 1907 m. „Lietuvių tautoje“). Vėliau sukūrė eiliuotus kūrinius „Mandžūrijos laukuose“ (šis kūrinys dingęs) ir „Saulė ir mėnuo“ (kūrinį išsiuntė „Lietuvos ūkininkui“)¹⁷⁰. Gyvendamas Železnovodske, parašė apybraižą „Kalėjimas“, kurioje aprašė kalėjimo Meteche išpūdžius. Ši apybraiža, cenzūruota ir sutrumpinta, po kelerių metų buvo paskelbta „Aušrinėje“ (visas tekstas – 1920 m. pirmajame „Raštų“ tome, pavadinta „Kalėjimo išpūdžiai“). Železnovodske 1907 m. sukurti ir pirmieji „Kaukazo legendų“ ciklo kūriniai: „Amžinasis smuikininkas“, „Užkeiktieji vienuoliai“ (išsiųsti „Vilniaus žinioms“). „Užkeiktieji vienuoliai“ paskelbti „Aušrinėje“ 1910 m. Regis, „Vilniaus žinios“ atsisakė kūrinį publikuoti kaip antiklerikalinį¹⁷¹.

A. Vienuolio antiklerikalizmas sovietmečiu tik stiprėjo. Tai matyti 1946 m. paskelbtame apsakyme „Išduktė“ ir kituose rašytojo kūriniuose¹⁷². Deja, A. Vienuolio religinės pažiūros nagrinėtos tik J. Lebedžio diplominiame darbe. Galima manyti, kad, išaugęs religinėje aplinkoje, rašytojas iš tiesų nuo katalikybės buvo nutolęs, nors komplikuoto religinio jausmo, autentiškojo tikėjimo ilgesio nebuvo praradęs. Didelę įtaką jam padarė Emilio Zolia ir Ernesto Renano veikalai¹⁷³.

A. Vienuolio „Kaukazo legendų“ ciklo – „Amžinasis smuikininkas“, „Užkeiktieji vienuoliai“ ir kt. – santykis su kaukazietišku folkloru nevienareikšmis. 1907 m. kunigas, rašytojas, tuometis „Vilniaus žinių“ redakcijos narys Juozas Tumas-Vaižgantas, paštu gavęs iš A. Vienuolio „Amžinąjį smuikininką“, nepatikėjo, kad tai pradedančiojo rašytojo kūrinys. Vaižgantas manė, kad tai išversta kaukaziečių legenda, todėl nutarė jos nespausdinti. Kūrinys priimtas spausdinti tik A. Vienuoliui atvykus į Lietuvą atostogų ir redakcijoje persižegnojimu patvirtinus autorystę. Su inicialais „A....S.. Ž....S“ kūrinys išspausdintas 1908 m.¹⁷⁴.

A. Vienuolis (stovi antras iš dešinės, su juoda skrybėle) su iškylautojais Kaukazo kalnuose (1906 m., nežinomas fotografas, A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus) (<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VZM/LIMIS-1374007>)

168 D. Keršienė, „Tęstinumo prasmės: Jurgio Lebedžio vieno teksto istorija“, in *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 20 (2005), 263–264.

169 Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakai*, 214.

170 Ibid., 65–67, 83.

171 A-s Ž-s, „Amžinasis smuikininkas: Kaukazo padavimas“, *Vilniaus žinios* 113–116 (1908, geg. 22 (birž. 4)–geg. 27 (birž. 9); Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakai*, 76–79, 83.

172 I. Vedrickaitė, „Antano Vienuolio kelionių apybraižos: klajojantis riteris ar pikaras?“, *Colloquia* 19 (2007): 37–38.

173 Keršienė, „Tęstinumo prasmės“, 257–261.

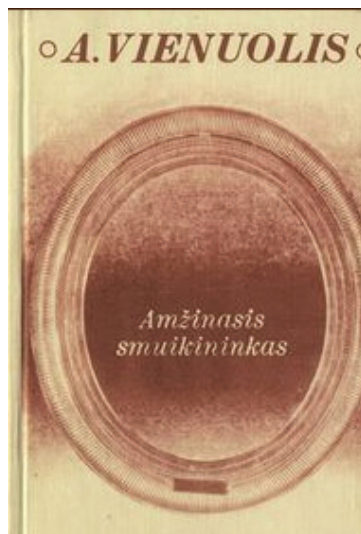
174 Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakai*, 79.

A. Vienuolio knygos „Užkeiktieji vienuoliai“ viršelis (Vilnius, 1964)

A. Vienuolio knygos „Užkeiktieji vienuoliai“ viršelis (Vilnius, 1982)

A. Vienuolio knygos „Amžinasis smuikininkas“ viršelis (Vilnius, 1964)
vienuoliai“ viršelis (Vilnius, 1982)

Atskiras leidinys „Kaukazo legendos“ išleistas 1920 m.¹⁷⁵. Rašytojo sūnus teigė, kad „pačiame Kazbegi miestelyje niekas nėra girdėjęs legendos apie prakeiktus vienuolius. Tai grynas Tetušiuo vaisius. O ši maža cerkvėlė ir bus ta toli į kalnus nukelto Ninos vienuolyno užuomazga.“¹⁷⁶ Galima teigti, kad A. Vienuolis „Kaukazo legendose“ suliejo į vienį Kaukazo kalnus ir lietuvišką folklorą, todėl gruzinai legendų negalėjo atpažinti. Įdomu tai, kad A. Vienuolio „Kaukazo legendos“ pasitelkiamos kaip autentiškos vadinamųjų Kubanės kazokų propagandinėje istorinėje raštijoje¹⁷⁷. Pastebėta, kad legendose „Gražuolė Lalos kalnė“, „Mieganti Ararato mergelė“ ir kt. A. Vienuolis sukūrė labai ryškią prasmingai kovojančių, pasiaukojančių ir svarų vaidmenį istorijoje suvaidinusių moterų temą. Ji tokia pati ir „lietuviškose“ legendose¹⁷⁸.

Aptarti kūriniai dėl kai kuriems jų būdingos antiklerikalinės ištarmės ir tam tikro biografijos „pataikymo“ į propaguojamą tautų draugystę

¹⁷⁵ A. Vienuolis, *Kaukazo legendos* (Kaune, [1920]).

¹⁷⁶ Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakais*, 80.

¹⁷⁷ „То, что российские пленницы являлись в глазах горцев просто их имуществом, красивым товаром, иногда провоцировало весьма характерные столкновения между кавказцами. Интересную кабардинскую легенду-быль о подобном конфликте приводит Венуолис Антонас-Жукаускас: «Однажды задумали оба кунака навестись в поселения гяуров далеко за Кубанью и добыть оттуда породистых коней и красивых женщин. Вызвали они джигитов и из других аулов и отправились в далекий ночной поход. Не все джигиты вернулись из этого набега, но те, кто вернулся, привезли с собой богатую добычу. Они быстро поделили ее, но оба кунака Алибей и Двалибей никак не могли уступить друг другу одну пленницу – голубоглазую и светловолосую молодую уруску. Алибей предложил за нее Двалибею всех пленных; Двалибей же в обмен за уруску посулил, кроме пленных, и всех кровных коней. Алибей отказался в пользу Двалибея от всех захваченных им женщин; Двалибей давал ему в придачу к ним и одну из своих жен, прекрасную Фатиму. Алибей положил кунаку на стол свой лучший кинжал в дорогих ножнах с кубанской насечкой и выгравированной молитвой из священного корана; Двалибей протянул ему свою кривую саблю из дамасской стали с изображением гроба Магомета на рукоятке.» (А. А. Цыбульникова, „Судьбы линейных казачек в плену у горцев, in *Из истории и культуры линейного казачества Северного Кавказа: Материалы шестой международной Кубанско-Терской конференции* (Краснодар–Армавир, 2008), 88–94.)

¹⁷⁸ Vedrickaitė, „*Antano Vienuolio kelionių apybraižos*“, 34–35.

sovietmečiu gavo oficialią sankciją ir buvo perleisti net kelis kartus. Dar esant gyvam Stalinui, 1950 m. „Užkeiktieji vienuoliai“ buvo išleisti atskira knygele, o 1964 m. pasirodė naujas leidimas¹⁷⁹. 1953 m. „Kaukazo legendos“ – senosios ir naujosios – sudėtos į pirmąjį A. Vienuolio „Raštų“ tomą. „Kaukazo legendas“ sudarė šios legendos: „Amžinasis smuikininkas“, „Užkeiktieji vienuoliai“, „Kruvinajo keršto uola“, „Gražuolės Lalos kalnas“, „Miegianti Ararato mergelė“, „Samgori dykuma“¹⁸⁰. Minėti kūriniai publikuoti daugelį kartų¹⁸¹. Puikiai iliustruotos „Kaukazo legendos“ 1955 m. Vilniuje išleistos rusų kalba. „Užkeiktieji vienuoliai“ 1957 m. lietuvių išleisti net Čikagoje, JAV¹⁸². 1963 m. Tbilisyje legendų ciklas išleistas gruzinų kalba (versta iš rusiško varianto)¹⁸³. 1982 m. pasirodė pakartotinis „Kaukazo legendų“ leidimas¹⁸⁴. „Užkeiktieji vienuoliai“ buvo įtraukiami į sovietinės Lietuvos vaikų literatūros antologijas¹⁸⁵. Minėti kūriniai sulaukė atskirų recenzijų¹⁸⁶.

„Kaukazo legendų“ vertimas iš lietuvių kalbos į gruzinų kalbą išėjo tik 2018 m., 500 egz. tiražu Tbilisyje. Vertėja – Nana Devidze¹⁸⁷.

1958 m. Anykščiuose įkurtame Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje saugoma įvairios ikonografinės medžiagos, susijusios su Sakartvelu. Tai XIX a. pab.–XX a. pr. fotoatvirukai su Tbilisio miesto ir Gruzinų karo kelio vaizdais¹⁸⁸.

A. Vienuolio kapas Anykščiuose (https://lt.wikipedia.org/wiki/Antanas_Vienuolis#/media/Vaizdas:A.Vienuolio_kapas.JPG)

A. Vienuolio „Kaukazo legendų“ vertimo į rusų kalbą viršelis (A. Веньуолис, *Кавказские легенды*, перевод с литовского И. Соколова, Л. Славина, ред. А. Берман, художник Т. Кулакаускас (Каунас, [1955]))

179 A. Vienuolis, *Užkeiktieji vienuoliai. Kaukazo legenda* (Vilnius, 1950).

180 A. Vienuolis, *Raštai*, t. 1 (Vilnius, 1955).

181 Vienuolis, *Amžinasis smuikininkas: apsakymai, apsakos, legendos* (Vilnius, 1969); etc.

182 A. Vienuolis, „Aleliuja“, in *Lietuvių beletristikos antologija*, d. 1 ([Chicago], 1957);

A. Vienuolis, „Užkeiktieji vienuoliai“, in *Lietuvių beletristikos antologija*, d. 1 ([Chicago], 1957).

183 Gruzinų k. knygelė išleista Tbilisyje 1963 m., „Nakaduli“ leidykloje. Knygos recenzija: L. Gotua, „Kartuli tkmuleba litvur enasa da suratebši“, in *Literaturuli Sakartvelo* (Tbilisi, 1965, 26 marti) (gruzinų k.).

184 Антанас Веньуолис, *Кавказские легенды*, перевод с литовского И. Соколова и Л. Славина, ред. А. Берман, художник Т. Кулакаускас (Каунас: Гослитиздат, [1955]); Антанас Веньуолис, *Проклятые монахи: легенда*, перевод с литовского И. Соколова и Л. Славина (Вильнюс: Вага, 1982); Антанас Веньуолис, *Предания и легенды* (Вильнюс: Вага, 1982). Rusiškas leidimas sulaukė kelių recenzijų: О. Филимонов, „Парадоксы популяризации“, *Дружба народов* 1 (1984): 261–262; etc.

185 A. Vienuolis, „Užkeiktieji vienuoliai“, in *Lietuvių vaikų proza* (Vilnius, 1977), 299–309.

186 A. Bieliauskas, „Mažos pastabos apie didį reikalą“, *Literatūra ir menas* (1951, vasario 25); J. Darius (S. Roda), „Nelaimė... (dėl Truikio nevykusių iliustracijų)“, *Tiesa* (1951, vasario 25); A. Šiekštelė, „Legenda literatūroje ir dailėje“, *Literatūra ir menas* (1965, vasario 13).

187 „Tbilisyje pristatyta A. Vienuolio knyga „Užkeiktieji vienuoliai“ (2018-11-07), <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/tbilisyje-pristatyta-a-vienuolio-knyga-uzkeiktieji-vienuoliai-286-1056010?copied>.

188 <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VZM/LIMIS-77058861>.

Lietuviai Sakartvele Pirmojo pasaulinio karo metais

Daug lietuvių Sakartvele, ypač Tbilisyje, apsigyveno Pirmojo pasaulinio karo metais. Kunigo J. Steponavičiaus teigimu, būtent 1915 m. atvyko daugiau lenkų ir lietuvių. Kaip nurodo kunigas, „lietuvių visur rasi, daugiausia gi tarp tarnaujančiųjų ant geležinkelių, pačtose ir kitose valdiškose instaigose. Daugiausia lietuvių gyvena Tiflise. Čia bus apie tūkstantį žmonių.“ Pažymima, kad lietuviai „mėgsta stikliuką“, o lietuvaitės „pagražindavo visokius sodus ir sodelius“. Kunigas išskėlė savitarpinės pagalbos draugijos reikšmę tautiškumui išsaugoti¹⁸⁹.

Lietuviškuose laikraščiuose buvo skelbiami Tbilisyje gyvenančių lietuvių, siunčiančių „labų dienų“ giminaičiams ir pažįstamiems, sąrašai. Išliko 1918 m. rugpjūčio 23 d. paskelbtas sąrašas. Jame užfiksuoti: J. Vebras, Šalkauskas, Juozas Pagira, Jurgis Kalvaitis, Marija Zarankytė, Petras Gudelis, Vladas Jankauskas, Aleksa Marcinkevičius, Stepas Augulis, Aleksa Dievulis, Antanas Zaborskas, Čuberkis, Dzimidavičius, D. Miliunas, Časnica, Petras Masiulis ir Simas Kemeklis¹⁹⁰.

Tbilisio lietuvių grupė Pirmojo pasaulinio karo metais (Tbilisis, 1916–1918 m.; LCVA, P-20232) (<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/kaukazo-lietuviu-taryba-ir-tbilisio-lietuviai/case-440>)

1918 m. spalį „Lietuvos aide“ rašoma, kad Sakartvele lietuviai apsigyvenę daugiausia miestuose. Tai valdininkai, amatininkai ir darbininkai: siuvėjai, batsiuviai, staliai, kalviai, geležies dirbtuvių darbininkai, namų sargai, virėjai, tarnai ir kt. Tarp valdininkų minimi inžinieriai, gydytojai, vaistininkai, advokatai, geležinkelio tarnautojai, pramoninkai ir pirkliai. Pažymima, kad anksčiau atvykę turi nekilnojamojo turto, dauguma gyvena iš darbo pajamų. Ne visiems pavyksta „suvesti galą su galu“¹⁹¹. Nurodoma, kad daugiausia lietuvių yra Tbilisyje – apie 1 000, o didesnės lietuvių grupės dar yra Baku, Grozne,

¹⁸⁹ Steponavičius, „Ant Kaukazo bekeliuojant“, nr. 27, 347.

¹⁹⁰ „Sąrašas lietuvių, gyvenančių Tiflise...“. Lietuviai svetur“, *Darbo balsas* 32 (1918, rugpj. 23): 13.

¹⁹¹ „Kaukaze. Lietuviai svetur“, nr. 101, 3.

Karse, Batumyje, Aleksandropolyje, Kislovodske, Piatigorske, Jekaterinodare. Pažymima, kad „nėra beveik to miesto ar miestelio, kur, gerai paieškojęs, nesurastumei keliolikos lietuvių, o gal ir kokią jau susidariusią lietuvių draugijėlę ar kuopelę“¹⁹².

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, nemažai Lietuvos gyventojų pasitraukė į Rusiją. Po 1917 m. revoliucijos dalis jų pabėgo į Kaukazą. Šiaurės Kaukaze – Jekaterinodare, Novorosijske, Krymo Stanicoje – 1918 m. spalį buvo apie 3 000 lietuvių, tarp jų – 300 mokinių ir prieglaudų vaikų. Jie 1917 m. rudenį buvo išvežti iš Sankt Peterburgo dėl sudėtingų gyvenimo aplinkybių ir maisto stokos. Minėtina, kad naujoje vietoje tremtiniai skurdo, pardavinėjo daiktus, tik vienas kitas gaudavo darbo. Maždaug 10 žmonių mirė. Dėl bado kai kurie netgi stojo į Raudonąją armiją. Ypač sunkioje padėtyje atsidūrė bendrabučiuose apgyvendinti mokiniai, kuriems valdžia neskyrė pašalpų. Jie neturėjo lėšų susimokėti už mokslą. Vaikų prieglaudoje 5–12 m. vaikų buvo priskaičiuojama iki 100. Ešelonai sugrįžti nebuvo praleidžiami, o grįžti privačiai nebuvo lėšų. Lietuvių taryba Kaukaze rinko šiems vaikams aukas. Galiausiai mokinių aprūpinimas kiek susitvarkė.

Minėtina, kad mokiniai Jekaterinodare nebuvo mokomi lietuvių kalbos, jie bendravo rusišku ir lietuvišku žargonu, žaidė rusiškus žaidimus. Kai kurie vyresnieji mokiniai buvo „susiporavę“, kiti gyveno atskirai. Krymo Stanicoje vyko lietuvių ir rusų maišymasis. Pavienės lietuvaitės „susidėjo“ su rusais ir paliko mokyklą.

Tarp tremtinių išryškėjo ideologiniai skirtumai. Bolševikų valdymo metu mokiniai įgijo didelę autonomiją. Ateitininkai turėjo savo organizaciją, leido laikraščius. Veikė ir socialistų liaudininkų kuopa. Bolševikams valdant, jos narių materialinė padėtis buvo geresnė.

Vienas iš socialistų liaudininkų kuopos narių buvo Juozas Žiugžda. Mokinyš Latonas buvo įskųstas kaip kontrrevoliucionierius ir kelis mėnesius kalėjo kalėjime. Įskųsti ir suimti buvo dar keli krikdemiškų pažiūrų mokiniai.

Užkaukazę užėmus Kubanės kazokams, situacija pasikeitė. Iš mokinių pradėta reikalauti mokėti už mokslą, o pašalpų mokėjimas nutrauktas. Iš kilo būtinybė grįžti į tėvynę¹⁹³.

LIETUVIAI SVETUR.

Sąrašas lietuvių gyvenančių Tiflise siunčia lajų dienų giminėms ir pažįstamiems.
1) J. Vebras – Vebrai (i Rankus) ir Steponavičiui (Dužintų m.) Zarasų apskr. ir Masiuliui (m. Užpalių) Ukmergės ap.
2) Šalkauskas – Šalkauskiui (Šiulių m.) ir Karzinauskiui (Joniskėje).
3) Juozas Pagira (Abelių v.) – Mykolui Pagirai (Krekščionių kaim.) Zarasų apskr. ir Kazanauskiui Jonui (m. Seduvos) Šiulių ap.
4) Jurgis Kalvaitis prokur. Tifl. apskr. – Kalvaičiui Simui (dv. Kudraitei) Kauno apskr.
5) Zaranckytė Marija – Stasiui ir Julijai Gulbinams, išvažiavusiems iš Tifliso sausio m. š. m.
6) Gudelis Petras – Gudeliui Petrui (Vaškiuose) – Konstantinovo) Panev. apskr.
7) Jankauskas Vladas – Jankauskienei Zuzanai (m. Šakių) ir Buišui Domui (Zigareje).
8) Marcinkevičius Aleksa – Marcinkevičiui Andriui (s. Paukščių) Trakų ap.
9) Augustas Stepas – Gavenavičiui Paliksni (m. Svedesų) Viln. ap.
10) Dievulis Aleksa – Talačkienei Petronelei (s. Bičiūnų).
11) Zaborskas Antanas – Zaborskienei Agotai (m. Svedesai).
12) Čuberkis – Čuberkui Petrui (s. Nuomininkų) Šiulių apskr.
13) Dzimidavičius – Dzimidavičienei Barborai (m. Kražių).
14) Miliunas D. – Miliunui Domui (Papiškio kaim.) Lydos apskr.
15) Časnicka – M. Časnickių (dvar. Černovo) ir J. Volaitui (m. Zagorni) Viln. rėd.
Apie minėtus aukščiau asmenis, giminės ir pažįstami kreipiasi asmenskai į „D. B.“ redakciją gauti norint smulkesnių žinių.
Masiulis Petras (Prostavonų kaim.) ir Kemeklis Simas siunčia lajų dienų giminėms ir pažįstamiems.

„Sąrašas lietuvių, gyvenančių Tiflise...“. Lietuviai svetur“, *Darbo balsas* 32 (1918, rugpj. 23): 13 vienuoliai“ viršelįs (Vilnius, 1982)

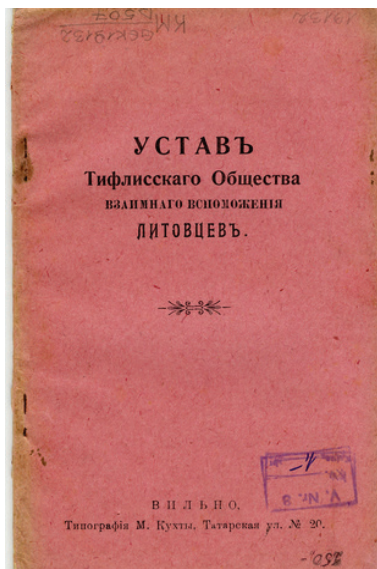
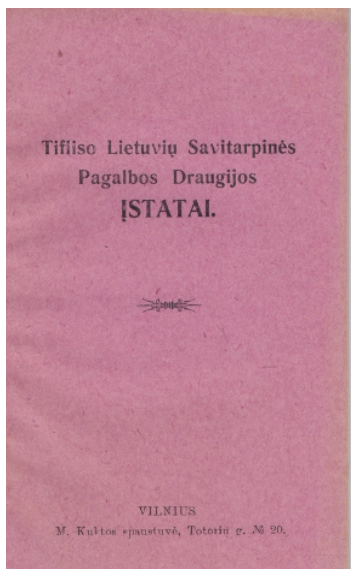
¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Igaliotiniai Pranas Raulinaitis, pirm. Lietuvių vyr. tarybos Šiaurės Kaukaze, Ed. Jatulis, Liet. vyr. tarybos sekr. Šiaurės Kaukaze, „Šiaurės Kaukazo lietuvių moksleiviai badauja!“, *Tėvynės sargas* 32 (1918, spal. 5): 12; Laisvunas, „Moksleiviai Šiaurės Kaukaze“, *Ateitis* 7(10) (1918): 282–285; Liaudininkas, „Iš Šiaurės Kaukazo tremtinių gyvenimo“, *Darbo balsas* 39 (1918, spal. 10): 13.

LIETUVIŲ VEIKLA SAKARTVELE

Tbilisio lietuvių savitarpio pagalbos draugija

1912 m. Tbilisyje gyvenantys lietuviai įkūrė Savitarpio pagalbos draugiją ir išleido jos įstatus. Šios draugijos iniciatorius – Stanislovas Jazdauskis. Draugijos įstatai sudaryti Sankt Peterburgo Mažturčių lietuvių savitarpinės pagalbos draugijos pavyzdžiu¹⁹⁴.

Tbilisio lietuvių savitarpinės pagalbos draugijos įstatai (Vilnius, [1912]; lietuvių ir rusų k.; Trakų istorijos muziejus) (https://tim.limis.lt/eksponatai/perziura/-/exhibit/mediaObjectPreview/341746276/341746298?_exhibitPreviewportlet_WAR_limiskportlet_backUrl=%2Feksponatai%2Fperziura%2F-%2Fexhibit%2Fpreview%2F341746276%3Fs_id%3DpYgm0tDiHiv594CT%26s_ind%3D1249%26valuable_type%3DEKSPONATAS; Kretingos muziejus. https://www.limis.lt/paieska/perziura/-/exhibit/mediaObjectPreview/242161208/242161237?_exhibitPreviewportlet_WAR_limiskportlet_backUrl=%2Fpaieska%2Fperziura%2F-%2Fexhibit%2Fpreview%2F242161208%3Fs_id%3DN0B1HSahDGidH3VI%26s_ind%3D3280%26valuable_type%3DEKSPONATAS)

S. Jazdauskis skundėsi, kad tuo metu, kai vieni Tbilisio lietuviai steigė draugiją ir rinko laikinąjį komitetą, kiti girtuokliavo ir šaipėsi iš pirmųjų. Lapkričio 30 d. valdžia patvirtino draugijos įstatus¹⁹⁵. Iki 1913 m. pr. draugijos nariais per kelis mėnesius tapo 30 žmonių. Narystė buvo mokama: už įstojimą – 3 rb., už metinę narystę – 6 rb.

Draugija ėmėsi organizuoti ir kultūrinę veiklą.

1913 m. sausio 12 d. vakare buvo vaidinama komedija „Velnias ne boba“ ir „Neatmezgamasis mazgas“. Po vaidinimo buvo dainuojamos lietuviškos dainos „Sveiki, broliai dainininkai“, „Ant krašto marių“ ir „Noriu miego“. Galiausiai vykę šokiai užtruko iki 3 val. nakties. Informacijos autorius prikišo, kad „gaila tik, kad kai kurie mėgo šnekėti labiau rusiškai, negu lietuviškai“¹⁹⁶.

¹⁹⁴ Tifliso lietuvių savitarpinės pagalbos draugijos įstatai (Vilnius: M. Kuktos sp., 1913).

¹⁹⁵ Jazdauskis, „Lietuviai kitur“, 4.

¹⁹⁶ Тифлисъ. Зал Благотвор. общества при римско-католичес. Петро-павловской церкви [...]. Въ субботу 12 января 1913 года состоится первый литовскій вечеръ: *artistai-mėgėjai* vaidins I. „Velnias – ne boba“ *dviveiksme* Petliuko [Petras Pundzevičius] komedija ir „Neatmezgamasis mazgas“ *vienaveiksme* komed. to pat. autor. II. Choras: [afiša], *vedejas vakaro St. Iazdauskis* ([Tbilisis], [1913]); A. G., „Lietuviai kitur“, *Viltis* 10 (1913 01 23 (02 05): 3; „Tifliso lietuvių šelpimosi draugija išgyveno pirmus savo veikimo metus...“, *Vairas* 9 (1914): 22.

Vasario 24 d. buvo vaidinama garsioji komedija „Amerika pirtyje“ ir „Žilė galvon – velnias uodegon“¹⁹⁷.

Kunigas dr. J. Steponavičius 1915 m. iškėlė savitarpinės pagalbos draugijos reikšmę tautiškumui išsaugoti. Kunigo teigimu, tik dėl draugijos veiklos „tautiškai dar ne visi mūsų žmonės prazuvo“. Jis aptarė vieną draugijos vakarą, kurio metu skaitytos paskaitos apie švietimo draugijas Lietuvoje ir apie šalies ekonominę padėtį. Kaip nurodo J. Steponavičius, minėtame vakare kalbėjo Albertas ir Julija Karpavičiai, Bronė ir Marė Makuševičiūtės, Antanas Strazdas, Vladas Dievaitis, buvo deklamuojamos Maironio ir Jakšto eilės „Dzūkas“ ir „Vestuvės“. Po spektaklio keletas tautines dainas pagriežė Štarka. Kunigo teigimu, draugija planavo įsigyti namą ir įsteigti knygyną-skaityklą¹⁹⁸. Vienoje 1918 m. publikacijoje teigiama, kad, nepaisant dalyvių gausos, viešajame gyvenime lietuviai pradėjo dalyvauti tik „paskutiniu laiku“. Argumentuota, kad daugelis lietuvių kilmės inteligentų, kaip ir Lietuvoje, buvo „prisdėję prie lenkų ir matomai gėdijosi prisipažinti lietuviais“.

kad ji yra pirmoji ir seniausioji bažnyčia, kad ji inkurta ne žmonių, bet paties Kristaus ir apaštalių, kad ji gali mums suteikti vidurinį gyvenimą ir ramumą, kad ji nėra kokios atskiros tautos, bet visų bažnyčia, kad ji pasaulio kultūros lopšys ir nešėja – kad gali iškeisti visas vidujines ir viršūines sunkenybes ir pati save atnaujinti, kad jos teorija neprieštarauja praktikai. Tas mus jungė prie jos ir todėl mes kiton tikybon neeisim. Ši dalyką palikite mum: patiems ir juo veltui nesirūpinkite“.

Lietuviai kitur.

Tiflisas. Pagaliaus, pradeda judintis ir Tifliso lietuviai. Jie jau įsikūrė Lietuvių Savitarpės Pašalpos draugiją, kurios reikalais, gaunant leidimą, teko privargti, nes Tiflise maža lietuvių inteligentių. Draugijos pirmininku išrinktas St. Jazdauskis, žmogus veiklus ir atsidėjęs idėjos darbui. Kiti valdybos nariai taip pat rūpestingi žmonės; galima tikėti, jog pradėtai darbas eis gerai.

Narių mokesnis metams 6 rub., ir 3 rb. prie įstojimo; ligšiol jau prie draugijos pris-

rašė ligi 30 žmonių, prisirinko jau šiek-tiek skatiko, draugija žada sau butą nusi-samdyti.

Naujai įsikūrusi d. ja padarė Tiflise jau pirmą vakarą. Sausio 12 d. vaidino „Velnį ne bobą“ ir „Neatmezgamąjį mazgą“. Nors, valdinant, kai-kurios vietos buvo silpnokos (ypač komedijoje „Veln. ne bobą“), bet, iš-tisai imant, vakaro įspūdis buvo didžiausias, ypač kai po vaidinimo sudainavo choras lietuviškas daineles: „Sveiki, broliai daini-ninkai“, „Ant krašto marių“ ir „Noriu mie-gi“. Kaip buvo malonu klausytis lietuviškų dainelių už pusantro tūkstančių varstų nuo savo tėvynės, su kuria surišta tiek brangų atminimų! Po įainavimo buvo šokiai.

Vakaras praėjo labai smagiai, ir žmonės, visi patenkinti, išsiskirstė 3 val. naktį į namus. Gaila tik, kad kai-kurie mėgo šneketi labiau rusiškai, negu lietuviškai. A. G.

**Padėkite statyti
„Saulės“ namų!**

A. G., „Lietuviai kitur“, *Viltis* 10 (1913 01 23 (02 05)): 3

Tbilisio lietuvių choras Pirmojo pasaulinio karo metais. Centre – choro vadovas Julius Štarka (Tbilisis, 1918 m.; LCVA, P-20217) (<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/kaukazo-lietuviu-taryba-ir-tbilisio-lietuviai/case-440#slide5>)

197 Тифлисъ. Залъ Благот. общ. при р. к. Петро-Павловск. церкви [...]. Въ воскресенье 24 февраля 1913 г. состоится второй литовскій любительскій вечеръ: 1. *Artistai-megejai vaidins dvi komedijas: 1) „Amerika pirtyje“ Keturakio 3-se aktuose [...]. 2) „Žilė galvon – velnias uodegon“.* Vienaveiksme...: [programa] ([Tbilisis], [1913]; [Tbilisis]: [Tifliso lietuvių savitarpinės pagalbos d. ja], [1913]; [Tbilisis]: тип. „Эсперанто“).

198 Steponavičius, „*Ant Kaukazo bekeliaujant*“, nr. 27, 347.

Tbilisyje, kur „lietuvio vardas buvo viešai skelbiamas“ dar iki Pirmojo pasaulinio karo, buvo kitaip. Čia Savitarpos šalpos draugijoje buvo iki 200 narių. Miesto teatruose vyko lietuvių vakarai. Prasidėjus karui, į Kaukazą atsiišta daug kareivių lietuvių, tarp jų buvo ir įvairių profesijų inteligentijos. Tuo metu atgijo ir Tbilisio lietuvių gyvenimas. Buvo įsteigta Lietuvių draugijos d.k.n.š. skyrius, Muzikos-dramos kuopa, karininkų kuopa, atidaryta dviklasė mokykla.

Lietuvių inteligentai ne tik dalyvavo draugijos renginiuose, bet ir patys ėmė organizuoti veiklas. Kiek vėliau lietuviai pradėjo organizuotai veikti Batumyje, Karse, Aleksandropolyje, Baku, Grozne. Padėti organizuoti lietuvių veiklą iš Tbilisio į kitas Kaukazo vietas vyko K. Prielgauskis ir P. Gudelis. Buvo palaikomi ryšiai su lietuviškos veiklos centrais Maskvoje ir Voroneže. Pasikeitus politinei valdžiai, atsirado galimybė įsteigti Kaukazo lietuvių organizaciją.

Įvykus revoliucijai, lietuvių veikla Kaukaze labai suaktyvėjo, į ją įsitraukė ir „Lietuvos lenkai“, vyko jų grįžimas į „lietuvių gretas“, pradėtas kelti Lietuvos nepriklausomybės klausimas. Lietuviai net buvo nutarę organizuotai dalyvauti 1917 m. vasarą vykusiuose rinkimuose į Tbilisio miesto dūmą. Ieškota sąjungininkų tarp latvių ir estų, tačiau sumanymo įgyvendinti nepavyko. Artėjant rinkimams į steigiamąjį Rusijos susirinkimą, siekta atgaivinti kun. J. Steponavičiaus bandytą realizuoti idėją – įsteigti Tbilisyje vietos lietuvių tarybą. Tai buvo padaryta¹⁹⁹.

Reikia pripažinti, kad lenkiškų, rusiškų ir net vokiškų institucijų konkurencija Sakartvele buvo didelė. Pavyzdžiui, lenkišką mokyklą prie Šventųjų Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios 1911–1912 m. m. lankė 142 mokiniai, iš jų dauguma lenkų – 115, taip pat 23 lietuviai, 3 gruzainai ir 1 armėnas.

Kaukazo lietuvių taryba

Viena išsamiausiai aptartą Sakartvelo ir Lietuvos santykius nagrinėjančių temų – Kaukazo lietuvių tarybos veikla.

1917 m. gruodžio 27–30 d. Tbilisyje vykusiam pirmajame Kaukazo lietuvių organizacijų atstovų iš Tbilisio, Aleksandropolio, Batumio, Karso, Trabzono (iš viso – 21 organizacija) susitikime įsteigta ir išrinkta Kaukazo lietuvių taryba. Tarybos nariais tapo Petras Vileišis, Pranas Dailidė, Petras Gudelis, Stasys Jazdauskis, Klemensas Prialgauskas, Bronius Sipavičius ir Aleksandras Marcinkevičius. Suvažiavime išrinktas ir Kaukazo fronto lietuvių karių vykdomasis komitetas²⁰⁰. Taryba patvirtino kelis dokumentus²⁰¹.

199 „Kaukaze. Lietuviai svetur“, nr. 101, 3–4; „Kaukaze. Lietuviai svetur“, *Lietuvos aidas* 103 (1918, spalio 11): 3–4; „Kaukaze. Lietuviai svetur“, *Lietuvos aidas* 105 (1918, spalio 13): 3.

200 Ibid.

201 *Pirmojo Kaukazo lietuvių organizacijų suvažiavimo Tiflise gruodžio mėn. 27–30 d. 1917 m. nutarimai. „1. Pergvenamojo politikos momento ir Lietuvos likimo po karui klausimuose...“ / suvažiavimo garbės pirmininkas P. Vileišis; pirmininko pagalbininkai Pr. Dailidė, P. Gudelis; sekretoriai: dr. Br. Sipavičius, St. Jazdauskas* (Tiflise, 1917, gruod. 27–30); *Visoms Kaukazo lietuvių organizacijoms. „Pilno tautų atsisprendimo teisės, rusų revoliucijos paskelbtos, sukėlė lietuvių tarpe daug įvairių organizacijų ir Kaukaze...“ / Tifliso lietuvių tautos taryba* (Tiflise, 1917, gruod. 3). Aprašyta pagal perspaudą: Gudelis, „Lietuvių gyvenimas Užkaukazy“, t. 7, 134–135.

Kaukazo lietuvių organizacijų atstovų suvažiavimas (Tbilisis, 1917 m. gruodžio 27–30 d.; Lietuvos centrinis valstybės archyvas)

1918 m. vasarą Kaukazo lietuvių tarybos pirmininkas Pranas Dailidė atvyko į Vilnių. Liepos 23 d. Lietuvos Valstybės Taryba įgaliojo jį atstovauti Lietuvos valstybės ir jos piliečių reikalams Kaukazo valstybėse. Taip Kaukazo lietuvių taryba 1918 m. prisidėjo prie oficialių Lietuvos valstybės santykių su Kaukazo nepriklausomomis respublikomis užmezgimo.

Lietuviškoje veikloje Sakartvele dalyvavo daug įžymių žmonių: Pr. Dailidė, Pr. Gudelis, A. Vilkutaitis-Keturakis ir kt. Minėtinas ir Stanislovas Jazdauskis. Kaip teigia P. Gudelis, 1906 m. pašauktas į kariuomenę S. Jazdauskis pateko į Tbilisyje buvusį grenadierių pulką. Po trejų metų baigė vyresniojo raštininko tarnybą, tarnavo pašte (vėliau, grįžęs į Lietuvą, tapo Centrinio pašto viršininku). S. Jazdauskis buvo pirmasis Užkaukazės lietuvių veiklos organizatorius, 1911 m. pab.–1912 m. pr. rūpinosi Lietuviškos draugijos steigimu (to meto valdžia leido steigti tik savitarpio šalpos organizacijas). Jau būdamas Lietuvoje teikė medžiagą P. Gudeliui, jam aprašant Kaukazo lietuvių istoriją²⁰². S. Jazdauskis buvo kilęs iš Liepkalnio kaimo, netoli Gegrėnų miestelio, Platelių parapijoje. Tbilisyje gyveno Aleksandrovskaajos g. 33. Laikraščiuose paskelbtame 1915 m. spalio 13 d. Tbilisyje jo rašytame laiške pasakojama, kad giminaičių aplankyti išvykusi žmona, prasidėjus Rusijos ir Vokietijos karui, liko vokiečių užimtoje Lietuvoje, gyveno Alsėdžių miestelyje, Telšių valsčiuje. Laiške nurodyta, kad iš jos nuo balandžio mėn. negauta jokios žinios. Apie savo šeimą nieko nežinojo ir Sakartvele buvę du jo svainiai. S. Jazdauskis skundėsi negalįs nei gauti, nei perduoti jokių žinių. Laiškai adresatų nepasiekia. Taigi prašė laikraščio skaitytojų informuoti giminaičius, kad yra gyvas²⁰³.

202 Gudelis, „Iš lietuvių gyvenimo Užkaukazyje“, 192–194.

203 St. Jazdauskis, „Tifliso lietuviai šaukiasi prie amerikiečių“, *Lietuva* 1 (1916, sausio 7): 5.

Tbilisio panorama (1878 m.; Lietuvos nacionalinis muziejus) (https://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPSHOT&q=tbilisi&t=1)

Reikia paminėti ir Silvestrą Pašakarnį (slapyv. Daglys, Jautras, 1891–1954). Būsimasis tautosakos rinkėjas, Šiaulių suaugusiųjų mokyklos direktorius, visuomenininkas Tbilisyje Užkaukazės mokytojų seminariją (Закавказская учительская семинария в Тифлисе), veikusią 1876–1917 m., ar nuo 1866 m. veikusį Aleksandro mokytojų institutą (Александровский учительский институт в Тифлисе) baigė Pirmojo pasaulinio karo metais. Kaip teigia P. Gudelis, S. Pašakarnis „buvo pačiam lietuvių judėjimo sukury“²⁰⁴.

Įdomybė. Kaukazo (Sakartvelo) vietovardžiai Lietuvoje

XIX a. pab.–XX a. pr. – intensyviausiu lietuvių veiklos Kaukaze laikotarpiu – Lietuvoje pradėta vartoti daugiau negu 50 Kaukazo vietovardžių. Šie vietovardžiai šiandien priskirtini egzotiškųjų Lietuvos vietovardžių grupei.

2016 m. buvusio Lietuvos edukologijos universiteto magistrantai geografs Simona, Justyna, Miglė, Andželika ir Violeta kartu su dėstytoju Marijumi Pilecku²⁰⁵ sudarė specialų žemėlapi „Lietuvoje – visas pasaulis“. Žemėlapyje daugiausia pažymėta buvusių dvarų ir parkų, pavyzdžiui, *Berlynas, Londonas, Paryžius, Šveicarija, Venecija, Varšuvėlė (Varšauka), Europa*, keletas *Aleksandrijų*, galiausiai – *Amerika, Jeruzalė, Venecija, Anglijos sala, Arabija, Indija, Madagaskaras, Egiptas...* Dažniausiai tai minėtų vietovių savininkų duoti pavadinimai.

Atkreiptinas dėmesys į grupę vietovardžių, susijusių su vietovių reljefu (pavyzdžiui, pelkės vadinamos *Siberija, Sachara* ir kt.). Išskirtinas *Kaukazo* vietovardis, nurodantis kalnuotą vietovę.

Kaukazietiškų vietovardžių Lietuvoje atsirado jau Rusijos imperijos valdymo laikotarpiu, kai iš Lietuvos buvo vykstama į tolimąjį Kaukazą (kariškiai, tremtiniai, tarnautojai ir kt.) ir apie jį buvo žinoma kaip apie Rusijos imperijos dalį. Minėti vietovardžiai Lietuvoje pradėti vartoti XIX a. pab.–XX a. pr. Iš viso išskiriama keliolika vietovardžių. Galima manyti, kad jie nebuvo dvarų savininkų sugalvoti, o tiesiog paplito tarp žmonių. Poetas Antanas Miškinis rašė, kad „daugiau kaip po dvejų metų antroje žiemos pusėje atvyko Petras, kaip tada sakydavo,

²⁰⁴ Gudelis, „Iš lietuvių gyvenimo Užkaukazyje“, 192.

²⁰⁵ „Žemėlapyje – daugiau nei 50 egzotiškų Lietuvos vietovardžių“ (2016-12-12), <https://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/zemelapyje-daugiau-nei-50-egzotisku-lietuvos-vietovardziu-786724>.

„apsilankyt“, nes žodis „atostogos“ senojo kaimo žmonėms buvo dar nežinomas. Žvalus atrodė Petras, tik plikai nukirptas, be tų gražių savo plaukų ir veidas tamsesnis. Atvažiavo net „nuo Kaukazo“. Pasakojo, kokie ten aukšti kalnai, kokios gilos tarpukalnės, kokie upeliai bėga iš kalnų skambėdami, kokie medžiai auga ir kokius vaisius duoda. Apsidžiaugė namiškiai, tokio svečio susilaukę...“²⁰⁶

Tik keletas minėtų pavadinimų išliko iki mūsų dienų. 1923 m. gyventojų surašymo metu užfiksuota: Kaukazijos kaimas, Kaukazo kaimas, Kaukazo viensėdis ir Kaukazo mokykla²⁰⁷. 1959 m. sąraše nurodyti trys pavadinimai. Iš jų mažiau žinomas Kaukazo vienkiemis, buvęs tuometėje Aukštigalių apylinkėje, Jonavos rajone (dab. Dumsių seniūnija, netoli Dumsiškių kaimelio)²⁰⁸. Minėtina, kad Jonavos rajone egzotiškų pavadinimų sanauja, apskritai, didžiausia Lietuvoje.

Zarasų krašte, Rokiškio parapijoje, netoli Rubikių kaimo, buvęs miškas, XX a. pirmame dešimtmetyje liaudies pramintas *Kaukazu* (*Kapkazu*). Miškas taip pavadintas dėl toje vietovėje buvusių kalvų ir daubų. Yra legenda, kad čia prasmėgusi bažnyčia. Šioje vietovėje net norėta įkurti Rokiškio bažnyčios filiją ir siūlyta ją vadinti *Kaukazu*²⁰⁹.

1894 m. Vilniuje buvo Kaukazo gatvė (dab. Mindaugo gatvė)²¹⁰. Minėtina, kad gatvės pavadinimas nebuvo susijęs su gamtiniu reljefu. Kaukazo gatvė yra ir Batėgalos kaime, Jonavos rajone, Kulvos seniūnijoje.

Šiaulių mieste Kaukazas – tai išraiškinga kalva pietvakarinėje Vilniaus gatvės pusėje, priemiestis tarp Rėkyvos ir Vilniaus gatvių, buvęs vienas iš dviejų žydų getų Antrojo pasaulinio karo metais. Tikėtina, kad vietovė *Kaukazu* XIX a. pab. pavadinta dėl stačių kalvos šlaitų. Kitas šios vietovės pavadinimas – Limanto kalnas²¹¹.

Kauno rajone prie Karmėlavos yra Kaukazo kaimas. Archeologams žinoma čia esanti Kaukazo senkapio medžiaga²¹².

Anykščių rajone yra Kaukazo piliakalnis, kitaip dar vadinamas Papilių piliakalniu. Raseinių rajone – Kaukazo kalnas (kitaip – Paluknio kapinynas). *Uobelė* (vietos tarme *Duobele*) – 30 arų dydžio pievelė, lygi, vidury – duobė. Durpės, baltžemis.

Netoli Klebonišio kaimo, Kruonio seniūnijoje, taip pat buvo *Kaukazas*²¹³.

Kaukazo kaimas Karmėlavos
seniūnijoje
(<https://www.pamatyklietuvoje.lt/keliones/kelioniu-pasakojimai/kaiman-keliaut-smagu/54>)

206 A. Miškinis, *Praeities žmonių šešėliai*, http://www.uvb.lt/~uvb/miskinis/apie_miskini/praeities_zmoniu_seseliai.htm.

207 Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys (Kaunas, 1925), 610, 623–626.

208 Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas (Vilnius, 1959), 750.

209 Kapkazietis, „Į didesniąsias ir platesniąsias Ežerėnų (Zarasų) apskričio parapijas reikia priskaityti Rokiškio parapiją...“, *Viltis* 62 (1908, geg. 30 (birž. 12): 2.

210 Žaltys. Iš Lietuvos, „Vilnius dabar staiga pradėjo kilti, nės neseniai Šopeno ulyčia užsistatė puikiais namais, o dabar dvi naujos ulyčios Kaukazo ir Kijevo atsirado“, *Vienybe lietuvninku* 43 (1894, spal. 24): 510.

211 „Kaukazas, arba Limanto kalnas“, <https://www.ausrosmuziejus.lt/kaukazas-arba-limanto-kalnas/>.

212 R. Šmigelskas ir I. Sadauskas, „Kaukazo senkapis“, in *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje* (Vilnius, 2018), 163–165.

213 „Kleboniškis“, <http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Kleboni%C5%A1kis>.

1920 m. Raseinių laikraštyje „Žemaičių žinios“ kažkoks Kankazietis (matyt, turėjo būti „kaukazietis“) teigė, kad apie 1911 m. už Raseinių miesto buvo kalnelis, vietos gyventojų nuo seno vadintas „Kaukazu“, matyt, todėl, kad tai buvo aukštesnė Raseinių apylinkės vieta. Ant šio kalnelio buvo pastatyta mokykla, kartais irgi vadinta Kaukazo mokykla. Tai užfiksuota 1923 m. gyventojų surašymo metu, taip pat ir kituose šaltiniuose.

1912 m. ir vėlesniuose šaltiniuose minimas Kaukazo palivarkas, 1926 m. – Kaukazo upelis, o 1939 m. – Ariogalos parapijos Kaukazo kaimas²¹⁴. Tendžiogaloje yra Kaukazo kalnas. Kaukazo kalnas taip pat yra prie Būriškių kaimo, Bežionių seniūnijoje²¹⁵.

Minėti pavadinimai – įdomus šalies nematerialiojo kultūros paveldo aspektas, atspindintis gamtinį Kaukazo įvaizdį Lietuvoje.

SAKARTVELAS – KAI KURIŲ LIETUVIŲ AMŽINOJO POILSIO VIETA

Vertas dėmesio XIX a. pab.–XX a. pr. lietuviškojo paveldo objektas – dabartiniame Sakartvele (Kaukaze) esančios kapinės. Jos labiau žinomos kaip „lenkų“ kapinės. Šių kapinių išlikę Tbilisyje, Batumyje, Kutaisyje, Achalciche, Gombori, Lagodechi, Vale, Manglisi, Tetri-Ckaro ir Uraveli. Antkapiai – daugiausia iš XX a. pradžios, bet yra keliolika ir iš XIX a. Daugiausia – per 90 antkapių (18 antkapių siekia XIX a.) – su užrašais lenkų, rusų ir gruzinų kalbomis išliko Kukijos kapinėse (šiaurės rytinėje dalyje) Tbilisyje. Šiame mieste „lenkų“ antkapių yra ir Šv. Petro ir Povilo kapinėse²¹⁶. Be J. Chodzkos ir kt., minėtose kapinėse palaidota asmenų iš buvusios LDK teritorijos, taip pat lietuvių *sensu stricto*.

1900 m. Tbilisyje mirė jaunas lietuvių poetas, knygnešys Ignas Bitaitis (1876–1900). Dėl 1898 m. per kratą jo namuose rastų lietuviškų knygelių, rankraščių, eilėraščių apmatų jis buvo įkalintas ir 1900 m. caro sprendimu ištremtas į Kaukazą²¹⁷.

Tarp palaidotųjų – ir kiti lietuviai. Pavyzdžiui, 1907 m. publikacijoje minima, kad gegužės 14 d. mirė kareivis Antanas Dišia, kilęs iš Baku kaimo, Krinčino parapijos, Panevėžio pavieto. Nurodoma, kad „ant jo kapo lietuviai kareiviai pastatė savo kaštu akmeno kryžių su aptaisytu darželiu“²¹⁸. Deja, neaišku, kur mirusysis buvo palaidotas.

Įdomybė. Kaukazo augalija Lietuvoje

2016–2018 m. mokslininkams biologams inventorizuojant 36 Lietuvos kaimo sodybų darželius (juose augančius dekoratyvinius, vaistinius ir prieskoninius augalus), tarp 394 augalų rūšių rasta 60 rūšių augalų, introdukuotų iš Kaukazo. Tyrėjų teigimu, lietuviškuose darželiuose šie augalai auga „nuo seno“. Kaip ir kada jie pateko į Lietuvą, kol kas neaišku. Apie 70 rūšių augalų savaime auga tiek Kaukaze, tiek Lietuvoje²¹⁹.

Šis klausimas, kaip ir nemažai kitų gruzinų ir lietuvių ryšių temų, kol kas nedaug ištirtų, galėtų tapti bendru lietuvių ir gruzinų mokslininkų tyrimų objektu.

214 J. Brigys, „Kaukazietiškos istorijos“, *Alio, Raseiniai* (2010-09-05), <http://www.alioraseiniai.lt/kaukazietiskos-istorijos/>.

215 O. R. Šakienė, „Apie Bežionių seniūnijos vietovardžius“, *Elektrėnų kronika*, <https://www.kronika.lt/apie-beizioniu-seniunijos-vietovardzsius/>.

216 Belokoneva-Shiukashvili, „Polska i Gruzja“, 79–108.

217 „Lietuviški pėdsakai Sakartvele“.

218 Grinčenkė, „Ahalkalaki...“, 30.

219 S. Dapkūnienė ir V. Snieškienė, „Kaukazo floros augalai Lietuvos kaimų darželiuose“, *Dekoratyviųjų ir sodo augalų sortimento, technologijų ir aplinkos optimizavimas: mokslo darbai* 10(15) (2019): 7–13.

LIETUVA IR SAKARTVELAS TARPUKARIU (1918–1940 M.)

1918 m. Lietuva ir Sakartvelas atkūrė savo valstybingumą: Lietuva – vasario 16 d., Sakartvelas – gegužės 26 d. Kol egzistavo Gruzijos demokratinė respublika, Lietuva palaikė su ja diplomatinis santykius. Diplomatine atstovybė teikė konsulines paslaugas, vykdė tautiečių grąžinimą į Lietuvą. 1921 m. vasarį Sovietų Rusijos armijai okupavus Sakartvelą, jo teisėtai vyriausybei pasitraukus į išeiviją (veikė Ženevoje, Šveicarijoje) ir šaliai tapus tik viena iš sovietinių respublikų, tolesni ryšiai buvo sustabdyti.

NEPRIKLAUSOMŲ LIETUVOS IR SAKARTVELO VALSTYBIŲ SANTYKIAI (1918–1921 M.)

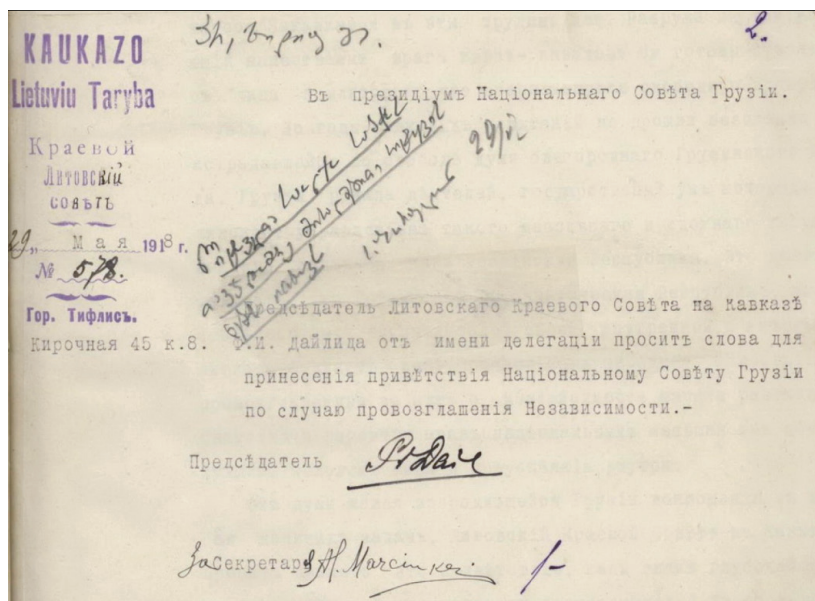
Nepaisant grožinėje literatūroje vyraujančio „šimtametės lietuvių ir gruzinų draugystės“ stereotipo, tikrovė istoriškai buvo kiek kitokia.

Pirmiausia, Sakartvele svetimtaučiai, taip pat ir lietuviai, buvo atleidžiami, į jų vietą skiriami gruzinai. Tai lėmė tiek nacionalizmas, tiek tai, kad atvykėliai nemokėjo gruzinų kalbos. Rusijos imperijos laikais pakako mokėti rusų kalbą.

Su naująja nepriklausomo Sakartvelo valdžia vietos lietuviai taip pat bendravo rusiškai (žr. sveikinimo tekstą). 1918 m. gegužės 29 d. Kaukazo lietuvių tarybos pirmininko Prano Dailidės sveikinime Gruzijos Nacionalinei Tarybai Nepriklausomybės paskelbimo proga (rusų k.) pabrėžiama, kad Gruzijos Nepriklausomybės Akte užtikrinamos tautinių mažumų teisės²²⁰.

Galima manyti, kad ekonomikos nuosmukis, o labiausiai – gruzinų kalbos nemo-kančiųjų (kitataučių) ignoravimas lėmė, jog Sakartvele gyvenę lietuviai masiškai ėmė grįžti namo. Kaip jau buvo minėta, nemažai lietuvių į Sakartvelą buvo patekę ne savo noru – bėgdami iš Rusijos nuo revoliucijos sukeltos suirutės.

²²⁰ *Kaukazo lietuvių tarybos pirmininko Prano Dailidės sveikinimas Gruzijos (Sakartvelo) Nacionalinei Tarybai Nepriklausomybės paskelbimo proga*, 1918 m. gegužės 29 d., Gruzijos nacionalinis archyvas, <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/kaukazo-lietuviu-taryba-ir-tbilisio-lietuviai/case-440#slide4>.

Kaukazo lietuvių tarybos pirmininko Prano Dailidės sveikinimas Gruzijos Nacionalinei Tarybai Nepriklausomybės paskelbimo proga (1918 m. gegužės 29 d.; Gruzijos nacionalinis archyvas) (<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/kaukazo-lietuviu-taryba-ir-tbilisio-lietuviai/case-440#slide4>)

Kai kurie Sakartvelo nepriklausomybės kūrėjai buvo gerai žinomi Lietuvoje. Iš socialdemokratų minėtini: Čavivadzė, Čcheidzė, Gegečkori ir Cereteli. Trys pastarieji buvo Rusijos dūmos nariai. Jų kalbos buvo publikuojamos ir lietuviškai (pavyzdžiui, „Naujojoje gadynėje“) ²²¹.

LAIKINASIS LIETUVOS KONSULATAS

Naujausioje mokslinėje literatūroje gana plačiai aptarta Lietuvos laikinojo konsulato veikla nuo 1918 m. ²²².

Kaip jau minėta, 1918 m. liepos 23 d. Lietuvos Valstybės Tarybos posėdyje krašto atstovu Kaukazo valstybėse paskirtas Tbilisio 4-osios berniukų gimnazijos matematikos mokytojas Pranas Dailidė. Kaip Lietuvos atstovas, jis buvo įgaliotas rūpintis visais tautiečiais, atsidūrusiais Kaukaze. Grįžęs į Sakartvelą, P. Dailidė 1918 m. rugpjūčio 30 d. akredituotas Lietuvos valstybės atstovu prie Sakartvelo Vyriausybės.

1918 m. rugpjūtį Tbilisyje įsteigta Lietuvos atstovybė. Ji veikė nuo 1918 m. rugpjūčio 30 d. iki 1921 m. vasario 25 d. S. Grigaravičiūtė teigia, kad Lietuvos atstovybės ilgainiui ėmėsi diplomatinio atstovavimo vaidmens. Lietuvos atstovybės Pietų Kaukaze personalą daugiausia sudarė Lietuvos inteligentai, tarnavę Rusijos kariuomenėje arba Rusijos valdžios organuose bei organizacijose (iki 1918 m. pavasario) ir aktyviai reiškęsi Kaukazo lietuvių taryboje.

1920 m. spalio mėn. duomenimis, Kaukazo lietuvių tarybą sudarė pasiuntinys Pranas Dailidė, patarėjas Petras Vileišis (gyv. Plechanovo g. 138), sekretorius Michailas Dalinkevičius (gyv. Molokanų g. 15), vairuotojas Rudolfas Zirul. Batumyje deleguoti dirbo Leonas Zikas ir sekretorius Ivanas Mažonovičius (gyv. Marijinskoje g. 20) ²²³. Pažymima, kad naujai įkurtai atstovybei teko dirbti labai sudėtingomis sąlygomis.

²²¹ J. B-dis (Jonas Vilkaitis), „Grūzija“, *Darbo balsas* 33 (1918, rugpj. 30): 3–4.

²²² Grigaravičiūtė, „The Lithuanian representation in Transcaucasia“, 98–112.

²²³ „Lietuviški pėdsakai Sakartvele“.

Ryšys su Lietuva buvo prastas, trūko lėšų tarybai išlaikyti, daugelis lietuvių neturėjo pinigų grįžti namo į Lietuvą. Nepaisant to, skaičiuojama, kad dėl didelio Lietuvos atstovybės darbuotojų atsidavimo į tėvynę po karo grįžo keli tūkstančiai lietuvių. P. Dailidė į Lietuvą išvyko po bolševikų perversmo Sakartvele. Laikinais jo pareigas porą metų ėjo Samuilas Zingerovskis.

Iki 1920 m. II pusės Lietuvos atstovybės Kaukaze nebuvo finansuojamos. Tik gavus finansavimą, atstovybių tarnautojams pradėtos mokėti algos. Šio finansavimo pagrindu buvo ruošiami įvairūs dokumentai (pasai, vizos, pilietybės pažymėjimai ir kt.). Per savo egzistavimą Lietuvos atstovybė Pietų Kaukaze veikė trimis kryptimis: palaikė ryšius su vietos lietuvių bendruomene (lietuvių registracija, piliečių pasų ir pažymėjimų išdavimas), organizavo repatriaciją, atstovavo lietuviams ir Lietuvai Pietų Kaukazo respublikose ir palaikė glaudžius ryšius su užsienio diplomatinio korpusu Tiflisyje (Tbilisye)²²⁴.

Kaukazo lietuvių tarybos liudijimas (1918-07-10; Raseinių krašto istorijos muziejus) (https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/mediaObjectPreview/173826843/173827634?_exhibitPreviewportlet_WAR_limiskportlet_backUrl=%2Fgreita-paieska%2Fperziura%2F-%2Fexhibit%2Fpreview%2F173826843%3Fs_id%3DMa9cJYfeRI74Pkud%26s_ind%3D31%26valuable_type%3DEKSPONATAS)

Kaukazo lietuvių tarybos liudijimas, kad Ona Žerolienė yra Lietuvos pilietė, pasirašytas pirmininko Petro Gudelio (Tbilisis (Sakartvelas), 1918-06-16; Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka, RS, F70–146, lap. 21) (http://web1.mab.lt/partijos/tautos-taryba/lmavb_rs-f70-146-21r/)

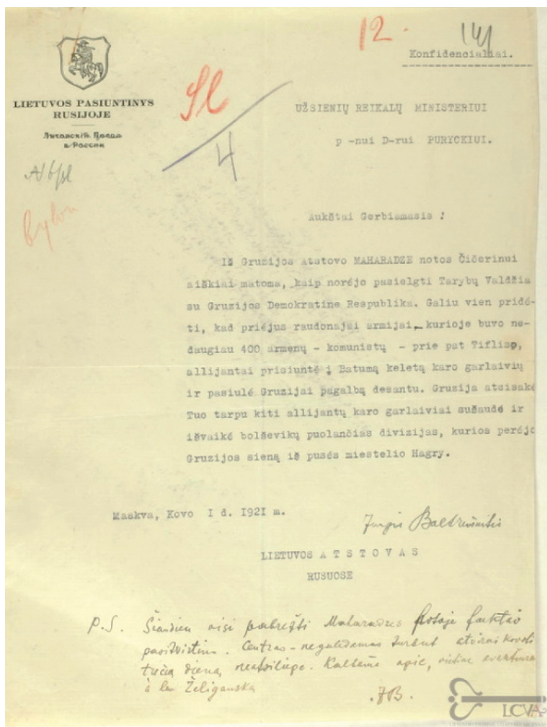

224 Grigaravičiūtė, „The Lithuanian representation in Transcaucasia“.

LIETUVA SAKARTVELO OKUPACIJOS AKIVAIZDOJE

1921 m. kovo pradžioje, remiantis Konstantinopolio ir Varšuvos leidiniais, Lietuvos spaudoje rašyta apie sėkmingas Sakartvelo kariuomenės kovas su jungtinėmis bolševikų ir armėnų pajėgomis vasario mėn. pabaigoje²²⁵. Vis tik jau 1921 m. kovo 17 d. publikacijoje pranešta, kad „Tiflise pasiskelbė nauja laisvos Gruzijos tarybų respublikos vyriausybė, kuri turi artimiausius santykius su Maskvos vyriausybe“²²⁶. Apie Kaukazo padėtį perspausdinta Henri Andrė publikacija²²⁷.

Sovietų Rusijai okupuojant Sakartvelą, Lietuva galėjo būti ir buvo tik stebėtoja. Tai liudija diplomatinė korespondencija. Minėtinas Lietuvos Respublikos pasiuntinio Rusijoje Jurgio Baltrušaičio 1921 m. kovo 1 d. pranešimas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministrui Juozui Purickiui apie Sakartvelo atstovo G. Maharadze notą Rusijos užsienio reikalų liaudies komisarui Georgijui Čičerinui. Pranešime teigiama, kad „priėjus raudonajai armijai – kurioje buvo ne daugiau 400 armėnų komunistų – prie pat Tifliso, alijantai prisiuntė į Batumą keletą karo garlaivių ir pasiūlė Gruzijai pagalbą desantu. Gruzija atsisakė. Kiti alijantų karo garlaiviai sušaudė ir išvaikė bolševikų puolančias divizijas, kurios perėjo Gruzijos sieną iš pusės miestelio Hagry.“²²⁸

LCVA, F. 383, ap. 3, b. 161, l. 141 (<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvas-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvas-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide6>)

225 „Mūšiai tarp gruzinų ir bolševikų. Gruzinų laimėjimas“, *Vilnius* 48 (1921 03 01): 2.

226 *Vilnius* 61 (1921 03 17): 2.

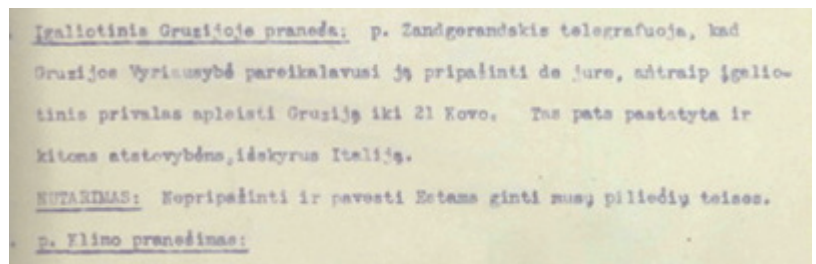
227 H. Andrė, „Kaukazo padėtis“, *Karys* 16 (1921): 185–186. Tai vertimas iš prancūziško laikraščio publikacijos „La Situation au Caucase“ („Journal des débats politiques et littéraires“).

228 LCVA, f. 383, ap. 3, b. 161, l. 141, <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvas-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvas-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide6>.

Lietuvos Respublika nepripažino sovietinės Gruzijos *de jure*, nes iki 1922 m. gruodžio 30 d. keliolika mėnesių bolševikų užimta Gruzija formaliai buvo nepriklausoma. Į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą Gruzija įėjo kaip Užkaukazės Sovietų Federacinės Socialistinės Respublikos dalis (ją sudarė Sovietų Rusijos užimtos Armėnijos, Azerbaidžano ir Gruzijos Sovietų Socialistinės Respublikos).

Prašymas pripažinti sovietinę Gruziją *de jure* gautas iš bolševikinės Gruzijos vyriausybės. Apie tai informavo Zandgerandskis – įgaliotinis Gruzijoje. Jis teigė, kad sovietinės Gruzijos nepripažinus, jos vyriausybė reikalauja iki 1922 m. kovo 21 d. apleisti šalį. Tai nurodyta ir visoms kitoms atstovybėms (išskyrus Italijos). Tačiau Lietuvos užsienio reikalų ministerijos 1922 m. kovo 17 d. posėdyje nutarta sovietinės Gruzijos *de jure* nepripažinti: „Nepripažinti ir pavesti estams ginti mūsų piliečių teises.“²²⁹

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 283, l. 233
(<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvas-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvas-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide7>)

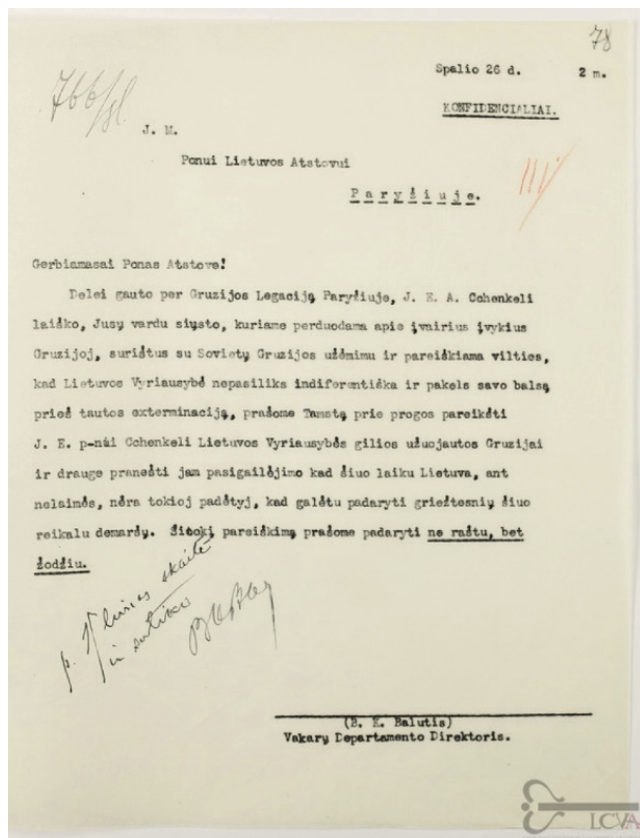
Mažytė Lietuva nepareikšė protesto dėl Gruzijos okupacijos. To 1922 m. spalio 17 d. raštu prašė Sakartvelo vyriausybės išeivijoje atstovas Paryžiuje Akaki Chkhenkeli. Su šiuo prašymu jis kreipėsi į Lietuvos atstovą Prancūzijoje – Oskarą Milašį²³⁰. Lietuvos užsienio reikalų ministras Petras Klimas savo vizoje nurodė Vakarų departamento direktoriui Broniui Kaziui Balučiui informuoti pasiuntinį „pareikšti žodžiu p. Čenčeliui mūsų vyriausybės užuojautą. Jeigu didžiausios valstybės pareikš Rusams protestą, tai mes galėtum prie to protesto prisidėti.“ 1922 m. spalio 26 d. rašte nurodyta pasiuntiniui pareikšti „Lietuvos vyriausybės gilią užuojautą Gruzijai ir drauge pranešti jam pasigailėjimo, kad šiuo laiku Lietuva, ant nelaimės, nėra tokioj padėtyj, kad galėtų padaryti griežtesnių šiuo reikalu demaršų“. Pareiškimą prašyta pareikšti žodžiu, ne raštu²³¹.

Kaip matyti, Lietuva prisibijojė sovietinės Rusijos. Galiausiai tokių veiksmų nenorėta imtis dėl 1920 m. liepos 12 d. sudarytos sutarties, kuria buvo pripažinta Lietuvos nepriklausomybė, Vilnius ir jo kraštas. Turint omenyje konfliktą dėl Vilniaus su Lenkija, tai laikyta dideliu diplomatinio laimėjimu, todėl vengta bet kokių veiksmų, galinčių supykdyti sovietinę Rusiją. Taigi Lietuvos politikams labiau rūpėjo savi, o ne Sakartvelo interesai. Pagrįstai manyta, kad poziciją Sakartvelo atžvilgiu turėjo for-

²²⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 283, l. 232, 233. Žr. LCVA, „Pirmoji Gruzijos demokratinė respublika: Gruzijos (Sakartvelo) ir Lietuvos draugystės šimtmetis“, <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvas-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84>.

²³⁰ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 271, l. 79, 79 a. p., 80, <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvas-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvas-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide8>.

²³¹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 271, l. 78, <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvas-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvas-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide9>.

muoti didžiosios valstybės, kurios, palyginti su Lietuva ar kitomis mažomis valstybėmis, niekuo nerizikavo.

Būtina pažymėti, kad 1921 m. Lietuvoje Sakartvelo nepriklausomybės praradimas buvo laikomas blogu pavyzdžiu ar pamoka, jog šalis gali būti užimta, jei nebus visapusiškai pasirengusi karui. Bent keliose 1925 m. publikacijose prisiminta Sakartvelo ir Ukrainos netolima praeitis: „Kitaip mums, karui ištikus, grėstų mirtinas smūgis, nuo kurio mus nieks neišgelbės, kaip niekas neišgelbėjo Gruzijos.“²³² Taip pat, remiantis emigracine Sakartvelo vyriausybe Ženevoje, spaudoje buvo informuojama ir apie dalies gruzinų pasipriešinimą sovietų valdžiai (pavyzdžiui, 1924 m.)²³³.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 271, l. 78 (<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvas-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvas-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide9>)

SOVIETINIS SAKARTVELAS LIETUVOS SPAUDOJE

Lietuvoje buvo stebima katalikų padėtis Sakartvele. 1924 m. kovą katalikiškos „Vienybės“ skaitytojai informuoti, kad „Tiflise (Kaukaze) bolševikai suareštavo katalikų kunigus, nes priešinos komunistų plėšimui bažnytinių turtų“²³⁴.

1930 m. „Vilniaus rytojus“ paminėjo Gruzijos demokratinės respublikos sukūrimo (1918 05 26) sukaktį. Labai šiltame proginame straipsnyje apžvelgta Sakartvelo istorija, gruzinų kova už nepriklausomybę, demokratinės respublikos sukūrimas, 1921 m. bolševikų kariuomenei pralaimėta kova, nesėkmingas 1924 m. rugpjūčio 24 d. sukilimas ir po jo vykusios žiaurios represijos, akcentuota gruzinų laisvės kova išeivijoje. Autorius iš Rytų Lietuvos pažymėjo, kad demokratinė Gruzija viena pirmųjų pripažino Lietuvą *de jure*²³⁵.

1931 m. balandį rašyta, kad bolševikinėje Rusijoje vėl įvykdyta naujų suėmimų, taip pat suimta ir „Tiflise daug gruzinų komunistų, kurie kaltinami sudarę slaptą organizaciją tikslu paskelbti Gruzijos nepriklausomybę“²³⁶. 1937 m. rugsėjį

232 „Dzūkų partizanas. Mūsų kovos būdai“, *Kardas* 10 (1925 06 01): 6. Taip pat žr.: P. M., „Ko lenkai nori iš mūsų?“, *Kardas* 32(92) (1925): 463.

233 „Gruzijoje sukilimas“, *Trimitas* 204 (1924 09 11): 6.

234 „Bolševikai“, *Vienybė* 13 (1924 03 27): 100.

235 K. G-sis, „Gruzijos 12-kos metų nepriklausomybės paskelbimo jubiliejus“, *Vilniaus rytojus* 43 (1930 05 28): 3.

236 Šaltinis 16 (1931 04 18): 214.

informuojama, kad „Tiflise teisama 11 raudonosios armijos karininkų, kurie kaltinami ruošę teroro aktus, organizavę kariuomenės sukilimą ir buvę nutarę nužudyti Gruzijos komunistų partijos vadą [...]. Didžiausia byla yra gruzinų revoliucionieriai, kurie norėję Gruzijoje padaryti perversmą ir ją atskirti nuo Rusijos.“²³⁷ Buvo skelbiama apie istorinio kultūrinio paveldo naikinimą, pavyzdžiui, stačiatikių katedrų. 1939 m. gegužę rašyta: „Naktį į balandžio 18 dieną, miesto valdybai įsakius, buvo susprogdinta ortodoksų katedra Tiflise, pastatyta 18-ame amžiuje. Sprogdinimo darbus pravedė Raudonosios armijos pionieriai. Tą darbą atlikus, Tifliso mieste buvo suruoštos naktinės iškilmės, kuriose dalyvavo apie 6 000 asmenų.“²³⁸

Gruziniška tema netiesiogiai buvo plėtojama per madingą diktatoriaus Stalino temą²³⁹. Nevengta perspausdinti ir kitokios informacijos, pavyzdžiui, apie Stalino motiną. 1937 m. gegužę perspausdinta sensacinga informacija, kad „Sovietų Rusijos diktatoriaus motina, kuri visą laiką gyvena Tiflise, per stačiatikių Velykas šiemet atėjo į cerkvę. Ši 78 metų senelė jau 20 metų nebuvo cerkvėje. Pamatę ją cerkvėje tikintieji labai išsigando, nes pamanė, kad ji čia atėjo kaip GPU agentas; cerkvė tuojau ištuštėjo. Tačiau pasirodė, kad į cerkvę ji atėjo be jokių piktyčių norų. Atvirkščiai – cerkvei ta proga ji paaukojo 1 000 rublių. Stalino motinos grįžimas Tiflise sukėlė sensaciją. GPU vietinis viršininkas tuojau pranešė apie tai Stalinui, kuris leido savo motinai apsigyventi Tbilise, kad savo atsivertimu ji nekeltų sensacijos Tiflise.“²⁴⁰ Keista tai, kad Tbilisis informacijoje priešinamas Tiflisui. Stalino motinos tema baigiama pranešimu apie jos mirtį 1937 m. birželio mėn. Remiamasi Maskvos korespondento tekstu iš „Matin“: „Tiflise mirė Ekaterina Džugašvili, Stalino motina. Ji mirė sulaukusi 75 metų amžiaus.“²⁴¹ Rašyta ir apie Stalino žmonas²⁴².

Pasitaikydavo publikacijų ir apie sovietinę Gruzijos respubliką. 1924 m. viename laikraštyje „Įvairenybių“ skiltyje pranešama, kad „neseniai mirė Tiflise (Kaukaze) paskutinis Napoleono karų 1812 m. dalyvis; jis ėjo 150 metus ir vadinosi Andrejus Andrušenko; kareiviu buvo 45 metus, pastaruosius savo tarnybos metus buvo raitininkų vachmistras. Be žygio į Maskvą, dalyvavo 1831 m. sukilime. Buvo tris kartus sužeistas, jo veidas buvo išraižytas kardu. Nežiūrint savo seno amžiaus, buvo normalus ir dvasiniai, ir fiziniai žmogus. Mielu noru dalėsi savo atsiminimais. Mirties dieną išėjo iš savo kaimo į Tiflisą tabokos pirkti; grįžęs atsisėdo palei gryčią, prikimšo pypkę ir užmigo, kad daugiau nepabusti.“²⁴³ 1927 m. laikraštyje pranešta apie tai, kad Tbilisyje „dėl smarkių liūčių nuslinko dalis Dovydo kalno. Sugriauta keleri namai. Iš po griuvėsių ištraukta 14 lavonų. Užkaukazėj dėl smarkių liūčių sugadinti geležinkeliai. Keli traukiniai kely įstrigo.“²⁴⁴ 1932 m. kovą informuota, kad Gruzijos valdžia „nutarė pratiesti per Kaukazo kalnyną elektrinę geležinkelio liniją“²⁴⁵.

237 „Bylos nesibaigia“, Šaltinis 37 (1937 09 11): 585.

238 „Raudonieji susprogdino Tifliso katedrą“, Žemaičių žemė 21 (1939 05 25): 1.

239 „Stalinas – Rusijos diktatorius“, *Vilniaus rytojus* 49 (1932 06 22): 3; „Stalinas – Rusijos diktatorius“, *Vilniaus rytojus* 50 (1932 06 25): 3.

240 „Stalino motina grįžta į tikėjimą“, *XX amžius* 108 (1937 05 15): 6.

241 „Mirė Stalino motina“, *XX amžius* 128 (1937 06 10): 1; „Stalinas paskutinį kartą matėsi su savo motina“, *XX amžius* 131 (1937 06 14): 6; „Stalino motina“, *Diena* 44 (1935 11 03).

242 „Trys Stalino žmonos“, *Diena* 25 (1936 06 21).

243 „Seniausias pasauly žmogus“, *Karys* 46 (1926 11 10–16): 383.

244 *Karys* 20 (1927 05 18): 196.

245 *Dienos naujienos* 71 (1932 03 30).

Gruzija. Bolševikų vyriausybė įsakiusi visiems gyvenantiems Rusijoje gruzinams-komunistams keliauti į miestą Langezurą Azerbeidžane, kur jiems liepta stoti politinio komisaro žinion prie IX raudonosios armijos. Tokiu būdu bolševikų vyriausybė nori palengvyti savo atstovams darbą sukelti Gruzijoje judėjimą, kad radus prie Gruzijos priekabę ir užpuolus paimti ją, kaip paimta Azerbeidžanas ir Armenija.

Vilnius, 1921 01 08, p. 2

× Gruzija. Komunistų suėmimai. Po buvusios Gruzijoje suirutės pradėta suimti komunistus. Surasta daug organizacijų, kurias įkūrę atsiųsti bolševikų agentai, kad sukeltų ten ju dėjimą. Suimtieji komunistai turėję prie savęs daug rusų ir kitokių plūgų.

Vilnius, 1921 01 03, p. 1

× Gruzijos vyriausybė padariusi sutartį su bolševikais, nepaisydama Prancūzijos, kuri stengėsi sulaukyti Gruziją nuo tokio žygio. Sulig sutarties, Gruzija apsiima sugrąžinti bolševikams Rusijos laivus, kurie yra likę Gruzijos uostuose.

Vilnius, 1921 01 19, p. 2

Karas Gruzijos su bolševikais.

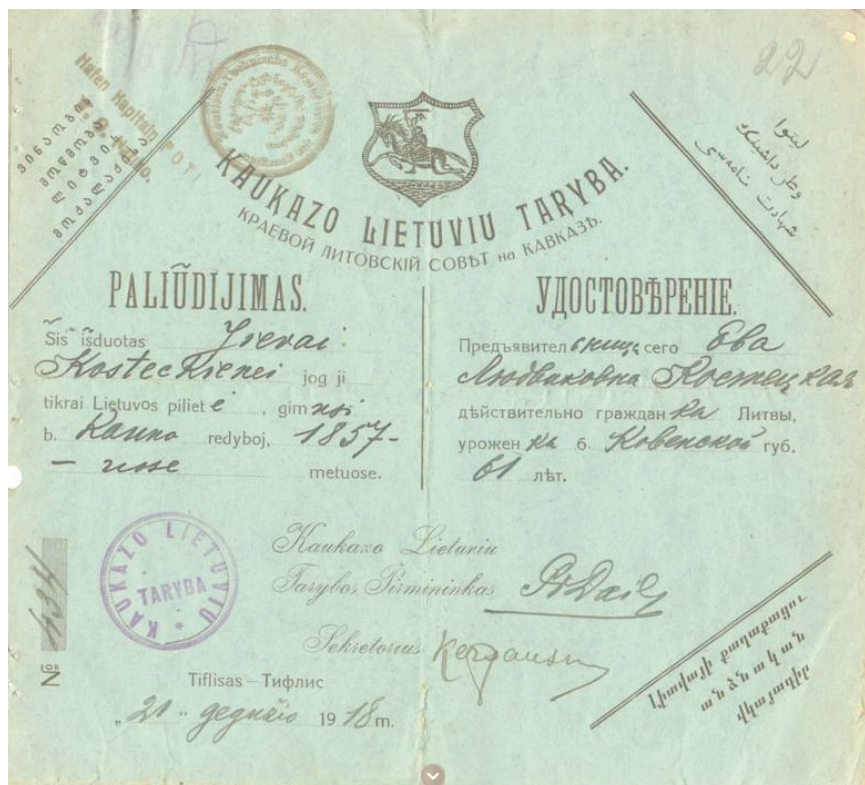
MASKVA. 17. II. (O). Rusų kariuomenė perėjo per Gruzijos sieną. Savo elgimaisi bolševikai aiškina tuo, kad Gruzija pasiuntė savo kariuomenę į šiaurinę Armenų respublikos dalį ir stengiasi užslopinti ten komunistinį judėjimą. Rusų komunistai pasiskubino pagalbon savo pasekėjams.

LONDONAS. 17. II. (O). Pranešama iš Paryžiaus, kad Gruzinių atstovybė Paryžiuje tikrina žinią apie tai, kad bolševikų kariuomenė, perėjusi per sieną, užpuolė ant Gruzijos kariuomenės. Gruzinių kariuomenės padėtis ligšiol nekelia baimės. Bet ūmu laiku bolševikai tur būt pasiųsią didesnius raudonosios kariuomenės būrius. Mūšiai eina Gruzinių žemėje. Jų pasekmės nėra dar žinomos.

Vilnius, 1921 02 19, p. 2

Gruzijoje sukilimas. Šiomis dienomis Gruzijoje ir Aizerbeidžane kilo gyventojų sukilimas prieš Sovietų valdžią. Pašak Gruzijos valdžios atstovo Ženevoje, pusė Gruzijos esanti sukilėlių rankose. Bakų mieste eina gatvėse kovos. Tačiau vėlesnės žinios praneša, kad Sov. Rusija metė didelės kariuomenės pajėgas sukilimą malšinti.

Trimitas, 1924 09 11, nr. 204, p. 6

Kaukazo lietuvių tarybos liudijimas, išduotas Ievai Kosteckienei (Tbilisis, 1918 05 21; LMAVB, f. 70–146, l. 22) (<http://www.mab.lt/lt/naujienos/2006#>)

Karolio Petniūno užsienio pasas, išduotas P. Dailidės – Lietuvos atstovo Kaukaze (1921-02-02, Tbilisis) (Trakų istorijos muziejus) (https://tim.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/mediaObjectPreview/426229062/426229096?_exhibitPreviewportlet_WAR_limiskportlet_backUrl=%2Fgreita-paieska%2Fperziura%2F-%2Fexhibit%2Fpreview%2F426229062%3F_id%3DRyHnOrp1Dar2ppmb%26s_ind%3D1%26valuable_type%3DEKSPONATAS))

LIETUVIŲ GRĮŽIMAS Į TĖVYNĘ

Kaip jau buvo minėta, iš kitų šalių atvykusiems asmenims Sakartvele susiklostė nepalankios sąlygos gyventi. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas – dar vienas esminis traukos veiksnys, skatinęs lietuvius grįžti namo.

Pirmajam pasauliniam karui pasibaigus, Rusijoje toliau stiprėjo bolševikinis režimas, tačiau išvykti iš tolimosios Gruzijos ir pasiekti Lietuvą buvo sudėtinga. Lietuviams daug padėjo Kaukazo lietuvių taryba ir jos pirmininkas P. Dailidė, buvęs ir Lietuvos tarybos įgaliotiniu. Jo prašymu lietuvius gelbėjo Vokietijos atstovas Šulenbergas ir Švedijos misija. Pirmasis lietuvių būrelis (apie 20 žmonių) 1918 m. birželio 14 d. išvyko per Juodosios jūros Poti uostą „General“ laivu. Keleiviai buvo išlaipinti Konstancos uoste Rumunijoje. Atvykėliai sulaukė pagalbos iš vokiečių kariuomenės atstovų. Vėliau keliauta per Austriją, Vokietiją ir Lenkiją. Liepos 21 d. pasiektas Vilnius. Tarp pirmųjų sugrįžusiųjų buvo kapitonas Jonas Petraitis, praporščikas Stasys Raštikis, poručikas Pranas Remesas ir kt.²⁴⁶

Kai kurie Sakartvele gyvenę ir jį palikę lietuviai rašė atsiminimus. Vienas iš rašiusiųjų – Rusijos kariuomenės karininkas Stasys Raštikis (1896–1985). Jis 1917 m. Tbilisyje baigė karo mokyklą. Iki karo pabaigos dalyvavo karo veiksmuose Kaukazo fronte, į Lietuvą grįžo 1918 m. pavasarį.

S. Raštikis prisiminė vieną 1917 m. sekmadienį Tbilisyje: „Ten būdamas, 1917 m. vieną sekmadienį nuėjau į mažytę Tifliso katalikų bažnytelę. Labai nusistebėjau, kada, Šv. Mišioms pasibaigus, iš sakyklos pasigirdo lietuviški žodžiai. Sakė pamokslą iškalbingas ir tuomet dar jaunai atrodęs karo kapelionas kunigas daktaras Steponavičius. Į rusų kariuomenę patekęs, pirmą sykį išgirdau lietuvišką pamokslą; todėl ir klausiausi atsidėjęs. Bet ir buvo ko paklausti. Pamokslininkas gražiais žodžiais ramino į bažnyčią susirinkusius lietuvius, karius ir tremtinius, sakydamas, kad kentėti ištėrime liko jau nedaug ir kad artinasi laikas, kada galėsime grįžti tėvynėn, tik jau ne rusų valdomon, bet laisvojon, nepriklausomon tėvynėn su sostine Vilniumi. Apie Vilnių kalbėti pradėjus, pamokslininko akyse pasirodė ašaros, ir sykiu su juo visi suklaupę pradėjo verkti, tarsi savo ašaromis prašydami Aukščiausiojo, kad šie lietuvių norai nenuaidėtų, kaip *vox clamantis in deserto*, bet kad jie virstų realybe. Nepriklausoma Lietuva su sostine Vilniumi – štai buvo visų iš bažnytelės išėjusių širdyje giliai įsmigusi mintis.“²⁴⁷

Kokių nors kultūrinių mainų tarp šalių nebuvo. Pažymėtina, kad kaukazietišką temą 1938–1939 m. sezone populiario Kauno valstybinis teatras, kuriame baletmeisteris B. Kelbauskas pagal įžymaus rusų poeto Aleksandro Puškino poemą ir B. Asafjevo muziką pastatė baletą „Kaukazo belaisvis“. Spektaklio dailininkas buvo Liudas Truikys²⁴⁸.

²⁴⁶ Pranas Remesas, lietuvių ešelono vadas poručikas, „Pirmutinio Kaukazo lietuvių būrelio kelionė tėvynėn“, *Pavasaris* 3 (1918): 21–23.

²⁴⁷ St. Raštikis, „Vilniaus vargus prisiminus“, *Kardas* 18 (1925 10 01): 5; St. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos* (Los Angeles, 1957).

²⁴⁸ *Valstybės teatras, 1938–1939 sezonas. Kaukazo belaisvis: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą: muzika B. Asafjevo: 1939.V.11 d., [Kaunas, 1939]. – 1 lankstinys (6 p.); Valstybės teatras,*

1934 M. LIETUVOS SPAUDOS ATSTOVŲ KELIONĖ PO SOVIETINĘ GRUZIJĄ

1934 m. sovietinėje Gruzijoje lankėsi ELTA direktoriaus (1928–1934 m.) Eduardo Turausko (1896–1966) vadovaujama Lietuvos spaudos atstovų delegacija. Iš šios kelionės išliko E. Turausko nuotraukų. Delegacijoje, be E. Turausko ir jo žmonos E. Jankauskaitės-Turauskienės, dar buvo latvių laikraščio „Jaunākās Ziņas“ („Paskutinės žinios“) korespondentas Kaune Justas Paleckis, Lietuvos žurnalistų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkas A. Gerutis²⁴⁹.

Kelionės aplinkybės nėra tirtos. Tikėtina, kad ji vyko Sovietų Sąjungos iniciatyva propagandiniiais tikslais.

Priekyje sėdi latvių laikraščio „Jaunākās Ziņas“ („Paskutinės žinios“) korespondentas Kaune Justas Paleckis, paskutinėje eilėje iš kairės antras – Lietuvos žurnalistų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkas A. Gerutis, trečia – Lietuvos telegramų agentūros ELTA direktoriaus E. Turausko žmona E. Turauskienė-Jankauskaitė (LCVA, A178-P096) (https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios-parodos/lietuva-ir-gruzija-vv82.html)

1938–1939 sezonas. *Kaukazo belaisvis*: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą: muzika – B. Asafjevo: 1939. V.27, [Kaunas, 1939]. – 1 lankstinys (6 p.); *Valstybės teatras, 1938–1939 sezonas. Kaukazo belaisvis*: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą: muzika B. Asafjevo: 1939. VI.4. – [1939]. – 1 lankstinys (6 p.); *Valstybės teatras. XX sezonas. Kaukazo belaisvis*: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą, B. Asafjevo muzika, baletmeisteris – B. Kelbauskas, viršelis dailininko Truikio, [Kaunas, 1939]. – [16] p.; *Valstybės teatras, 1938–1939 sezonas. Kaukazo belaisvis*: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą: muzika B. Asafjevo: 1939. VI.9, [Kaunas, 1939]. – 1 lankstinys (6 p.).

²⁴⁹ https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios-parodos/lietuva-ir-gruzija-vv82.html.

https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios-parodos/lietuva-ir-gruzija-vv82.html. Saugoma LCVA, A178-P096.

https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios-parodos/lietuva-ir-gruzija-vv82.html. Saugoma LCVA, A178-P096.

https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios-parodos/lietuva-ir-gruzija-vv82.html. Saugoma: LCVA, A178-P096.

Lietuvos žurnalistų ir rašytojų delegacijos nariai (1934 m., Maironio literatūros muziejus) (https://www.limis.lt/paieska/perziura/-/exhibit/mediaObjectPreview/130000001883290/130000001883393?_exhibitPreviewportlet_WAR_limiskportlet_backUrl=%2Fpaieska%2Fperziura%2F-%2Fexhibit%2Fpreview%2F130000001883290%3Fs_id%3DcT2yAsXscXIbT4fL%26s_ind%3D2846%26valuable_type%3DEKSPONATAS)

MENOTYRININKAS JURGIS BALTRUŠAITIS IR SAKARTVELO PAVELDO TYRIMAI

Tam tikrų literatūrinių sąsajų su Sakartvelu turėjo Jurgio Baltrušaičio tėvas, lietuvių ir rusų poetas simbolistas, diplomatas Jurgis Kazimieras Baltrušaitis (1873–1944). Artimi jo bičiuliai buvo ne tik rusų poetas Konstantinas Balмонтas, bet ir su juo susiję įžymūs gruzinų poetai Ticianas Tabidze (1895–1937)²⁵⁰ ir Paolas Jašvilis (1895–1937). Pirmasis J. Baltrušaitį laikė „vienu geriausių rusų poetų“.

Minėtina, kad J. K. Baltrušaičio simbolistinė poezija XX a. pradžioje buvo populiari ne tik Rusijoje, bet ir Sakartvele. Ji darė įtaką ir 1915 m. (1916 m.) P. Jašvilio įkurtam jaunųjų gruzinų poetų simbolistų sambūriui „Žydrėji ragai“ (*Casperi Kancebi*). Šiam sambūriui priklausė jau minėti gruzinų poetai, taip pat (tam tikru laikotarpiu) – Galaktionas Tabidze (1892–1959), Georgis Leonidze (1899–1966)²⁵¹, Simonas Čikovanis (Simon Chikovani, 1902–1966) ir kt. J. K. Baltrušaitis palaikė ryšius su Gruzinų mokslo, meno ir literatūros draugija Maskvoje, kartu su K. Balmontu planavo į rusų kalbą išversti Važą Pšavelą. J. K. Baltrušaitis dažnai lankydavosi ir Sakartvele. Pavyzdžiui, 1916 m. pab. įvyko jo kūrybos vakaras Tbilisyje, Rustavelio vardo teatre. 1920–1922 m. J. K. Baltrušaitis buvo Lietuvos specialiosios misijos vadovas, 1922–1939 m. –

J. K. Baltrušaitis (<https://web.archive.org/web/20061205221813/http://www.academic.marist.edu/nork/archive.htm>)

²⁵⁰ Tai tragiško likimo poetas – 1937 m. jis buvo sušaudytas.

²⁵¹ Į lietuvių k. išversta: G. Leonidzė, *Poezija*, vertė J. Vaičiūnaitė (Vilnius, 1966); G. Leonidzė, *Stebuklingasis medis: vaikystės metų atsiminimai*, vertė D. Lenkauskienė (Vilnius, 1967).

Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras SSRS, nuo 1939 m. – Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje patarėjas. Jis ir toliau domėjosi Sakartvelu, jo bičiulis buvo 1913 m. įsteigto Laisvojo Maskvos teatro režisierius Kote Mardžanišvili-Mardžanovas (1872–1933), kuriam poetas neretai bičiuliškai patardavo. J. K. Baltrušaitis net išvertė iš prancūzų kalbos A. Dode melodramą „Arlezietė“, padėjo ją pastatyti. Gruzinių menotyrininkui Š. Amiranišvili teigė, kad žavisi Š. Rustavelio poema „Karžygys tigro kailiu“ ir slapta svajoja išversti ją į lietuvių kalbą. Poetas taip pat vertino N. Baratišvili poeziją, I. Čavčavadzės prozą. Po K. Mardžanišvili-Mardžanovo spektaklio Maskvoje vykusio vieno bičiuliško pokalbio su liaudies švietimo komisaru A. Lunačarskiu metu Lietuvos diplomatas „labai sielojosi, kad iki šiol dar nėra rusiškai pasirodžiusios Rustavelio poemos „Karžygys tigro kailiu“. Jis pasakė maždaug taip: „Gaila, kad iki šiol šitas kūrinys beveik nežinomas Rusijoje. O išvertus poemą į rusų kalbą ir ją išleidus, ji tikrai pasklistų po visą pasaulį...“ Lunačarskis jam pritarė.²⁵² Klausimas, ar perdavė A. Lunačarskis diplomato žodžius Stalinui, lieka neatsakytas.

Ižymusis menotyrininkas, diplomatas Jurgis Baltrušaitis jaunesnysis (1903–1988) buvo J. K. Baltrušaičio ir 1899 m. jo slapta vestos rusės stačiatikės Marijos Olovianščikovos (1878–1948) sūnus. Kaukaze jis lankėsi du kartus 1927–1928 m. Kelionė į sovietinę Gruziją buvo įmanoma tik įtakingo tėvo – diplomato – dėka. J. Baltrušaitis lankėsi ne tik Gruzijoje, bet ir Armėnijoje. Jis buvo vienas pirmųjų vakariečių, tyrinėjusių Užkaukazės architektūrą *de visu*. Iš viso keletą mėnesių trukusiose kelionėse J. Baltrušaitį lydėjo tbilisietis mokslininkas Šalva Amiranišvilis, kurio pagalbos paprašė J. Baltrušaičio mokytojas meno istorikas Henris Focillonas (1881–1943). J. Baltrušaitis *de visu* apžiūrėjo išlikusius paminklus, surinko gausybę ikonografinės medžiagos – krikščioniškosios kultūros, daugiausia architektūros paminklų ir skulptūrų, jų reljefų, ornamentų. Remdamasis surinkta medžiaga, paskelbė Gruzijos ir Armėnijos meno apybraižą (*Etudes sur l'Art Médiéval en Géorgie et en Arménie*, Paris, 1929), disertaciją, taip pat išleido knygas „Ornamentinė stilistika romaninėje kultūroje“ (1931 m., prancūzų k.) ir „Šumerų menas, romaninis menas“ (1934 m., prancūzų k.). Iš viso paskelbtos keturios knygos. Pasitelkęs lyginamosios menotyros metodus, J. Baltrušaitis teigė, kad krikščioniškojo meno pradžioje antikinis graikų paveldas susipynė su senovės šumerų ir persų meno formomis, o ankstyvaisiais viduramžiais per Kaukazą ir Persiją romaninio bei gotikinio meno (architektūros ir skulptūros) pavidalu pasiekė Vakarus. J. Baltrušaitis pastebėjo ne tik krikščioniškosios Europos ir krikščioniškosios Užkaukazės architektūros bendrumus, bet ir skirtumų. Tyrėjai akcentuoja, kad būtent J. Baltrušaitis „įvedė Kaukazo kultūras į europinės kultūros kontekstą“, paskatino domėtis krikščioniškuoju meno paveldu. J. Baltrušaičio tyrinėjimus aukštai vertina gruzinų meno istorikai, pavyzdžiui, menotyrininkas Vachtangas Beridze²⁵³.

252 Skliutauskas, „Jurgis Baltrušaitis ir Gruzija“, 43–60; V. Daujotytė, *Su Jurgiu Baltrušaičiu* (Vilnius, 1994). Taip pat žr. kitus V. Daujotytės tekstus apie J. Baltrušaitį.

253 Donabedian, „Jurgio Baltrušaičio įnašas“, 156–166; Donabedian, „Jurgis Baltrušaitis et la decouverte“, 34–41; Žukauskienė, „Jurgio Baltrušaičio krikščioniškojo meno tyrinėjimai“, 405–415; N. Kauchtschischwili, „Jurgis Baltrušaitis e Pavel Florenskij: considerazioni preliminari“, in *Nel cuore della Meraviglia, Omaggio a Jurgis Baltrušaitis. A cura di Isabelle Mallez e Raffaele Milani, I quaderni di PsicoArt* 1 (2010): 1–20; Skliutauskas, „Jurgis Baltrušaitis ir Gruzija“, 51–53. Iš

SUDĖTINGI ANTROJO PASAULINIO KARO METAI

Antrojo pasaulinio karo metais (1939–1945 m.) ir pirmuoju sovietmečiu (1940–1941 m.) glaudžių sąsajų tarp Sakartvelo ir Lietuvos nebuvo. Tiesa, kartais teigiama, kad pirmuoju sovietmečiu Lietuvoje į lietuvių kalbą pradėti versti gruzinų literatūros kūriniai²⁵⁴.

Nėra aišku, ar šis laikotarpis apskritai turėtų būti išskirtas lietuvių ir gruzinų istorinių ir kultūrinių ryšių istorijoje. Galbūt ateities tyrimai leis šį tarpą užpildyti išsamiau.

BUVO IR TAIP: SOVIETINIS PARTIZANAS GRUZINAS GEORGIJUS DVALADZĖ-ŽORŽAS

1940–1941 m. kai kurie gruzinų kariai, tarnavę sovietinėje kariuomenėje, buvo sovietų valdžios įrankis okupuotoje Lietuvoje, kiti Vokietijos okupacijos laikotarpiu dalyvavo sovietiniame partizaniniame judėjime. Kaip teigia Rimantas Zizas, „sovietiniai partizanai Lietuvoje prisidėjo prie antihitlerinės koalicijos pergalės, teikė prieglobstį ir galimybę kovoti prieš nacius mirčiai pasmerktiems žydams, kitiems persekiojamiems žmonėms, kartu jų veikla Lietuvoje turėjo sukurti sovietinės valdžios regimybę ir tęstinumą, SSRS teritorines pretenzijas į Lietuvą ir jos gyventojų politinę savimonę, rengė sąlygas sovietinei reokupacijai ir sovietizacijai“²⁵⁵.

Sovietmečiu buvo eksploatuojamas gruzino partizano – didvyrio Georgijaus Dvaladzės (slapyvardis George (Žoržas), 1908–1943) – epizodas. Šis Kvacchučio kaime, prie Ambrolaurio miestelio, gimęs gruzinas 1938 m. baigė artilerijos mokyklą Tomske ir jau tapęs leitenantu tarnavo sovietinėje kariuomenėje Gomelyje, Baltarusijoje. Dalyvavo Sovietų Sąjungos ir Suomijos kare, buvo sužeistas. 1940 m. su Antrojo haubicų artilerijos pulko baterija, kaip okupacinės kariuomenės daliniu, buvo perdislokuotas į Gaižiūnus, prie Kėdainių. Prasidėjus Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karui, dalyvavo birželio 22 d. mūšyje prie Raseinių. Rugsėį buvo smarkiai sužeistas į koją, tačiau iš apsupties sugebėjo pabėgti.

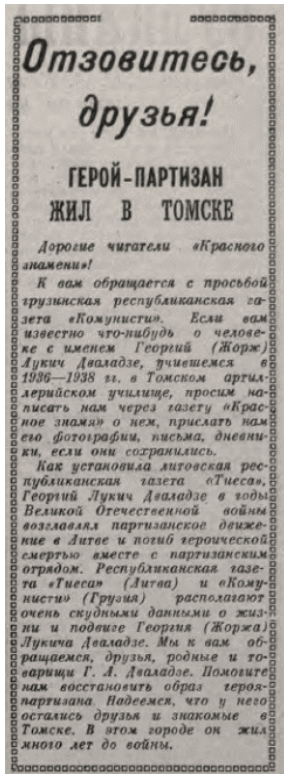
naujausių tyrimų žr.: „L'arte armena. Storia critica e nuove prospettive. Studies in Armenian and Eastern Christian Art“, a cura di Aldo Ferrari, Stefano Riccioni, Marco Ruffilli, Beatrice Spampinato, in *Eurasiatica. Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale* 16 (2020). Dar žr.: P. Donabédian, „Armenia–Georgia–Islam. A need to break taboos in the study of medieval architecture“ in *Eurasiatica. Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale* 16 (2020): 63–112.

254 Skliutauskas, „Gruzinių ir lietuvių literatūriniai ryšiai“, 179.

255 R. Zizas, *Sovietiniai partizanai Lietuvoje*, <https://www.vle.lt/straipsnis/sovietiniai-partizanai-lietuvoje/>.

G. Dvaladzė
(<https://www.moypolk.ru/soldier/dvalazde-georgiy-lukich>)

G. Dvaladzei padėjo buvusių sovietinių karininkų žmonos – atnešdavo produktų ir vaistų. Pas vietos gyventojus išsigydęs, gruzinas organizavo sovietinį partizaninį pasipriešinimą Kėdainių apskrityje. Iš pradžių slapstėsi Maconių kaime pas Gavrilą Kolesnikovą, vėliau – pas Kseniją Aleksejevą. 1942 m. apsistojo Kėdainiuose pas komunistą Vladą Mikalauską. Tų metų rudenį Kazys Borodica išvežė jį į Ariogalos valsčių. Įsikūręs Gėluvos kaime pas Kazį Baranauską, kartu su kitais pabėgusiais karo belaisviais, padedamas Prano Povilaičio, Simono Ryšo, Kazio Račkaus, Marijonos Račkuvienės, įkūrė būrį „Už tėvynę“ (kitais duomenimis – „Pergalė“), kuriam ir vadovavo, pasivadinęs „Žoržu“. Jo pavaduotojas buvo Piotras Burkovecas, ryšininkas – Leopoldas Montvila. Būrys 1942–1943 m. daugiausia veikė netoli Babtų, Laučynės ir Karalgiurio miškuose, palaikė ryšius su Kauno geto pasipriešinimu. Būrio talkininkai buvo Čekiškės valsčiaus Pažvarančio kaimo gyventojai Marijonas ir Stanislovas Marmos, Vladas Vaivada. Netrukus būrys buvo apsuptas ir 1943 m. liepos 1 d. (kitais duomenimis – birželio 30 d.) mūšyje G. Dvaladzė žuvo. Teigiama, kad jis įsakė būriui pasitraukti ir su savo pavaduotoju liko kovoti²⁵⁶.

Šiuolaikinėje Lietuvoje G. Dvaladzė visiškai pamirštas. Jis vos vienu sakiniu minimas Babtų seniūnijos istorijoje: „Gyventojai priešinosi okupantams. Netoli Babtų, Karalgiurio miške, 1942–1943 metais veikė partizanų būrys „Už Tėvynę“. Vadovavo gruzinas Georgijus Dvaladzė, jo ryšininkas buvo Leopoldas Montvila.“²⁵⁷

Diskursas ginčytinas. Kova su nacistais, be to, vykdoma bendradarbiaujant su vietos gyventojais, Kauno žydų geto pasipriešinimu, verta kompleksiškesnio įvertinimo. Ypač turint omenyje tai, kad antinacinis pasipriešinimas Lietuvoje (skirtingai nuo daugelio kitų okupuotų šalių) buvo neginkluotas.

256 J. Skliutauskas, „Baltosios dainos aidai“, in J. Skliutauskas, *Riteris iš Sakartvelo* (Vilnius, 1972), 98; S. Filipavičius, *Dvaladzė – Lietuvos partizanas* (Vilnius, 1965); „Дваладзе Георгий Лукич, лейтенант / артиллерист. 1908–1943 06 30. История солдата“, <https://www.moypolk.ru/soldier/dvalazde-georgiy-lukich>; D. Gelpernus, *Kovno Ghetto Diary* (Moscow: State Publishing House „Der Emes“, 1948) (Yiddish); Chaim Yelin ir Dimitri Gelpernus, *The Gelpernus Diary. Resistance in the Kovno Ghetto*, <https://www.jewishgen.org/yizkor/kaunas/kauo86.html>; <http://www.holocaustresearchproject.org/revolt/gelpernusdiary4.html>; *Kauno geto policininko Šabselio Zilberkveito dienoraštis*, surinko ir paskelbė Valdas Valiūnas, Aleksandras Vitkus, vertė iš idiš (jidiš) kalbos Chaimas Bargmanas (Kaunas, 2021).

257 „Istorija (1940–1988 m.). Babtų seniūnija“, <http://babtai.puslapiai.lt/index.php/lt/istorija-2/1940-1988-m>.

SAKARTVELAS IR LIETUVA SOVIETMEČIU: „TAUTŲ DRAUGYSTĖ“

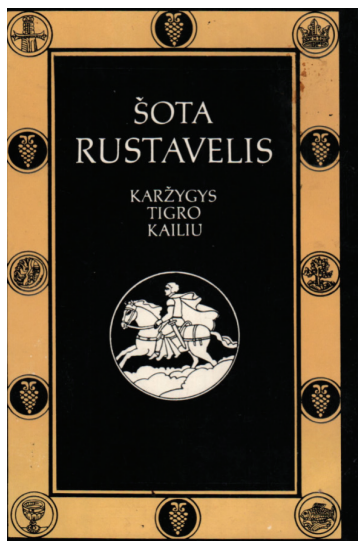
Gruzinų ir lietuvių ryšiai sovietmečiu – didžiulės apimties tema. Ryšiai tarp šalių buvo įvairūs ir intensyvūs ekonomikos (ypač prekybos), kultūros ir turizmo srityse. Kaip jau minėta, šie ryšiai buvo sąmoningai skatinami ir plėtojami realizuojant „tautų draugystės“ konceptą. Mokymo priemonėje apsiribosime tik keliais aspektais. Ateityje planuojama šią temą plėtoti išsamiau.

Kaip teigia D. M. Langas, Šota Rustavelis (Rustveli) – tai gruzinų Homeras, Dantė ir Miltonas²⁵⁸. Apie 1190 m., karalienės Tamaros valdymo laikotarpiu (1189–1207), dvaro išdininko, poeto Rustavelio (vardas Šota (Shota) pradedamas minėti tik XVII a. šaltiniuose) sukurtas kūrinys – nemarus krikščioniškojo Sakartvelo „aukso amžiaus“ paminklas. Tai Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės vaisius, vienas žymiausių pasaulinės literatūros paminklų, išverstas į daugelį pasaulio kalbų. Žinomi labai vėlyvi kūrinio rankraščiai – XVI a. fragmentai ir baigtiniai tekstai iš XVII a. pab. Iš viso aptikti 162 rankraštiniai poemos tekstai ir 32 tokie pat fragmentai, paskelbta per 50 poemos publikacijų. Deja, iki šiol nėra kritinio poemos leidimo, kuris pateiktų tekstą, kuo artimesnį originalui. Dėl įvairių priežasčių (ideologinių (religinių) motyvų ir kt.) originalus tekstas per kelis šimtmečius buvo prarastas²⁵⁹.

Stalino valdymo laikotarpiu Š. Rustavelio poema „Karžygys tigro kailiu“ įgavo nemaraus kūrinio statusą. Diktatorius siekė vaizduoti save didžiojo Šotos Rustavelio palikuoniu, taip formuodamas savo įvaizdį Sovietų Sąjungoje ir pasaulyje. Suprask, Šotos Rustavelio šalis – Stalino šalis, jis pats – kilniadvasis nemirtingasis „Rustavelio politikoje“, pralenkiantis vadinamąjį rytietiškąjį Renesansą ir kuriantis tokią pat Sovietų Sąjungą. Lubiankos kalėjime Maskvoje 1938 m. daugiau kaip aštuonis mėnesius kalintam (kaltintas šnipinėjimu Vokietijai) įžymaus gruzinų filosofijos istorijos tyrėjui ir vertėjui Shalvai Nutsubidzei (1888–1969) verčiant poemą į rusų kalbą, Stalinas asmeniškai koregavo vertimą. Stalino nurodymu Shalva Nutsubidze išleistas iš kalėjimo tik su sąlyga, kad vertimą pabaigs. Diktatorius peržiūrėjo ir galutinį vertimą, baigtą 1939 m. gegužės 1 d. Jis asmeniškai prižiūrėjo kūrinio leidybą 1940 m. rudenį: koregavo dizainą, iliustracijas, titulinį lapą, net kūrinio pavadinimą rusų kalba. Stalino siūlymu vertėjas kūrinį pavadino „Vitiaz v tigrovoj škure“. Minėtina, kad į daugelį kitų kalbų leksema „vex-i“ (*vexv-i*) verčiama ne kaip „tigras“, o kaip „pantera“ (lot. *Felis pardus*, *Panthera pardus*). Angliškuose vertimuose tai „*The Man in the Panther's Skin*“. Tigras ir pantera – skirtingi gyvūnai. Skirtingi ir jų kailiai – dėmėtas ir dryžuotas.

258 D. M. Lang, „Rec. (Serge Tsouladzé (tr.): Chota Roustavéli: Le chevalier á la peau de tigre. (Collection Unesco d'Oeuvres Représentatives, Série Géorgienne.) 272 pp. [Paris]: Gallimard, 1964)“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 29(1) (1966): 165–166.

259 „Shota Rustaveli (Encyclopedic Research)“, *The Cartvelogist*, t. 9 (2015); N. Doborjginidze ir I. Lobzhanidze, „Corpus of the Man in the Panther Skin“, *Pro Georgia* 25 (2015): 131. Taip pat žr. duomenų bazę, skirtą Šotos Rustavelio kūriniai: <http://corpora.iliauni.edu.ge/?q=node/11>.

Š. Rustavelio poemos *Karžygys tigro kailiu* viršeliai

Senajoje poemos ikonografijoje jos herojus Tarielis dėvi panteros kailį. Vis dėlto ne Stalinas buvo „tigro“ autorius – gruzinų kalboje senovės ir viduramžių žodžio „leopardas / pantera“ reikšmės transformacija į žodį „tigras“ įvyko jau XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje. Beje, nevienodai vėčiamas ir „karžygys“: „vyras“, „riteris“ ir pan.²⁶⁰. Tyrėjų teigimu, Šotos Rustavelio poemos leidyba buvo asmeninis Stalino – gruzino ir politiko – projektas, siekiant nacionalinės kultūros paminklą panaudoti propagandiniu politinės kovos įrankiu, todėl jam netiko Konstantino Balmonto (1867–1942) poemos vertimas į rusų kalbą ir pavadinime pavartotas ne „tigro“ terminas (Вѣтъзъ в бѣрсовой шкѣре)²⁶¹. Propagandiniu tikslu buvo skatinami kūrinių vertimai ne tik į rusų, bet ir į kitas kalbas.

Į lietuvių kalbą poemos pavadinimas išverstas remiantis vėlyvąja žodžio versija. Tikėtina, labiau remiantis oficialiąja, siekiančia Stalino laikus. Į lietuvių kalbą kūrinių išvertė poetas, redaktorius, vertėjas iš rusų, vokiečių kalbų, mokytojas **Jonas Graičiūnas** (1903–1994)²⁶². Šotos Rustavelio kūrinys lietuvių kalba išleistas du kartus – 1971 m. ir 1984 m.²⁶³.

J. Graičiūnas gimė Tbilisyje, dragūnų pulko vyr. puskarininkio Vytauto Graičiūno šeimoje. Tėvas 1902 m. pavasarį trumpam grįžo į tėviškę, vedė Oną Žekonytę ir vėl grįžo į tarnybą. 1906 m. tėvai sugrįžo į Lietuvą.

1949–1957 m. J. Graičiūnas ištremtas prie Baikalo (Irkutsko sritis, Rusija). Šiandien veikia Kelmės Jono Graičiūno gimnazija – jos direktoriumi J. Graičiūnas kelerius metus dirbo prieškarui²⁶⁴. Paskelbė eilėraščių, susijusių su Kaukazu, pavyzdžiui, „Nuo Kaukazo kalnų“²⁶⁵.

Šotos Rustavelio poemos vertimas pasirodė 1971 m. ir buvo įvertintas iš esmės palankiai²⁶⁶. Kartais teigiama, kad kūrinys išverstas iš gruzinų kalbos, tačiau tai netiesa – remtasi rusišku leidiniu. Tai yra nurodęs pats vertėjas: „Verčiant buvo naudotasi Š. Rustavelio kūrybos specialistų parengtu rusišku pažodiniu (su išsamiais komentarais) vertimu, kuris išleistas atskiru leidiniu Gruzijoje 1966 metais“²⁶⁷. Žinoma, kad, versdamas Š. Rustavelio poemą, J. Graičiūnas susirašinėjo su Gruzijos valstybinio Tautų draugystės muziejaus direktoriumi

260 Lang, „Rec. (Serge Tsouladzé (tr.): Chota Roustaveli: Le chevalier à la peau de tigre“, 165. Plačiau žr.: L. Magarotto, „The Meaning of Vepx-i in Shota Rustaveli's „The Man in the Panther's Skin“, *The Cartvelogist* 10 (2016).

261 T. Belkania, „Rustaveli in the epoch of Stalin and a secret history of a fone translation (According to the archive of the Ministry of International Affairs of Georgia)“, *Pro Georgia* 25 (2015): 108–114.

262 J. Graičiūnas, „Vertėjo žodis“, *Naujos knygos* 10 (1971): 8–9.

263 Shota Rustaveli, *Karžygys tigro kailiu*, vertė Jonas Graičiūnas, [redagavo Eugenijus Matuzevičius] (Vilnius: Vaga, 1971). II leidimas – 1984 m.

264 Jonas Graičiūnas, *Lietuvių rašytojai. Biobibliografinis žodynas. A–J* (Vilnius, 1979), 566–569; Jonas Graičiūnas, *Žurnalistikos enciklopedija* (Vilnius, 1997), 153; V. Baliūnas, *Jonas Graičiūnas (1903–1994)* (Panevėžio kraštotyros muziejus), <http://www.paneveziomuziejus.lt/files/kraštietiai>.

J. Graičiūno rankraščių ir kitą medžiagą žr. *LNMMB* (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka), f. 39.

265 Jonas Graičiūnas, *Lietuvių poezija*, t. 2, sud. V. Vanagas ir V. Galinis (Vilnius, 1969), 176–184.

266 A. Miškinis, „Šota Rustavelis lietuviškai“, *Pergalė* 10 (1972): 168–170.

267 J. Graičiūnas, „Šota Rustavelis ir jo poema“, in Shota Rustaveli, *Karžygys tigro kailiu*, vertė Jonas Graičiūnas, [redagavo Eugenijus Matuzevičius] (Vilnius, 1971), 250.

Teimurazu Badurašviliu (1977–1978), šio muziejaus darbuotoju Igoriu Bogomolovu (1976–1978), kitais asmenimis: Semionu Botviniku (1978), Karlo Ckitišviliu (1977–1978)²⁶⁸.

2018 m. Vytauto Didžiojo universitete atidaryta Šotos Rustavelio vardo auditorija²⁶⁹.

TURIZMAS

Nemažai lietuvių Sakartvelą yra aplankę Sovietų Sąjungos laikais. Jie ten atostogaudavo, o gruzinai vykdavo ilsėtis į Lietuvą. Geležinė uždanga Kaukazo kalnus pavertė vienais iš nedaugelio prieinamų tokio tipo gamtos paminklų.

Sovietmečiu Lietuvoje Kaukazas tapo viena iš svarbiausių turizmo vietų. Į šį regioną vyko daugelis įmonių ir organizacijų, turizmo klubų ir pavienių turistų. Apie išvykas skelbta spaudoje ir įvairiuose leidiniuose. Kai kurios išvykos virsdavo lėkštais sovietinės ideologijos apie Gruzijos ir kitų kraštų suklestėjimą sovietmečiu manifestais. Minėtinas leidinys „Gruzijos širdis“, kuriame aprašytas 1946 m. Gruzijoje apsilankiusių Lietuvos sovietinių rašytojų A. Vienuolio-Žukausko ir Petro Cvirkos (1909–1947) vizitas. P. Cvirkos leidinio pavadinimas puikus, tačiau turinyje dominuoja primityvus stalinizmo šlovinimas²⁷⁰.

XX a. 6–7 deš. pasirodė istoriko kraštotyrininko, ekskursijų vadovo Prano Juozapavičiaus (1917–1988) tekstas apie Kaukazą ir Gruziją. To meto Respublikinio pedagoginio muziejaus Kaune skyriaus vedėjas, Kauno kelionių ir ekskursijų biuro metodinės ir mokslinės tarybos narys, ekskursijų vadovas P. Juozapavičius parengė 1959 m.

Jonas Graičiūnas
(<http://www.tekstai.lt/antologijos/524-naujosios-poezijos-antologija-antrieji-vainikai-1936/7389-jonas-graiciunas-poezija>)

P. Juozapavičius su turistų grupe Ikalte, prie vienuolyno griuvėsių
(<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/KVB/C130000490197>)

²⁶⁸ LNMMB, f. 39.

²⁶⁹ „Šotos Rustavelio vardo auditorijos atidarymas“ (2018-05-10), <https://www.vdu.lt/lt/ivykiai/sota-rustavelio-vardo-auditorijos-atidarymas/>.

²⁷⁰ P. Cvirka, *Gruzijos širdis: apybraižos* (Vilnius, 1947).

kelionės po Kaukazą aprašymą, kaip pats teigė, „kelionės dienyną“. 1963 m. šios medžiagos pagrindu paskelbta knygelė apie turistinio maršruto (vad. 79-ojo) per Kaukazą (Prieškaukazę, Didįjį Kaukazą, Užkaukazę ir Juodosios jūros pakrantes) kelią. P. Juozapavičius po Kaukazą ir Gruziją keliavo kaip kultūros ir švietimo darbuotojų grupės narys (grupėje buvo 9 turistai lietuviai)²⁷¹.

Leidinyi iliustruotas įvairia ikonografinė medžiaga. Akcentuojamas nepaprastas krašto grožis, teigiama, kad tai viena gražiausių vietų visoje Sovietų Sąjungoje: „Daug gražių ir įdomių vietų yra mūsų plačioje Tarybų šalyje, bet viena gražiausių – tai Kaukazas. Amžiais vilioja jis keliautojus, mokslininkus, poetus, alpinistus savo snieguotomis kalnų viršūnėmis, paslaptiniais tarpekliais, triukšmingomis upėmis, nuostabiai gražia augmenija, taip pat ir žilosios senovės paminklais. Ir kas gali nesidomėti šiuo legendomis apipintu kraštu, kurį apdainavo A. Puškinas ir M. Lermontovas, kurį savo kūrinuose įamžino L. Tolstojus ir A. Vienuolis-Žukauskas. Apie šį nepaprasto grožio kraštą, gaubiamą kalnų ir jūrų stichijos, šį tą sužinome dar mokyklos suole ir svajojame kada nors jį aplankyti. Įsivaizduojamas Kaukazas įgyja gyvybingą prasmę.“²⁷²

P. Juozapavičiui, panašiai kaip P. Cvirkai, tik kiek nuosaučiau, taip pat būdinga ideologinė ištarmė – socialistinės santvarkos ir planinės ekonomikos, socializmo atnešta ekonominė pažanga į Kaukazą, pramonės plėtra ir taika, tautų draugystė²⁷³. Vis dėlto reikia pripažinti, kad Sovietų Sąjungos epocha regione iš tiesų buvo didžiulis lūžis minėtose srityse. Sovietų Sąjungos laikotarpiu įvyko nematyto masto politinė regiono konsolidacija ir industrializacija, didelių pokyčių visuomenėje ir kultūroje. P. Juozapavičius knygelėje ne kartą cituoja A. Vienuolio-Žukausko 1959 m. išleistą rinkinį „Padavimai ir legendos“ – tiek rašydamas apie Gruzijos karo kelią, tiek kur-

P. Juozapavičius Tereko slėnyje, ties Kazbeku (Sakartvelas, 1959 m.)
(<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/KVB/C130000490197>)

²⁷¹ Juozapavičius, *Per Kaukazą: 79 maršrutu*.

²⁷² Juozapavičius, *Per Kaukazą: 79 maršrutu*, 2.

²⁷³ Plačiau žr.: M. Balkus, „Sovietmečio egodokumentikos bruožai: iš Prano Juozapavičiaus kelionių aprašymų“, *Kelionių aprašymai kaip egodokumentinis paveldas*, sud. Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Pacevičius ir Tomas Petreikis (Panevėžys, 2015), 100–115.

damas kitus siužetus. Kaip ir kiti lietuvių autoriai, P. Juozapavičius perteikia nuostabios gamtos bei istorinio ir kultūrinio paveldo, daugiaamžės gruzinų tautos kovos dėl laisvės su persais, turkais ir kt., senos istorijos ir aukštos kultūros naratyvą bei Rusijos švietimo sistemos jai reikšmę. Pažymėtina, kad, rašant apie senovinius Sakartvelo centrus – vienuolynus, tekste nėra antireliginės retorikos.

Boleslovas Motuza.
Kaukazas. Sanatorija. 1954 m.
Popierius, guašas (Lietuvos nacionalinis dailės muziejus)
(https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LDM/1_1009791)

KELETAS FAKTŲ APIE KULTŪRINIUS MAINUS

Kultūriniai mainai buvo didelės apimties ir įvairaus turinio. Pavyzdžiui, 1975 m. Tbilisyje, Šotos Rustavelio dramos teatre gastroliavo Panevėžio dramos teatras. Išvykoje dalyvavo rež. Juozas Miltinis, aktorius Donatas Banionis ir kt.

Kaukazas ir Sakartvelas atsispindi ir šio laikotarpio lietuvių dailininkų darbuose.

Lietuvių tapytojas monumentalistas, Kauno meno mokyklos auklėtinis, tuometis Vilniaus „Dailės“ kombinato dailininkas, kraštotyrininkas Boleslovas Adomas Motuza-Matuzevičius (1910–1990) 1954 m. nutapė guašu ant popieriaus ir kartono bent keliasdešimt Kaukazo peizažų. Lietuvos nacionaliniame ir Lietuvos dailės muziejuose saugomi paveikslai „Kelias“, „Kaimas kalnų fone“, „Kaimo kiemelis“, „Sanatorija“²⁷⁴ ir kt. Paveikslų yra ir privačiose kolekcijose. Iš viso išliko 112 dailininko tapytų Kaukazo piešinių²⁷⁵.

Dail. Boleslovas Adomas
Motuza-Matuzevičius

²⁷⁴ Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, https://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPSHOT&q=kaukaz%C4%85&t=1. Plačiau žr.: Boleslovas Motuza: nupieštas gyvenimas. 100-ųjų gimimo metinių parodos katalogas, sud. Aušra Jonušytė (Kupiškis, 2010).

²⁷⁵ Boleslovas Adomas Motuza-Matuzevičius. Kūrybinio palikimo sąrašas, https://knyga.lietuvi.lt/wiki/Puslapis:Boleslovas_Adomas_Motuza_Matuzevi%C4%8Dius._K%C5%ABrybinio_palikimo_s%C4%85ra%C5%A1as.pdf. Dailininko asmeninį archyvą žr.: Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 551, „Boleslovas Motuza-Matuzevičius. Kūrybos ir veiklos bylų apyrašas nr. 1“.

Panevėžio dramos teatro gastrolės Tbilisio Šotos Rustavelio dramos teatre 1975 m. (Panevėžio aps. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės VB) (<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/PAVB/C190000341628>)

Ižymus lietuvių poetas Sigitas Geda (1943–2008) kartais vadinamas „svarbiausiu Kaukazo ir Lietuvos „ryšininku“, sujungusiu „šias erdves „geležinės sienos“ laikais, suteikdamas Lietuvai visai naują globalinę „besienę“ būties viziją, atskleidžiančią savo istorinę misiją ir Kaukazo kalnais [...], naująją erdvės jėgą – Kaukazo kalnų vertikalių rūstybę ir rimtimi XX a. II pusėje“²⁷⁶. 1966 m. Vilniuje baigęs studijas, poetas keliavo po Kaukazą. Čia lankėsi kelis kartus, palaikė ryšius su Kaukazo tautų kūrėjais. Kalnai jam paliko gilų būties pirmąjį išspūdį, didžiulį išspūdį darė Lietuvos ir Kaukazo kraštovaizdžių skirtumai, formavę ryškų savumo ir kitoniškumo disbalansą: „Kaukaze grojama lumzdeliais, garbinama ugnis, nuo Kaukazo kalnų nematyti nieko kito, tik Dzūkija [...]. Stebintįjį Kaukazo vaizdus „veržia“ gegužėlės balsas [...], tarytum viskas, kas Kaukaze ar Rusijoje [...] galėtų būti svarbu ir verta pasakojimo, galėtų būti papasakota tik per kone maginius savų „lietuviškų“ kraštų regėjimus...“²⁷⁷ Per Kaukazo motyvą poetas vis žvelgė į Lietuvą. Galima manyti, kad daugiausia S. Geda buvo Azerbaidžane. Šiuo laikotarpiu išleido eilėraščių ciklą „Sugrįžimas iš Kaukazo“ (1964), poezijos rinkinį „Pėdos“ (1966), poemą „Strazdas“ (1967). Kaukaze poetas lankėsi kelis kartus. 1992 m. publikuota S. Gedos esė „Kelionės į Kaukazą“ (2017 m. išversta į azėrų

²⁷⁶ Landsbergytė, „Кавказский мотив“.

²⁷⁷ P. Jevsejevas, *Sigito Gedos poetinis idiolektas: disertacija* (Vilnius, 2017), 134–135, <https://www.lituanistika.lt/content/73246>.

kalbą)²⁷⁸. Poetas ypač mėgo Azerbaidžaną, išvertė į lietuvių kalbą kai kuriuos azerbaidžaniečių literatūros paminklus. Įdomu, kad prieštarinęs S. Geda Kaukaze ne tik rašė eilėraščius („Eilėraščiai, parašyti Kaukaze“), bet ir mokėsi kovos būdų²⁷⁹.

Boleslovas Motuza. Kaukazas. Kaimas kalnų fone. 1954 m., popierius, guašas. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LDM/1_1009790)

²⁷⁸ Šiaurės Atėnai 48(143) (1992, gruodžio 4); „Į azerų kalbą išversta Sigito Gedos esė „Kelionės į Kaukazą“ (2017-11-27), http://www.tbn.lt/enews/id-2017_metu_naujienos-news-i-azeru_kalba_isversta_sigito_gedos_ese_keliones_i_kaukaza.html.

²⁷⁹ *Sigitas Geda: pasaulinės kultūros lietuvinimas*, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Antanas Andrijauskas (Vilnius, 2010); O. Žukauskienė, „Kaukazo kraštai XX amžiaus lietuvių kultūros akiračiuose ir Sigito Gedos kūryboje“, in *Sigitas Geda: pasaulinės kultūros lietuvinimas*, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Antanas Andrijauskas (Vilnius, 2010), 245–257; V. Daujotytė, „Puslapis tragiškajai literatūros istorijai (Sigitas Geda)“, *Metai* 12 (2009), <http://lituanistusamburis.lt/viktorija-daujotyte-puslapis-tragiskajai-literaturos-istorijai-sigitas-geda/>.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- 5 istorijos. [Mahanoi Sitis (Pen.): Mahanoy City, Pa.: spaustuveje W. D. Boczkausko-Co)], [1909–1916].
- Adamczewski, P. „Обзор польской эпиграфики на Кавказе“. *История, археология и этнография Кавказа* 17(1). 2021.
- Adamczewski, P. *Polski mit etnopolityczny i Kaukaz*. Warszawa, 2019.
- „Ak mylims brolau Kristuje!“ [eiliuotas laiškas iš Kaukazo] / pastor Martin Keturakat, colonie Alerandershilf bei Tiflis per Monglis in Kaukasus; nuo M. K. Klaipėdos kreizo ant nudrukavojimo. Alerandershilf, 10 januar 1896. *Keleiwis* 8 (1896, febr. 25).
- Andrė, H. Kaukazo padėtis. *Karys* 16 (1921): 185–186.
- Anglickienė, L. „Kitataučių įvaizdis anekdotuose“. *Darbai ir dienos* 31 (2002).
- „Anūkė didžiujasi savo seneliu – Lietuvos kariuomenės kūrėju“. *Gimtoji žemė* (2018 12 16). <https://www.gzeme.lt/2018/12/16/anuke-didziuojasi-savo-seneliu-lietuvos-kariuomenes-kureju/>.
- A-s Ž-s, „Amžinasis smuikininkas: Kaukazo padavimas“. *Vilniaus žinios* 113–116 (1908, geg. 22 (birž. 4)–geg. 27 (birž. 9)).
- Baliūnas, V. *Jonas Graičiūnas (1903–1994)*. Panevėžio kraštotyros muziejus.
- Balkus, M. „Sovietmečio egodokumentikos bruožai: iš Prano Juozapavičiaus kelionių aprašymų“. In *Kelionių aprašymai kaip egodokumentinis paveldas*. Sud. Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Pacevičius ir Tomas Petreikis. Panevėžys, 2015.
- Baranowski, B. ir K. Baranowski. *Polaków kaukaskie drogi*. Łódź, 1985.
- Baranowski, B. *Polskie zainteresowania z XVIII i XIX wieku kulturą Gruzji*. Wrocław etc., 1982.
- Baranowski, B. *Znajomość Wschodu w dawnej Polsce. Do XVIII wieku*. Łódź, 1950.
- B-dis J. [Jonas Vilkaitis]. „Grūzija“. *Darbo balsas* 33 (1918, rugpj. 30).
- Belkania, T. „Rustaveli in the epoch of Stalin and a secret history of fone translation (According to the archive of the Ministry of International Affairs of Georgia)“. *Pro Georgia* 25 (2015).
- Belokoneva-Shiukashvili, M. „Polska i Gruzja. Jak łączą nas kutury i historia“, In *Gawędy o kulturach*. T. 2. Red. J. Szadura ir D. Gocół. Lublin, 2016.
- Bewardis, W. „D. 29 spalū mėn., važiuojant carui iš Kaukazo...“: iš Lietuvos. *Lietuviszkasis balsas* 27 (1888, lapkr. 21): 205–206 [i.e. 213–214].
- Bieliauskas, A. „Mažos pastabos apie didį reikalą“. *Literatūra ir menas* (1951, vasario 25).
- „Bylos nesibaigia“. *Šaltinis* 37 (1937 09 11).
- Boleslovas Adomas Motuza Matuzevičius. *Kūrybinio palikimo sąrašas*. https://knyga.lietuvai.lt/wiki/Puslapis:Boleslovas_Adomas_Motuza_Matuzevi%C4%8Dius._K%C5%ABrybinio_palikimo_s%C4%85ra%C5%A1as.pdf.
- „Boleslovas Motuza-Matuzevičius. Kūrybos ir veiklos bylų apyrašas nr. 1“. *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. 551.

- Boleslovas Motuza: *nupieštas gyvenimas. 100-ųjų gimimo metinių parodos katalogas*. Sud. Aušra Jonušytė. Kupiškis, 2010.
- „Bolševikai“. *Vienybė* 13 (1924 03 27).
- Botyrius, V. „Carinės Rusijos karo prievolės sąrašai ir nesąrašiniai dokumentai Lietuvoje“. *Karo archyvas* 17 (2002).
- Braun, J. *Euscaro-Caucasica. Historical and Comparative Studies on Cartvelian and Basque*. Warszawa, 1998.
- Brigys, J. „Kaukazietiškos istorijos“. *Alio, Raseiniai* (2010-09-05). <http://www.alioraseiniai.lt/kaukazietiskos-istorijos/>.
- Brūzgienė, R. „Musicality of literature and synaesthesia: „Letters to Devdorakelis“ [„Laiškai Devdorakeliui“] by M. K. Čiurlionis. *Šjani* 18 (2017).
- „Buvęs Švenčionių dekanas kun. Jurgis Močulskis išvažiavo gydytis drugio net ant Kaukazo...“. *Aušra* 10 (1913, geg. 16).
- Chaim, Yelin ir Dimitri Ghelpernus. *The Gelpernus Diary. Resistance in the Kovno Ghetto*.
- Chmielecki, T. *Gruziński katolicyzm w XIX i na początku XX wieku w świetle archiwów watykańskich*. Toruń, 1998.
- Chodubski, A. „Wartości społeczno-polityczne Polaków litewskich w rzeczywistości życia zesłańczego na Kaukazie“. In *Kultura polityczna w Polsce. Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej* 6(1). Pod red. Marcelego Kosmana. Poznań, 2006.
- Christophe, B. „When is a nation? Comparing Lithuania and Georgia“. *Geopolitics* 7(2) (2002).
- Cincadze, J. „Stosunki polsko-gruzińskie w XV–XVII wieku“. *Przegląd Orientalistyczny* 11 (1960).
- Cvirka, P. *Gruzijos širdis: apybraižos*. Vilnius, 1947.
- Dapkūnienė, S. ir V. Snieškienė. „Kaukazo floros augalai Lietuvos kaimų darželiuose“. *Dekoratyvinių ir sodo augalų sortimento, technologijų ir aplinkos optimizavimas: mokslo darbai* 10(15) (2019).
- Darius, J. (S. Roda). „Nelaimė... (dėl Truikio nevykusių iliustracijų)“. *Tiesa* (1951, vasario 5).
- Daujotytė, V. „Puslapis tragiškajai literatūros istorijai (Sigitas Geda)“. *Metai* 12 (2009).
- Daujotytė, V. *Su Jurgiu Baltrušaičiu*. Vilnius, 1994.
- Dienos naujienos* 71 (1932 03 30).
- Diomidova, A. ir J. Kazlauskas. „Вильнюс vs. Тбилиси: особенности иноязычного лингвистического ландшафта“. *Žmogus kalbos erdvėje* 9 (2017): 99–112.
- Dobilaitė, D. „Vienuolio gyvenimo puslapis“. *Gimtasis kraštas* 2 (1982, kovo 11).
- Doborjginidze, N. ir I. Lobzhanidze. „Corpus of the Man in the Panther Skin“. *Pro Georgia* 25 (2015).
- Donabédian, P. „Armenia–Georgia–Islam. A need to break taboos in the study of medieval architecture, L’arte armena. Storia critica e nuove prospettive. Studies in Armenian and Eastern Christian Art, a cura di Aldo Ferrari, Stefano Riccioni, Marco Ruffilli, Beatrice Spampinato“. *Eurasiatica. Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale* 16 (2020).
- Donabedian, P. „Jurgio Baltrušaičio įnašas į krikščioniškojo Kaukazo tyrinėjimus“. *Logos* 22 (2000). Donabedian, P. „Jurgis Baltrušaitis et la découverte de l’art chrétien de Transcaucasie“. *Cahiers lituaniens* 4 (2003): 34–41.

- „Dzūkų partizanas“. *Kardas* 10 (1925 06 01).
- Džavahišvili, N. (Niko Javakhishvili). *Ieskats Gruzijas un Baltijas tautu attiecību vēsturē*. Rīga, 2011.
- Fedirko, J. „Pierwszy informator Europy o afganach. Ojciec Tadeusz Krusiński: krakowski uczony, misjonarz“. *Alma Mater* 93 (Kraków, 2007).
- Filina, M. ir D. Ossowska. *Losy Polaków na Kaukazie*. Tbilisi, 2007.
- Filipavičius, S. *Dvaladzė – Lietuvos partizanas*. Vilnius, 1965.
- Furier, A. *Gruzja niepodległa – od monarchii do republiki*. Szczecin, 2015 (wyd. 2 poprawione i poszerzone: Toruń 2020).
- Furier, A. *Józef Chodźko 1800–1881. Polski badacz Kaukazu*. Warszawa, 2001.
- Furier, A. *Kaukaz w dokumentach polskiej służby konsularnej z okresu międzywojennego*. Szczecin, 2019.
- Furier, A. „O znaczeniu działań wizytatorów kościołów rzymskokatolickich na Kaukazie i Zakaukaziu w XIX w.“. In *Dyplomacja papieska wobec Rzeczypospolitej*. Red. W. Walczak. Białystok, 2016.
- Furier, A. *Polacy w Gruzji*. Warszawa, 2009.
- Furier, A. „Polscy misjonarze katoliccy na Kaukazie od XVII do początku XVIII wieku“. *Czweni sulierebis balawari* 7 (2015): 302–308.
- Gachechiladze, R. ir G. Robakidze. „European integration in a political-geographical context: comparison of the Baltic States and the South Caucasus“. *Bulletin of the Georgian national academy of sciences* 13(4) (2019).
- Gaprindashvili, N. ir N. Tsereteli. „Georgian–Lithuanian literary relationships (historical and philological overview)“. *Acta litteraria comparativa* 5 (2011).
- Gelpernus, D. *Kovno Ghetto Diary*. Moscow: State Publishing House „Der Emes“, 1948 (Yiddish).
- „Giesme, sutaisyta pono kunigo Keturakačio: „Ak mylims brolau Kristuje!““. *Kaimynas* 21 (1897, meiji 21).
- Giria, J. „Laiškas iš kaimo (atsakymas eiliniui Antanui Jarui)“. *Karys* 16 (1933).
- Gotua, L. „Kartuli tkmuleba litvur enasa da suratebši“. In *Literaturuli Sakartvelo*. Tbilisi, 1965, 26 marti (gruzinų k.).
- Graičiūnas, J. „Šota Rustavelis ir jo poema“. In Rustaveli, Shota. *Karžygys tigro kailiu*. Vertė Jonas Graičiūnas. [Redagavo Eugenijus Matuzevičius.] Vilnius, 1971.
- Graičiūnas, J. „Vertėjo žodis“. *Naujos knygos* 10 (1971).
- Grankin, Yu, Yu. Klychnikov ir S. Lazarian. „For the Fatherland the Death, Healed Wounds and Fetters are Dear“: North Caucasian Trials in the Fate of the Poles in the first half of the XIX century“. *Bylye Gody* 51(1) (2019, March).
- Grigaravičiūtė, S. „The Lithuanian representation in Transcaucasia, 1918–1922“. *Vēsture: avoti un cilvēki* 21 (2018).
- Grinčenkė, P. „Ahalkalaki...“. *Vienybė* 2 (1907 12 11 (24)).
- Gruzijoje sukilimas“. *Trinitas* 204 (1924 09 11).
- Gudelis, P. „Antra kelionė Kaukazo frontan lietuvius karius organizuoti“. *Karo archyvas* 10 (1938).
- Gudelis, P. „Iš lietuvių gyvenimo Užkaukazyje prieš Rusijos revoliuciją“. *Karo archyvas* 4 (1928).

- Gudelis, P. „Kaukazo lietuvių organizacijų atstovų suvažiavimas Tiflise“. *Karo archyvas* 11 (1939).
- Gudelis, P. „Lietuvių gyvenimas Užkaukazy iki lietuvių organizacijų suvažiavimo Tiflise 1917 m. gruodžio 27 d.“. *Karo archyvas* 6 (1935).
- Gudelis, P. „Lietuvių gyvenimas Užkaukazy iki lietuvių organizacijų suvažiavimo Tiflise 1917 m. gruodžio 27 d.“. *Karo archyvas* 7 (1936).
- Gudelis, P. „Lietuvių karių organizavimas Kaukazo fronte“. *Karo archyvas* 9 (1938).
- Hundert, Z. „Kilka uwag na temat chorągwi petyhorskich w wojskach Rzeczypospolitej w latach 1673–1683“. In *W pancerzu przez wieki. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*. Red. M. Baranowski, A. Gładysz ir A. Niewiński. Oświęcim, 2014.
- Istorija (1940–1988 m.). *Babtų seniūnija*. <http://babtai.puslapiai.lt/index.php/lt/istorija-2/1940-1988-m>.
- Ivanauskas, V. „From establishment to dissent: the cases of the litterateurs Tomas Venclova and Zviad Gamsakhurdia in Soviet Lithuania and Soviet Georgia“. *Histoire@Politique* 35 (2018).
- „Į azerų kalbą išversta Sigito Gedos esė „Kelionės į Kaukazą“. *Tautinių bendrijų namai*, 2017-11-27. <http://www.tbn.lt/enews/id-2017 metu naujienos-news-i-azeru-kalba-isversta-sigito-gedos-ese-keliones-i-kaukaza.html>.
- Įgaliotiniai Pranas Raulinaitis, pirm. Lietuvių vyr. tarybos Šiaurės Kaukaze, Ed. Jatulis, Liet. vyr. tarybos sekr. Šiaurės Kaukaze. „Šiaurės Kaukazo lietuvių moksleiviai badauja!“. *Tėvynės sargas* 32 (1918, spal. 5).
- Jaunas Kareivis. „Užu Kaukazo“. *Lietuvos ūkininkas* 19 (1910, geg. 12 (25)).
- Jazdauskis, St. „Tifliso lietuviai šaukiasi prie amerikiečių“. *Lietuva* 1 (1916, sausio 7).
- Jazdauski, St. „Lietuviai kitur“. *Lietuvos žinios* 2 (1913, sausio 5).
- Jevsejevas, P. „Sigito Gedos poetinis idiolektas“. Disertacija, Vilnius, 2017. <https://www.lituanistika.lt/content/73246>.
- „Jonas Graičiūnas“. *Lietuvių poezija*. T. 2. Sud. V. Vanagas ir V. Galinis. Vilnius, 1969.
- „Jonas Graičiūnas“. *Lietuvių rašytojai. Biobibliografinis žodynas*. A–J. Vilnius, 1979.
- „Jonas Graičiūnas“. *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius, 1997.
- Jonas Petraitis. <http://www.rozalimas.lt/?p=4734>.
- Juodvalkytė, A. „Sakartvelo lietuviai“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <https://www.vle.lt/straipsnis/sakartvelo-lietuviai/>.
- Juozapavičius, P. „Per Kaukazą: 79 maršrutu“. [Rankraštis.] Kaunas, 1959, l. 29–30.
- Juozapavičius, P. *Per Kaukazą: turistinio maršruto kelias*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
- Kaišiadorių muziejus. *Kleboniškis*. <http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Kleboni%C5%A1kis>.
- Kaišiadorių muziejus. *Marcinkevičius (Mantautas) Aleksandras*. [http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Marcinkevi%C4%8Dius\(Mantautas\)_Aleksandras](http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Marcinkevi%C4%8Dius(Mantautas)_Aleksandras).
- Kapkazietis. „Į didesniąsias ir platesniąsias Ežerėnų (Zarasų) apskričio parapijas [...]“. *Viltis* 62 (1908, geg. 30 (birž. 12)).
- Karys* 20 (1927 05 18).
- Katilius, A. „Leonidas Žilevičius (1929 06 01–2011 09 08)“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2011/2 (2012).

- Kauchtschischwili, N. „Jurgis Baltrušaitis e Pavel Florenskij: considerazioni preliminari, *Nel cuore della Meraviglia*. Ommagio a Jurgis Baltrušaitis. A cura di Isabelle Mallez e Raffaele Milani“. *I quaderni di PsicoArt* 1 (2010).
- Kaukazas, arba Limanto kalnas. <https://www.ausrosmuziejus.lt/kaukazas-arba-limanto-kalnas/>.
- „Kaukaze. Lietuviai svetur“. *Lietuvos aidas* 101, 103, 105 (1918).
- Kaukazo lietuvių tarybos pirmininko Prano Dailidės sveikinimas Gruzijos (Sakartvelo) Nacionalinei Tarybai Nepriklausomybės paskelbimo proga. 1918 m. gegužės 29 d. Gruzijos nacionalinis archyvas. <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmatis-lcva/exh-84/kaukazo-lietuviu-taryba-ir-tbilisio-lietuviai/case-440#slide4>.
- Kauno geto policininko Šabselio Zilberkveito dienoraštis. Surinko ir paskelbė Valdas Valiūnas ir Aleksandras Vitkus. Vertė iš idiš (jidiš) kalbos Chaimas Bargmanas. Kaunas, 2021.
- Kauno regioninis valstybės archyvas. *Virtualios parodos. Lietuva ir Gruzija istorijos šaltiniuose*. https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios-parodos/lietuva-ir-gruzija-vv82.html.
- Keršienė, D. „Tęstinumo prasmės: Jurgio Lebedžio vieno teksto istorija“. *Senoji Lietuvos literatūra* 20 (2005).
- Keturakatis, Martins. „Gromata brolio Keturakačio: rašyta ant Kaukazo kalnų 30 nov. 1895“. *Nauja lietuviszka ceitunga* 101 (1895, dec. 17).
- Keturakat, M. „Gromata brolio M. Keturakačio iš Kaukazo“. *Nauja lietuviszka ceitunga* 90 (1895, nov. 8).
- Keturakat, M. „Iš gromatos M. Keturakačio iš Kaukazo“. *Konzerwatywů draugystės laiszkas* 47 (1895, nov. 19).
- K. G-sis. „Gruzijos 12-kos metų nepriklausomybės paskelbimo jubiliejus“. *Vilniaus rytojus* 43 (1930 05 28).
- Khurtsilava, B. „On the history of creating the first basilica in the place of the monastery of the Cross in Jerusalmė“. *Pro Georgia* 29 (2019).
- Kleboniškis. <http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Kleboni%C5%A1kis>.
- Klimka, L. „Kaukazo kartografas Juozapas Chodzka (1800–1881)“. In Klimka, L. *Istorijos vėjų pagairėje*. Vilnius, 2015.
- „Kodėl A. Vienuolis 1957 m. LSSR Aukščiausiojoje Taryboje nepasakė kalbos, raginančios leisti tremtiniams grįžti į Lietuvą?“. *15min* (2020-03-08). <https://www.15min.lt/ar-zinai/naujiena/idomi-lietuva/kodel-a-vienuolis-1957-m-lssr-auksciausiojoje-taryboje-nepasake-kalbos-raginancios-leisti-tremtiniams-grizti-i-lietuva-1162-1285206?copied>.
- Kolbaja, D. „Etnograficzne i historyczne wiadomości w „Tragica vertentis belli Persici historia“, polskiego misjonarza J. T. Krusińskiego“. *Pro Georgia* (1994): 5–14.
- Kolbaja, D. „Juda Tadeusz Krusiński SJ – misjonarz, uczony, dyplomata. Życie i dzieło“. *Pro Georgia* 2 (1992): 19–25.
- „Kościół rzymsko-katolicki w Gruzji wcześniej i dzisiaj“. In *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*. Wrocław-Kraków, 1992.
- Krikštopaitis, E. *Lietuvos–Sakartvelo santykiai 1990–2020 metais*. Bakalauro darbas, Kaunas, 2020. <https://www.vdu.lt/cris/handle/20.500.12259/107628>.

- Krusiński, J. T. „De Georgianis (fragm. Tragica vertentus belli Persici...), przekł., opr. Dawid Kobalija“. *Pro Georgia* 2 (1992): 25–27.
- Krusiński, J. T. <https://jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&n=3346&q=0>.
- Kucharenko, B. „Voenyje kapeliany v tiraspolskoj eparchii, X. Граля, А. Л. Петровский, А. И. Селицкий (отв. редактор)“. In *Поляки в России: эпохи и судьбы*. Краснодар, 2009.
- Kühnel, G. „Die Geschichte des Kreuzholzes vor Christi Tod und das Kreuzkloster in Jerusalem“. *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* 41 (2014). „Kun. A. Mikalajūnas... pasiliko Batume, turkų nelaisvėje...“. *Pavasaris* 4 (1918), 24–25.
- „Kun. d-ras Jonas Steponavičius gyvena Tiflise...“. *Pavasaris* 4 (1918).
- „Kunigas Martynas Keturakaitis, knygnešys, švietėjas, lietuviškų parapijų Amerikoje steigėjas“. *Atodangos* (2018-09-24). <http://8diena.lt/2018/09/24/kunigas-martynas-ketura-kaitis-knygnesys-svietejas-lietuvisku-parapiju-amerikoje-steigejas/>.
- Labutis, G. „Lietuvių pėdsakais Užkaukazėje“. *Krantai* 2 (2012): 12–17.
- Laisvunas. „Moksleiviai Šiaurės Kaukaze“. *Ateitis* 7(10) (1918).
- Landsbergytė, J. „Кавказский мотив как открытие пространства в литовском искусстве: М. К. Чюрленис (литература, музыка, живопись) и трансформации модернизма“. In *Epoch of classical realism: 19th century cultural and literary tendencies: contemporary issues of literary criticism. IV international symposium*, 244–258. Tbilisi, 2010.
- Lang, D. „M. Rec. (Serge Tsouladzé (tr.): Chota Roustavéli: Le chevalier à la peau de tigre. (Collection Unesco d'Oeuvres Représentatives, Série Géorgienne.) 272 pp. [Paris]: Gallimard, 1964)“. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 29(1) (1966): 165–166.
- „L'arte armena. Storia critica e nuove prospettive. Studies in Armenian and Eastern Christian Art, a cura di Aldo Ferrari, Stefano Riccioni, Marco Ruffilli, Beatrice Spampinato“. In *Eurasiatica. Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale*. T. 16. 2020.
- Lašas, A. „When history matters: Baltic and Polish reactions to the Russo-Georgian war“. *Europe-Asia Studies* 64(6) (2012): 1061–1075.
- LCVA, f. 383, ap. 3, b. 161, l. 141. <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvos-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide6>.
- LCVA, f. 383, ap. 7, b. 271, l. 78. <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvos-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide9>.
- LCVA, f. 383, ap. 7, b. 271, l. 79, 79 a. p., 80. <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84/lietuvos-respublikos-ir-pirmosios-gruzijos-sakartvelo-demokratines-respublikos-diplomatiniai-santykiai/case-441#slide8>.
- LCVA, f. 383, ap. 7, b. 283, l. 232, 233. <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/pirmoji-gruzijos-demokratine-respublika-gruzijos-sakartvelo-ir-lietuvos-draugystes-simtmetis-lcva/exh-84>.

- „Lebedys, J.“ *Dienovidis* 3 (1938). Leonidze, G. *Poezija*. Vilnius, 1966.
- Liaudininkas. „Iš Šiaurės Kaukazo tremtinių gyvenimo“. *Darbo balsas* 39 (1918, spal. 10). *Lietuva ir Gruzija istorijos šaltiniuose*. <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/lietuva-ir-gruzija-istorijos-saltiniuose-krva/exh-21/lietuva-ir-gruzija-istorijos-saltiniuose/case-77>.
- Lietuviai kareiviai ant Kaukazo. Kun. [J.] Steponavičius laiko kareiviams pamaldas“. *Aušra* (1915, rugpj. 5): 381.
- Lietuviški pėdsakai Gruzijoje. <https://ge.mfa.lt/ge/lt/dvisalis-bendradarbiavimas/lietuva-ir-sakartvelas/lietuviski-pedsakai-gruzijoje>.
- Lietuviški pėdsakai Sakartvele (Gruzijoje). <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Bm9jaZ42ePJjiIbvzHwfUVTjn8EDvedD&ll=42.18778312477095%2C43.5168819888891&z=9>.
- Lietuviškojo paveldo Sakartvele (Gruzijoje) paieška. 2018-12-04. https://www.archyvai.lt/lt/lcva/naujiena_2121.html.
- Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. Kaunas, 1925.
- Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. T. 3. Vilnius, 2003.
- Lietuvos Metrika. Knyga nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5. Parengė A. Baliulis, A. Dubonis ir D. Antanavičius. (Tekstai lotynų kalba.) Vilnius, 2012.
- Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. https://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPSHOT&q=kaukaz%C4%85&t=1.
- Lietuvos Respublikos ambasada Sakartvele. Lietuviški pėdsakai Sakartvele. <https://ge.mfa.lt/ge/lt/dvisalis-bendradarbiavimas/lietuva-ir-sakartvelas/lietuviski-pedsakai-gruzijoje>.
- Lietuvos Respublikos ambasada Sakartvele. *Prisijunk prie bendruomenės*. <https://ge.mfa.lt/ge/lt/lietuviai-sakartvele/prisijunk-prie-bendruomenes>.
- Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas. Vilnius, 1959.
- Liutostanskis, I. Кауказа невальникась. Ляона Толстои (Партлумочита ишгъ рускишка). Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 1891. http://lith520.class.uic.edu/8sav_uzduotis.asp.
- Ludwika, B. „Atsysisveikinimas. Ant Kaukazo mane varo ...“. *Linksmų wakarai* 9 (1889, sejos 4): 142–143.
- Magarotto, L. „The Meaning of Vepx-i in Shota Rustaveli’s „The Man in the Panther’s Skin“. *The Cartvelogist* 10 (2016).
- Małek, E. „Bieniasza Budnego fascynacje poetyckie“. In «Первый» перевод Анофегмат Беняша Будного: исследование и издание текста. Łask, 2011.
- Małek, E. „Bieniasza Budnego po fascynacje poetyckie“. In *Miscellanea literackie i teatralne (od Kochanowskiego do Mroka) Profesorowi Janowi Okoniowi od przyjaciół i uczniów na 70. urodziny zebrane*. Cz. I: O Janie Kochanowskim i kulturze dawnej Polski. Red. K. Pachciska ir M. Kuran. Łódź, 2010.
- Małek, E. „On Study of the Epistolary Style of A. S. Matveev (Petitions of the Exiled Nobleman and Bieniasz Budny „Apohtegmata“)“. *Science Journal of Volgograd State University. Linguistics* 15(2) (2016).
- Małek, E. «Собрание 4291 древних российских пословиц» и «Анофегматы». Беняша Будного (Из истории русской паремологии). Warszawa, 2016.

- Małek, E. ir S. Nikolajew. «Анофегматы» Беняша Будного в переводе петровского времени. Łódź, 2012.
- Materski, W. „Pięćsetlat kontaktów polsko–gruzińskich. Zarys problematyki“. In *Polacy w Gruzji*. Pod red. E. Walewandra. Lublin, 2002.
- Mgaloblishvili, T. ir יליוושילבולגמ הלימט „תבריהמ תבותכה“. „יראב תיגרואגה תוחכונהו ווסיל מוא תבריהמ תבותכה“. The Inscription from Khirbat Umm Leisun, and Georgian Presence in the Holy Land“. *Atiqot / תוקיתע* 83 (2015).
- Mikaberidze, A. „Holy Cross, Monastery of the“. In Mikaberidze, A. *Historical Dictionary of Georgia*. Second edition. Maryland, 2015.
- Mikaberidze, A. „Holy Land, Georgians in the“. In Mikaberidze, A. *Historical Dictionary of Georgia*. Second edition. Maryland, 2015.
- Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis. *Kelionė į Jeruzalę*. Iš lotynų kalbos vertė Ona Matusevičiūtė. Vilnius, 1990.
- „Mirė Stalino motina“. *XX amžius* 128 (1937 06 10).
- Miškinis, A. *Praeities žmonių šešėliai*. http://www.uvb.lt/~uvb/miskinis/apie_miskini/praeities_zmoniu_seseliai.htm.
- Miškinis, A. „Šota Rustavelis lietuviškai“. *Pergalė* 10 (1972): 168–170.
- Montefiore, S. *Jeruzalė: miesto biografija*. Iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys. 2-asis papild. leid. Vilnius, 2020.
- „Mūsų kovos būdai“. *Kardas* 10 (1925 06 01).
- „Mūšiai tarp gruzinų ir bolševikų. Gruzinų laimėjimas“. *Vilnius* 48 (1921 03 01).
- Navickaitė, V. „Lietuviai Gruzijoje: senoji ir naujoji karta“. *Tiesa UK* (2009, gruodžio 10–16).
- „Nevalnas Kaukaze: papasakojimas L. Tolstojaus“. *Nauja lietuviszka ceitunga* 71–73 (1895, sept. 3–17).
- N. [S. Matulaitis]. „Kaukazo belaisvis: L. Tolstojaus apysakėlė“. *Varpas* 7 (1895).
- Occheli, W. „Społeczne oraz kulturalne stosunki Polski i Gruzji w XVI–XVIII w.“. *Porównania* 6 (2009).
- Pachuashvili, M. „Governmental policies and their impact on private higher education development in post-communist countries: Hungary, Latvia, Lithuania and Georgia, 1990–2005“. *Journal of Comparative Policy Analysis* 13(4) (2011).
- Paukštelis, J. *Kelionė po Užkaukazį*. Kaune, 1948.
- Pažaislio vienuolyno istorija grįžta į Lietuvą*. <https://www.archyvai.lt/download/gruzijabai-gi>.
- P. D. „Katalikai ant Kaukazo“. *Vienybė* 3 (1910, saus. 19 (vas. 1)).
- Peregrinacia abo pielgrzymowanie do Ziemie Świętej...* Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła. Kraków, 1607.
- Photography*. <http://ciurlionis.eu/en/photography/>.
- Pirmojo Kaukazo lietuvių organizacijų suvažiavimo Tiflise gruodžio mėn. 27–30 d. 1917 m. nutarimai*. „1. Pergyvenamojo politikos momento ir Lietuvos likimo po karui klausimuose...“ / suvažiavimo garbės pirmininkas P. Vileišis; pirmininko pagalbininkai Pr. Dailidė, P. Gudelis; sekretoriai: dr. Br. Sipavičius, St. Jazdauskas. Tiflise, 1917, gruod. 27–30.
- „Pirmutinio Kaukazo lietuvių būrelio kelionė tėvynėn“. *Pavasaris* 3 (1918).
- Plewczyński, M. *Ludzie Wschodu w wojsku ostatnich Jagiellonów*. Warszawa, 1995.
- Plewczyński, M. *Żołnierz jazdy obrony potocznej za panowania Zygmunta Augusta*. Warszawa, 1985.

- P. M. „Ko lenkai nori iš mūsų?“. *Kardas* 32(92) (1925).
- Polacy w Gruzji*. Pod red. E. Walewandra. Lublin, 2002.
- Poškaitis, R. „Pėdsakai atmintyje“. *Literatūra ir menas* (1982, balandžio 3).
- Pranaičių Julė [J. Pranaitytė]. *Iš kelionės po Europą ir Aziją* [b.v.]. 1914.
- Prano Juozapavičiaus kraštotyros rankraščių rinkinys. *Kelionių po užsienį medžiaga. Per Kaukazą*, 1959. <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/KVB/C130000490197>.
- Raštikis, St. *Kovose dėl Lietuvos*. Los Angeles, 1957.
- „Raudonieji susprogdino Tifliso katedrą“. *Žemaičių žemė* 21 (1939 05 25).
- „Remesas Pranas – lietuvių ešelono vadas poručikas“. *Pavasaris* 3 (1918).
- Rowell, S. C. „Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir ispanų karalysčių ryšiai 1411–1412 m. tekstuose“. In *Lietuvos istorijos metraštis* 2003/1. Vilnius, 2004.
- Ruchadze, T. *Rusul-kartuli literaturuli urtiertobis istoriidan*. Tbilisi, 1959.
- Rustaveli, Shota. *Karžygys tigro kailiu*. Vertė Jonas Graičiūnas. Redagavo Eugenijus Matuzevičius. Vilnius, 1971.
- Sakartvelo ambasada Lietuvos Respublikoje. *Pagrindinės bendravimo sritys*. http://lithuania.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=671&lang=11.
- „Sąrašas lietuvių, gyvenančių Tiflise...“. *Lietuviai svetur*. *Darbo balsas* 32 (1918, rugpj. 23): 13.
- „Seniausias pasauly žmogus“. *Karys* 46 (1926 11 10–16).
- „Shota Rustaveli (Encyclopedic Research)“. *The Cartvelogist*. T. 9. 2015.
- Sigitas Geda: pasaulinės kultūros lietuvinimas*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Antanas Andrijauskas. Vilnius, 2010.
- Skliutauskas, J. „Antanas Vienuolis ir Gruzija“. In Skliutauskas, J. *Iš ramybės ir nerimo*. Vilnius, 1991.
- Skliutauskas, J. *Aukso šaknelė. Literatūrinių ryšių apybraižos*. Kn. 2. Vilnius, 1982.
- Skliutauskas, J. *Riteris iš Sakartvelo: [apybraižos]*. Vilnius, 1972.
- Slapyvardžių žodynas*. T. 2. Sudarė ir parengė Jonas Mačiulis. Vilnius, 2004.
- Sperskienė, R. „Paroda „Lietuvos ir Pietų Kaukazo valstybių santykiai 1918–1922 m.“. *Mokslo Lietuva* (2018, birželio 5): 11–12. <http://www.mab.lt/lt/naujienos/2006>.
- „Stalinas paskutinį kartą matėsi su savo motina“. *Vilniaus rytojus* 131 (1937 06 14).
- „Stalinas – Rusijos diktatorius“. *Vilniaus rytojus* 49–50 (1932 06 22).
- Stalino motina“. *Diena* 44 (1935 11 03).
- Stebuklingasis medis: Atsiminimai, apsakymai*. Vilnius, 1967.
- Stelli [Juozas Adomaitis-Šernas]. „Gruzinai ir jų padėjimas“. *Varpas* 3 (1892): 44–45.
- Steponaitis, V. „Lietuviai rusų kariuomenėje“. *Karo archyvas* 4 (1928).
- Subačius, G. „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“. *Archivum Lithuanicum* 8 (2006).
- Surgailis, G. *Trečiasis pėstininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*. Vilnius, 2013.
- Szałygin, J. „Archiwum polskiego kościoła katolickiego p. w. Św. Piotra i Pawła w Tbilisi (Gruzja)“. In *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. T. 1. Red. W. Walczak ir K. Łopatecki. Białystok, 2010.

- Šakienė, O. R. „Apie Beižionių seniūnijos vietovardžius“. *Elektrėnų kronika*. <https://www.kronika.lt/apie-beizioniu-seniunijos-vietovardzius/>.
- Šalkauskas Konstantinas – Lietuvos kariuomenės savanoris. <https://old.biblioteka.w3.lt/salkauskas-konstantinas-lietuvos-kariuomenes-savanoris/>.
- Šaltenis, R. A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakai*. Vilnius, 1982.
- Šaltinis 16 (1931 04 18): 214.
- Šiaurės Atėnai 48(143) (1992, gruodžio 4).
- Šiekštelė, A. „Legenda literatūroje ir dailėje“. *Literatūra ir menas* (1965, vasario 13).
- Šileikaitė, D. „Der Somatismus „Herz“ als phraseologisches Weltbildelement im deutschen, litauischen und georgischen“. *Kalbotyra* 54(3) (2004): 84–93.
- Šmigelskas, R. ir I. Sadauskas. „Kaukazo senkapis“. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Vilnius, 2018.
- Šota Rustaveli. <http://corpora.iliauni.edu.ge/?q=node/11>.
- Šotos Rustavelio vardo auditorijos atidarymas. 2018-05-10. <https://www.vdu.lt/lt/ivykiai/sota-rustavelio-vardo-auditorijos-atidarymas/>.
- „Tbilisyje atidarytas atnaujintas Vilniaus skveras“. *BNS inf.* Klaipėda, 2019, rugs. 13.
- Tbilisyje pristatyta A. Vienuolio knyga „Užkeiktieji vienuoliai“. 2018-11-07. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/tbilisyje-pristatyta-a-vienuolio-knyga-uzkeiktieji-vienuoliai-286-1056010?copied>.
- The Kartvelologist. Journal of Georgian Studies*. <http://kartvelologi.tsu.ge/public/en/archive/8/3>.
- „Tiflise pasilikusieji lietuviai...“. *Pavasaris* 4 (1918).
- Tifliskas Kintas. „Tiflisas. Žinios. Mergaitės saugokitės Tiflisas“. *Lietuvos ūkininkas* 12 (1910, kovo 24 (bal. 6): 110.
- Tifliso lietuvių savitarpinės pagalbos draugijos įstatai*. Vilnius: M. Kuktos sp., 1913.
- „Tifliso lietuvių šelpimosi draugija išgyveno pirmus savo veikimo metus...“. *Vairas* 9 (1914).
- Tolstojus, L. *Kaukazo belaisvis*. Vertė K. Binkis. Kaunas, 1924. Tolstojus, L. *Kaukazo belaisvis*. Vertė S. O. [Konstancija Sketerytė-Jablonskienė]. Vilniuje: [s.n.], s.a., Tilžė: Ūkininkas, 1894.
- Tolstojus, L. *Kazokai: Kaukazo apysaka (1852 m.)*. [Vertė V. Jocaitis.] Kaunas, 1928 [i.e. 1929].
- To Partisans' Forests*. <https://www.jewishgen.org/yizkor/kaunas/kau086.html>.
- Toumanoff, C. „The Fifteenth-Century Bagratids and the Institution of Collegial Sovereignty in Georgia“. *Traditio* 7 (1951): 169–221.
- „Trys Stalino žmonos“. *Diena* 25 (1936 06 21). Tsertsvadze, M. *Participants of the Conspiracy of 1832 as presented in the epistolary heritage by N. Baratashvili*. <https://www.litinfo.ge/tsertsvadze>.
- „Uždrausta deputato A. Žukausko kalba“. *Tautos atmintis* 7 (1996).
- Vaidyla. „Kaukazo belaisvis“. *NGd* 9–16 (1918, lapkr. 23–gruod. 1).
- Valstybės teatras, 1938–1939 sezonas. Kaukazo belaisvis: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą: muzika B. Asafjevo: 1939.V.11 d.* [Kaunas, 1939.] – 1 lankstinys (6 p.).
- Valstybės teatras, 1938–1939 sezonas. Kaukazo belaisvis: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą: muzika – B. Asafjevo: 1939.V.27.* [Kaunas, 1939.] *Valstybės teatras*,

- 1938–1939 sezonas. *Kaukazo belaisvis*: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą; muzika B. Asafjevo: 1939.VI.4. [1939.]
- Valstybės teatras, 1938–1939 sezonas. *Kaukazo belaisvis*: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą; muzika B. Asafjevo: 1939.VI.9. [Kaunas, 1939.] Valstybės teatras. XX sezonas. *Kaukazo belaisvis*: 7 pav. su prologu baletas pagal A. Puškino poemą, B. Asafjevo muzika, baletmeisteris – B. Kelbauskas, viršelis dailininko Truikio. [Kaunas, 1939.]
- Vasiliauskienė, A. *Aukštaitijos krašto sūnus – lietuvių puoselėtojas Vilnijos krašte*. <https://www.aidas.lt/lt/religija/article/15285-10-01-aukstaitijos-krasto-sunus-lietuvi-bes-puoseletojas-vilnijos-kraste>.
- Vedrickaitė, I. „Antano Vienuolio kelionių apybraižos: klajojantis riteris ar pikaras?“. *Colloquia* 19 (2007).
- Vienuolis, A. „Aleliuja. Užkeiktieji vienuoliai“. *Lietuvių beletristikos antologija*. D. 1. [Chicago], 1957.
- Vienuolis, A. *Amžinasis smuikininkas: apsakymai, apysakos, legendos*. Vilnius, 1969.
- Vienuolis, A. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius, 1957.
- Vienuolis, A. *Kaukazo legendos*. Kaune, [1920].
- Vienuolis, A. „Kosto Chetagurovo tėviškėje“. *Literatūra ir menas* (1952, sausio 6).
- Vienuolis, A. *Raštai*. T. 1. Vilnius, 1955.
- Vienuolis, A. *Užkeiktieji vienuoliai. Kaukazo legenda*. Vilnius, 1950.
- Vienuolis, A. „Užkeiktieji vienuoliai“. *Lietuvių vaikų proza*. Vilnius, 1977.
- „Vilniaus vargus prisiminus“. *Kardas* 18 (1925 10 01).
- Vilnius* 61 (1921 03 17).
- Visockis, A. „Kariai katalikai Rusijos imperijos armijoje Turkestane“. *Karo archyvas* 15 (1998).
- Visockis, A. „Lietuvos kariai Rusijos armijoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Tyrinėjimų problematika“. *Karo archyvas* 14 (1997).
- Visoms *Kaukazo lietuvių organizacijoms*. „Pilno tautų atsisprendimo teisės, rusų revoliucijos paskelbtos, sukėlė lietuvių tarpe daug įvairių organizacijų ir Kaukaze ...“/ *Tifliso lietuvių tautos taryba*. Tiflise, 1917, gruod. 3.
- Woźniak, A. *Kultura gruzińska a europejska – z historii wzajemnych oddziaływań*. T. 1–2. Poznań-Gniezno, 2010.
- Woźniak, A. „Polski obraz Kaukazu – od relacji zesłańców i podróżników do publikacji naukowych“. *Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies*. T. 21. (2011).
- Woźniak, A. „Polskie badania Kaukazu a wyzwania współczesnej nauki“. *Nowa Polityka Wschodnia* 2(7) (2014).
- Woźniak, A. „Z badań nad dziejami diaspory gruzińskiej w Polsce“. *Pro Georgia* 22 (2012).
- Woźniak, A. „Z badań na Polonią gruzińską drugiej połowy XIX i początku XX wieku“. *Etnografia Polska* XL(1–2) (1996).
- Zakrzewska-Dubasowa, M. *Ormianie w dawnej Polsce*. Lublin, 1982.
- Zizas, R. „Sovietiniai partizanai Lietuvoje“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <https://www.vle.lt/straipsnis/sovietiniai-partizanai-lietuvoje/>.
- Zubreckas, A. *Šeimos likimas – tik prisiminimuose Pulkininko Jono Petruičio mirties 60-osioms metinėms*. 2003. http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030618/atmi_02.html.
- Žaltauskaitė, V. „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo–iki XX a. pradžios)“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2014/2 (2015).

- Žaltys. „Iš Lietuvos, „Vilnius dabar staiga pradėjo kilti, nės neseniai Šopeno ulyčia užsistatė puikiais namais, o dabar dvi naujos ulyčios Kaukazo ir Kijevo atsirado“. *Vienybė lietuvininku* 43 (1894, spal. 24).
- Žemėlapyje – daugiau nei 50 egzotiškų Lietuvos vietovardžių. 2016-12-12. <https://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/zemelapyje-daugiau-nei-50-egzotisku-lietuvas-vietovardziu-786724>.
- Žilevičius, L. „Dailininkai M. Palonis ir J. Rosis. Pažaislio perstatinėjimai, jo nykimas“. *Statyba ir architektūra* 1–2 (1982).
- Žilevičius, L. „Nauja apie Pažaislio architektūros ansamblį“. *Statyba ir architektūra* 12 (1981).
- Žukauskas-Vienuoelis, A. *Farmacijos žinios* 9–10 (1932).
- Žukauskienė, O. „Jurgio Baltrušaičio krikščioniškojo meno tyrinėjimai Armėnijoje ir Gruzijoje“. In *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*. T. 6. Sud. Antanas Andrijauskas. Vilnius, 2007.
- Žukauskienė, O. „Jurgis Baltrušaitis: cross-cultural biography and cross-cultural art history“. In *History of art history in Central, Eastern and South-Eastern Europe*. T. 2. Ed. by Jerzy Malinowski. Toruń, 2012, 27–34.
- Žukauskienė, O. „Kaukazo kraštai XX amžiaus lietuvių kultūros akiračiuose ir Sigito Gedos kūryboje“. In *Sigitas Geda: pasaulinės kultūros lietuvinimas*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Antanas Andrijauskas. Vilnius, 2010.
- Берендюков, Б. О военнопленных поляках на Северном Кавказе в 1812 г. <http://slavakubani.ru/geography/neighbors/peoples-north-caucasus/o-voennoplennykh-polyakakh-na-severnom-kavkaze-v-1812-g/>.
- Беручашвили, Н. *История венчальной на царство короны царей Имерети*. Тбилиси, 2017.
- Боголюбов, А. А. Поляки на Северном Кавказе с XIX–XX вв. Под ред. А. И. Селицкого. Краснодар, 2008.
- Буачидзе, Д. „Грузино-литовские литературные взаимосвязи 40–80-х годов XX века“. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: специальность 10.01.02 – литература советского периода, Тбилиси: Тбилисский государственный университет им. И. Джавахишвили, 1991.
- Бубенок, О. Б. „Дмитро Вишневецький і черкеси на службі у московського царя Івана IV“. *Східний світ* 2 (2018).
- Ватейшвили, Д. Л. Грузия и европейские страны. Очерки истории взаимоотношений XIII–XIX века. Т. 1: *Грузия и Западная Европа, XIII–XVII века*. Москва, 2003.
- Венуолис, А. *Кавказские легенды*. Перевод с литовского И. Соколова, Л. Славина. Ред. А. Берман. Художник Т. Кулакаускас. Каунас, [1955].
- Венуолис, А. *Предания и легенды*. Вильнюс, 1982.
- Венуолис, А. *Проклятые монахи: легенда*. Перевод с литовского И. Соколова, Л. Славина. Вильнюс, 1982.
- Воробьева, А. Ю. *Российские юнкера. 1864–1917 гг. История военных училищ*. Москва, 2002.
- Гайворонская, А. В. Поляки в этнокультурном пространстве Юга России (XIX–начало XXI вв.). 2013. <http://slavakubani.ru/geography/population/sociology/polyaki-v-etnokulturnom-prostranstve-yuga-rossii-xix-nachalo-xxi-vv-/>.
- Галустян, Дж. О. „Армяно-польские связи в XVI–XVII вв.“. *Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII вв.* Москва, 1979.
- Граля, Х. А., Л. Петровский, А. И. Селицкий (отв. редактор). Поляки в России: эпохи и судьбы. Краснодар, 2009.

- Двалазде Георгий Лукич, лейтенант / артиллерист. 1908–1943 06 30. История солдата. <https://www.moypolk.ru/soldier/dvalazde-georgiy-lukich>.
- Джавахишвили, Н. Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений. Рига, 2015.
- Ковалец, Т. „Этот род человеческий пестрый, из разных наций...»: Этническое лицо запорожского войска в 20–30-х гг. XVII в.“. *Русин: международный исторический журнал* 2(32) (Кишинёв, 2013).
- Котляр, Н. Ф. „Грузины в войске запорожском“. In *Из истории украино-грузинских связей* = უკრაინა-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან = 3 історії Украсіно-Грузинських зв'язків. Редактор Г. Г. Пайчадзе. 1968.
- Кругов, А., М. Нечитайлов. *Поляки в Кавказской войне: pro et contra*. Х. Граля, А. Л. Петровский, А. И. Селицкий (отв. редактор). Краснодар, 2009.
- Лушнов, В. И. Юнкера Святого Георгия. Тифлисское военное училище (16.11.1866–25.02.1921). Хабаровск, 2017.
- Лятавец, К. „Врачи польской национальности в структурах администрации и самоуправления Российской империи на рубеже XIX–XX вв.“. In *Поляки в России: вехи истории*. Краснодар, 2008.
- Омельковець, О. Я. П'ятигорські найманці на службі у Речі Посполитої (XVI–початок XVII ст.). <https://www.sworld.com.ua/index.php/history/world-history-and-the-history-of-ukraine/1327-omelkovets-ak>.
- Папашвили, М. Г. „Грузино-ватиканские взаимоотношения в XVII–XVIII вв.“. Автореферат диссертации доктора исторических наук: 07.00.03, Тбилиси, 1998.
- Поляки в России: XVII–XX вв.* Краснодар, 2003.
- Поляки в России: вехи истории.* Краснодар, 2008.
- Поляки в России: история и современность.* Краснодар, 2007.
- Поляки в России: эпохи и судьбы.* Х. Граля, А. Л. Петровский, А. И. Селицкий (отв. редактор). Краснодар, 2009.
- Прозрителев, Г. „О военнопленных поляках на Северном Кавказе в войне 1812 года“. In *Записки Разряда военной археологии и археографии императорского русского военно-исторического общества*. Т. 3. Под ред. Н. И. Веселовского. Петроград, 1914.
- Сванидзе, М. Х. „Грузия, страны Причерноморья и Восточной Европы в первой половине XVII в.“. *Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII вв.* Москва, 1979.
- Тифлиסף. Зал Благотвор. общества при римско-католичес. Петро-навловской церкви [...]. Въ субботу 12 января 1913 года состоится первый литовскій вечеръ: *artistai-mėgėjai vaidins I. „Velnias – ne boba“ dviveiksme Petliuko [Petras Pundzevičius] komedija ir „Neatmezgamasai mazgas“ vienaveiksme komed. to pat. autor. II. Choras: [afiša], vedejas vakaro St. Iazdauskis*. [Tbilisis], [1913].
- Тифлиסף. Залъ Благот. общ. при р. к. Петро-Павловск. церкви [...]. Въ воскресенье 24 февраля 1913 г. состоится второй литовскій любительскій вечеръ: I. *Artistai-mėgėjai vaidins dvi komedijas: 1) „Amerika pirtyje“ Keturakio 3-se aktuose [...]. 2) „Zile galvon – velnias vodegon“*. *Vienaveiksme...*: [programa]. [Tbilisis], [1913].
- Филимонов, О. „Парадоксы популяризации“. *Дружба народов* 1 (1984).
- Цыбулькикова, А. А. „Судьбы линейных казачек в плену у горцев“. In *Из истории и культуры линейного казачества Северного Кавказа: Материалы шестой международной Кубанско-Терской конференции*. Краснодар–Армавир, 2008.

SAKARTVELO IR LIETUVOS ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI

CHRESTOMATIJA

Parengė Viktorija Moščuk

Šioje dalyje pateikiamos grožinės literatūros kūrinių lietuvių kalba ištraukos, reikšmingos Sakartvelo ir Lietuvos dvišaliams santykiams atskleisti. Atrinktų tekstų ištraukos susijusios su mokymo priemonės teorine medžiaga, ją iliustruoja.

Chrestomatijoje pateikiami tekstai gali būti įtraukti į lietuvių kalbos mokymo(si) procesą, padėti studentams ir visiems, kurie mokosi lietuvių kalbos, formuoti savąjį žodyną. Didaktiniais tikslais tekstų komentarai ar šaltinių ir literatūros nuorodos publikuojamame rinkinyje praleidžiami.

**Vienuolis-Žukauskas, Antanas. *Užkeiktieji vienuoliai.*
Padavimas gruzinų liaudies motyvais. Redaktorius J. Stukas,
ilustracijų dailininkė Sigutė Valiuvienė. Vilnius: Vaga, 1964.
<https://www.kultūros-miestas.lt/lt/anyksčiai-dienorastis/1906-00-00-antanas-vienuolis-zukauskas-uzkeiktieji-vienuoliai>.**

Niekados dar Gruzijos nebuvo ištikusi tokia didelė nelaimė, o gruzinai taip nusilpę, kaip tais sunkiaisiais laikais. Buvo tai visų baisiausiaji gadyne iš visos gan nelinksmos Gruzijos istorijos. Ir jei Gruzija nežuvo tada, tai, pasak senelių ir žmonių dainų, tik buvusi tokia dievo valia.

Nesuskubo dar gruzinai išvyti iš savo šalies turkų ir šiaurės kalnėnų, kai iš pietų įsibrovė su didele kariuomene pats Persijos padišachas ir, keliose kautynėse nuveikęs gruzinus, artinos į Gruzijos sostines Mcchetą ir Tbilisį. Turkai ir šiaurės kalnėnai, išgirdę apie gruzinų kariuomenės žlugimą, grįžo atgal ir vėl ėmė plėsti ir deginti šalį.

Tikėtis iš kur nors pagalbos gruzinai negalėjo. Visi jų kaimynai buvo musulmonai, didžiausi gruzinų krikščionių priešai. Beliko tik atsiduoti dievo globai ir nugalėti priešą arba mirti kovos lauke. O gruzinai anais laikais tam tik ir gimdavo.

Kiekvienas vyras, kuris tik sugebėdavo valdyti kardą, palikęs namus ir nenudirbtus laukus, eidavo, pasiėmęs ginklus, ant priešo, o moterys, vaikai ir seneliai slėpdavosi neįeinamųjų miškų tankmėse ir stačių kalnų urvuose. Dienomis tada Gruzija būdavo panaši į tyrumas, o naktimis šen bei ten tviskėdavo ir gesdavo kruvini gaisrų atspindžiai, mirgėdami įvairiomis spalvomis snieguotose kalnų viršūnėse.

Netrukus pasirodė ties Tbilisiu pirmieji padišacho kareivių būriai, o rytojaus dieną atvyko ir pats valdovas su visa savo kariuomene. Kaip audra užpuolė persai nesuskubusias susirikiuoti gruzinų eiles ir pirmąsias jų klote išklojo, bet kitos jėgos dar visą dieną grūmėsi su daug kartų didesne persų galybe ir tik vakarop, galutinai suardytos ir nugalėtos, pasitraukė ir užsidarė Mcchete ir Tbilisio tvirtovėje Metechė. Ištisą naktį be perstojo daužė įnirtę persai tvirtovių sienas, veržės į vidų, šimtais lipo ant sienų ir šimtais lavonų krito atgal. Tik anksti rytą buvo paimtas Mcchetas, o dienovidį griuvo ir Tbilisio tvirtovė Metechas, kur buvo užsidarę patys narsieji kariai su savo kunigaikščiais. Nors tvirtovės sienos griuvo, tačiau išlikusieji gruzinai nutarė gyvi nepasiduoti ir, susispietę didžiajame Metecho bokšte, guldė šimtus persų. Kiek tik jų įsiverždavo į vidų, tiek išmesdavo gruzinai lavonų, kad būtų erčiau grumtis ankštuose bokšto tarpsieniuose.

Per visą grumtynių laiką padišachas, didelės minios mažesniųjų chanų ir bekų apsuptas, stovėjo ant Mta Cmindos kalno ir nekantriai laukė persų laimėjimo. Bet saulė leidos vis žemyn ir žemyn, o ant Metecho vis dar tebeplevėsavo Gruzijos vėliava. Tada įtūžęs padišachas nusiuntė kelis bekus pranešti vyriausiajam kariuomenės vadui, kad jei iki saulei nusileidžiant nesuplevėsuosianti ant Metecho bokšto musulmonų pranašo vėliava, tai jis liepsiąs savo tarnams išrėžti jam iš nugaros diržą. Bet ir tai negelbėjo.

Juo pikčiau veržėsi persai į bokštą, juo karščiau juos atgal stūmė gruzinai. Prieš saulei nusileidžiant vyriausiasis persų kariuomenės vadas, pamatęs, kad bokšto nepaimsiąs, šoko nuo Metecho sienų į putojančias Kuros bangas ir nusiskandino; o bokštas tik ryto metą buvo paimtas, kai pats padišachas ėmė kariuomenei vadovauti.

Nugalėjęs gruzinus ir užėmęs abi jų sostines, Mcchetą ir Tbilisį, padišachas iš pradžių iškilingai padėkojo Alachui už krikščionių nugalėjimą, o paskui pasiskelbė visos Gruzijos valdovu ir, apsigyvenęs Metechė, vienas gruzinų cerkves griovė, kitas pavertė mečetėmis, kankino krikščionis ir varu vertė juos musulmonais. Išlikusiems gruzinams ir miestų seniūnams paskelbė, kad jei jie per keturias dienas ir per keturias naktis nepristatysią jam dviejų maišų aukso, dešimties tūkstančių arklių ir tūkstančio skaisčiausių mergaičių, tai ten, kur pereisias jo arklys, šimtą metų žolė nebeaugianti.

Pristatyti dešimt tūkstančių arklių, nors vargiai, bet įstengė gruzinai, o apie tūkstantį skaisčiųjų mergaičių bei du maišus aukso ir svajoti negalėjo, nes ne tik visas skaisčias, bet ir bent kiek gražesnes mergaites buvo jau išrankioję turkai, lezginai ir kiti šiaurės kalnėnai; o auksą vieni gruzinai per ilgą kovos metą visai buvo išleidę, kiti slėpė jį kalnuose ir miškuose, ir tokiu trumpu laiku niekas jo pristatyti negalėjo.

* * *

Gruzijos kalnuotojoj šiaurėj, kur devynis mėnesius per metus žemė esti sniegu apklota, ant sunkiai prieinamos kalno viršūnės, Kazbeko papėdėje, stovėjo senas turtingas šventosios Ninos vienuolynas. Ne vieną kartą buvo kreipęsi gruzinai į šventosios Ninos vienuolius, ir ne vieną kartą gelbėjo brolija savo tėvynę nuo didelių nelaimių – čia pinigais, čia sumaningais patarimais. Ir šiuo žygiu gruzinai nutarė kuo veikliausiai kreiptis į savo gelbėtojus.

Bet tuo laiku sunku buvo juos pasiekti. Visi kalnai, per kuriuos ėjo į vienuolyną siauri takeliai, buvo dar apdengti gilių giliausio sniego, ir dažnai atsitikdavo, kad sniegynai užgriūdavo aūlus, užklodavo miškus, kelius. Nežiūrint to, atsirado keli narsuoliai, gimę ir augę kalnuotojoj šiaurės Gruzijoje, kurie, pasiėmę raštus į šventosios Ninos vienuolius ir prisikrovę ant asilų maisto, šiltų drabužių, virvių ir kitų reikalingų laiptoti po kalnus daiktų, leidosi į netolimą, bet sunkią ir pavojingą kelionę. Didelė žmonių minia ir dvasininkai, palydėję juos iki snieguotųjų kalnų, meldamies pasiliko apačioj laukti jų laimingai pargrįžtant.

Dvi dienas ir dvi naktis lipo narsūs gruzinai į kalnus ir tik trečiąją vidunaktį, privargę, nušalę, išalkę, nustoję pakeliui didžiosios dalies savo draugų ir gyvulių, kurie nukrito į bedugnes, pasiekė kalno viršūnę ir pasidūzgeno į vienuolyno vartus.

Neveikiai įsileido juos į vidų nusigandę vienuoliai, nes niekados dar šiuo metu nebuvo jų aplankęs nė vienas žmogus; dargi aršūs ingušai ir laipiotojai chevsurai niekados šiuo metu vienuolyno nepuldavo.

Ištisus devynis mėnesius vienuoliai būdavo atskirti nuo viso pasaulio. Užtat viduasarij, kada aptirpdavo žemesniųjų kalnų sniegas ir nyslūgdavo ledynų upeliai, vienuolyną aplankydavo daugybė žmonių ir sunešdavo daug pinigų ir maisto, kurio užtekdavo brolijai visiems metams. Per tuos tris mėnesius ne tik gruzinai vykdavo būriais ir visais takais į šventosios Ninos vienuolyną, bet lankydavo jį ir kitų krikš-

čioniškųjų šalių žmonės: atkeliaudavo net tolimosios Graikijos ir Balkanų gyventojai. Per tuos mėnesius dieną ir naktį skambėdavo vienuolyno varpai, degdavo žvakės ir būdavo laikomos pamaldos. Kaip trys dienos prabėgdavo tie trys mėnesiai, ir vienuoliai nepastebėdavo, kaip vėl ateidavo nuobodi žiema.

Pirmajam sniegui kalnuose iškritus, visi maldininkai skubėdavo nusileisti nuo kalno žemyn, ir vieną dieną nebelikdavo vienuolyne nė vieno svetimo žmogaus. Išlėdę paskutinius maldininkus, sueidavo visi vienuoliai į didįjį bokštą ir ten pasimeldę skaitydavo ir skirstydavo suneštąsias dovanas bei auksą, o suskaitę ir sutvarkę, slėpdavo jas vienuolyno landynėse.

Nuobodžios būdavo vienuoliams žiemos. Kartu su žmonėmis išskrisdavo iš vienuolyno pastogių ir visi paukšteliai. Skrisdavo jie į pietuose visados žaliuojančius, mėlyno ūko aptrauktus klonius, kurie nuo vienuolyno kalno viršūnės buvo panašūs į jūras su daugybe iš vandens kyšančių uolų ir salų. Iš kitų trijų šonų aplink vienuolyną stovėjo amžinai snieguoti kalnai su Kazbeku viduryje, tyravo mėlyni ledynai ir tartum milžinų rogių išvažinėti sniego laukai, tarp kurių tęsėsi giliai įsirežusios tarpukalnės ir juodavo gilios bedugnės. Savaitėmis degdavo tada saulės spinduliuose tyras, amžinai baltas kalnų sniegas.

Ilgas valandas žiūrėdavo vienuoliai, grožėdavos stebuklinga gamta ir negalėdavo atsigėrėti jos skaistumu. Ypač mėgdavo jie gėrėtis sniego spingsėjimu saulei tekant, kada nubalusios kalnų viršūnės staiga, lyg ko susigėdusios ar didžiai pradžiugusios, pradėdavo rausti, besimaudydamos spindulių vilnyse, mirgėti visomis vaivorykštės spalvomis ir kloti ilgus šešėlius.

„Šventas, šventas viešpats dievas, dangaus ir žemės leidėjas...“ – iškilingai, apsalusia širdimi, giedodavo tada brolija, o pats vyriausias vienuolis laikydavo ištisęs rankas viršum Gruzijos ir laimindavo nuo kalno visą šalį ir žmones. Vaidendavos tada vienuoliams, kad ir skaisčiosios kalnų viršūnės bei nebylės uolos, ir šniokščių kalnų upeliai pritaria jiems ir drauge garbina iškilniojo Kaukazo kūrėją.

Retkarčiais išeidavo brolija po kalnus pasivaikščioti. Išeidavo dvejetais, giedodami šventąsias giesmes, bet, paėjėję kiek tolėliau nuo vienuolyno ir radę tinkamą vietą, susikurdavo ugnį, kepdavo šašlykus, išsitraukdavo iš po skvernų odinius vyno maišius ir imdavo linksmintis. Nežinia iš kur atsirasdavo ir sudundėdavo sazas, vienu metu pritardavo jam zurna, graudi čanura ir skardus diplipitas...

Štai išėjo iš vienuolių būrio vienas ir kraipydamasis ėmė šokti lezginką... Išėjo antras, dailiai pakėlė ant galvos dešiniąją ranką, nuleido žemyn akis ir, grakščiai mindamas kojomis, o kairiąją ranką plevėsuodamas nežinia iš kur paimta moteriška čadra, vilioja pirmąjį kaip juodakę gruzinaitę...

„Tra ta ta ta ta taa...“ – verkia po kalnus graudi čanura, ir užkimusiu balsu pritaria jai zurna.

„Viens, du, trys; viens, du, trys...“ – ploja delnais vienuoliai, pritardami sazo dun-dėjimui.

„Lalalaa... lalaa...“ – spiegia diplipitas, tartum stengdamasis visus peršaukti.

Nebeiškėsdavo tada ir vyriausiasis vienuolis. Ir jo širdis imdavo tankiau plakti,

senas kraujas gyslose virpėti; pakėlęs vyno taurę, imdavo šokti ir jis. Dar smarkiau plodavo tada delnais visi vienuoliai, ir dar žiauriau spiegdavo diplipitas. Tada jau visus apimdavo pats smagumas: rėkaudavo, šūkaudavo, liedavo be pasigailėjimo vyną ir, vienas kito įsitvėrę, šokdavo...

Išbaidyti iš savo lizdų ir iškilę į padangę ereliai lyg stebėdamies raižydavo orą viršum besilinksminančių vienuolių; baikščios laukinės ožkos ir taurai būriais blaškydavos po ledynus, nesurasdami sau vietos...

Bet štai sugausdavo vienuolino varpai. Vienu akimirksniu nutildavo muzika ir šūkavimai. Vienu metu sustodavo vienuoliai ir lankstydamiesi imdavo žegnotis ir melstis...

Vėl skambėdavo kalnuose šventosios vienuolių giesmės, ir vėl tvarkingai dvejetais grįždavo broliai į vienuolyną...

Bet daug daugiau būdavo nuobodžių dienų, dargi baugių, kai, iš visų pusių apsiausti debesų ir apnešti sniego, kelias savaites negalėdavo vienuoliai nė kojos per slenkstį iškelti. Kai įsitaisys, būdavo, siausti kalnuose pūga, kai ims pustyti nuo Kazbeko sniegą, nešioti tarpukalnėmis ir drabstyti ant vienuolino sienų; kai ims, būdavo, kaukti ir švilpti aplinkui vėjas, kai ims ant Devdarako traškėti ledynas, tai... baugu tada būdavo, ir vaidendavos persigandusiai brolijai, kad iš visų pusių apsiautusios jų buveinę piktosios dvasios ir kad, sukdamos ir kaukdamos aplinkui, jos norinčios nuversti vienuolyną nuo kalno į bedugnes arba jį sniegu užnešti. Dienomis ir naktimis dejuodavo tada brolija, meldavos ir laukdavo, kada liausis siautusi pūga. Nebežinodavo tada jie, kuomet diena, kuomet naktis. Daug stebuklų ir neišaiškinamų atsitikimų tada patirdavo atskirtieji: tai varpai patys savaime imdavo skambėti, tai ant aukurų žvakės, niekieno nedegamos, užsižiebdavo, tai už langų vėlės žmogaus balsu imdavo prašyti vienuolius maldų ir plėštis į vidų... Meldavosi tada brolija, pasninkaudavo ir ilgas valandas gulėdavo kryžiumi ant žemės. Ne vienas vienuolis tada atsimindavo savo gimtinę ramiuose Gruzijos kloniuose, kur niekados nebūdavo nei sniego, nei tokių baisių pūgų; atsimindavo linksmas jaunatvės dienas, gražias kitados mylėtas mergeles... Ne vienas tada pasigailėdavo pasižadėjęs dievui tarnauti šiame vienuolyne ir išsižadėjęs visų šio pasaulio malonumų...

Bet pūga praeidavo, o atkutę vienuoliai turėdavo daug darbo, kol atkasdavo nuo vienuolino sienų sniegą, kol pasitaisydavo sudraskytus stogus, išvartytus kryžius...

* * *

Jau buvo geras vidunaktis, kai vienuoliai, įvairiais klausimais ir mėginimais pažinę tikruosius gruzinų pasiuntinius, įsileido juos į vidų. Pasiuntiniai, gavę iš vyriausiojo vienuolio palaiminimą, tuoj, nepaisydami didelio nuovargio ir alkio, ėmė pasakoti apie baisią, iš visų pusių gruzinus užklupusią nelaimę ir su ašaromis meldė broliją kuo veikiausios pagalbos.

Išklausę pasiuntinių, visi vienuoliai suėjo į didelį slaptąjį vienuolino rūšį, kuriame buvo paslėptas auksas, ir ten pradėjo tartis, koku būdu išgelbėjus iš pražūties

tėvynę. Ilgai nesvarstę, be ginčų, visi vienu balsu nutarė kuo veikiauusiai atseikėti du maišus aukso, atiduoti pasiuntiniams ir dargi patys palydėti juos nuo kalno.

Bet kai atkasė vienuoliai geltoną žibantį auksą ir ėmė pilstyti į maišus, staiga pagailo jiems prakeiktojo metalo, ir pradėjo tarp savęs jie tartis, ar nepasitenkintų padisachas vienu maišu, ar nepasisektų jo permaldauti visai aukso nedavus, rasit galima būtų išgelbėti tėvynę kitais keliais... Ir `pagaliau nusprendė – aukso visai neduoti, bet kuo skubiauusiai išnešti jį į kalnus ir paslėpti ten po amžinuoju sniegu, o pasiuntiniams pranešti, jog visame vienuolyne neatsiradę dargi vieno maišo aukso. „Bene pirmą kartą naikina ir degina gruzinų kraštą jų priešai musulmonai? Argi vieną kartą nuniokota Gruzija iš kraujo ir pelenų pakilo ir vėl pražydo?..“ Taip, sąžinės graužiami, ramino patys save vienuoliai ir pilstė į maišius po tiek aukso, po kiek galėjo kiekvienas panešti. Netrukus visas auksas buvo supilstytas į tiek maišius, kiek buvo vienuolių. Padėję vienas kitam užsiristi maišelius ant pečių ir užsigesinę švyturius, tyliai išėjo jie už vartų, pamiršę prieš tokį pavojingą žygį ne tik pasimelsti, bet ir persižegnoti.

Pirmasėjo vyriausiasis vienuolis ir pats savo ranka atrakinėjo ir užrakinėjo slaptųjų vienuolyno landynių vartelius. Išėjo už vartų ir apsižvalgę nakties tamsoje, buvo jau besileidžiant nuo kalno žemyn, tik staiga prieš juos išaugo kaip iš po žemių vienas pasiuntinių ir, pamatęs vienuolius su maišeliais, stvėrė vyriausiąjį už rankos ir baimės ir nustebimo balsu paklausė:

– Tėve, ką darai?!

Bet nesuskubo jis pabaigti paskutinio žodžio, kai vienas vienuolių įsmeigė jam į krūtinę peilį ir nustūmė nuo kalno.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – suriko nelaimingasis, krisdamas nuo kalno į bedugnę.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – įvairiais balsais atkartoję kalnai nakties tamsumoj. – Prakeikti būkite! Prakeikti... – atsiliepė kalnams bedugnės ir tarpukalnės.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – silpnas aidas užbaigė ir patvirtino apačioje, ten, kur iš po ledynų kriokė Devdarakas ir dauboje užė Amyluša.

Apčiuopomis, vienas kitam padėdami ir vienas kitą palaikydami, tik jiems žinomais keliukais ėmė leisti nuo kalno aukso nešini vienuoliai.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – be paliovos skambėjo vienuolių ausyse. – Prakeikti būkite! Prakeikti... – kalbėjo kiekvienas sniego gabalėlis, riedėdamas iš po kojų į pakalnę.

Pasiekę Viešpaties piršto uolą, prie kurios kitados linksmindavos, norėjo vienuoliai, nusimetę sunkius aukso maišus, sėstis pasilsėti, bet staiga suplasnojo sparnais uolos viršūnėje pelėda ir, klykdama keistu baisyu balsu, dingo nakties tamsoje.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – išgirdo tame riksmo šurpo apimti vienuoliai.

Kaip padūkę, prisispaudę maišus, pasileido jie bėgti per ledyną, nebepaisydami nei kelio, nei savo draugų, risdamies uolomis, nerdamies į sniegą, šokinėdami per plyšius ir griuvinėdami ant slidaus ledo.

Sukaite, nuvargę, pasiekė vienuoliai Čerio kalną. Čia vyriausiasis, sunkiai alsuo-

damas, pasibėgėjo savo draugams į priešakį, norėdamas į juos prabilti ir nuraminti, bet apakusi brolija parstūmė jį ir dar greičiau ėmė kopti į aukštumas.

Pažvelgė atgal atsikėlęs vyriausiasis vienuolis ir nustebo: toli toli pietuose keliose vietose žėravo dideli gaisrai, ir plati raudona pašvaistė buvo užėmusi visą akiratį. Tai padišachas, nesulaukęs iš gruzinų atsakymo, pradėjo niokoti ir deginti šalį.

– Viešpatie, pasigailėk! – nusiminusiu balsu suriko vyriausiasis, tik dabar supratęs, ką padaręs.

Balsu šaukdamas, pasivijo jis savo draugus ir, ranką ištiesęs, parodė į raudoną nuo gaisrų dangų. Vienu metu sustojo vienuoliai, susispietė į krūvą ir, nusiminimo apimti, pradėjo vaitoti. O įžiūrėję, kad ugnis sklaistosi kaskart plačiau, vėl pasileido kopti aukštyn ir blaškytis po ledyną. Nuo Arčkordo kalno viršūnės pamatė vienuoliai vienos liepsnos apimtą Gruziją, o rytuose, kaip prieš saulei tekant, nuo gaisrų raudoną Kazbeką, kurio viršūnėje kybojo prie kryžiaus prikaltas Kristus, įsmeigęs akis į liepsnojančią kraštą.

Vyriausiasis vienuolis, išvydęs tokį baisų reginį ir didelį stebuklą, numetė maišą, nuleido rankas ir kaip stabo ištiktas sustiro vietoje. Penki vienuoliai suklaupė eile žemėje, du kniūpsti sukniubo ant maišų, du parpuolė aukštiekninki, trys, tartum vienas už kito slėpdamies, sustingo vietoje, o visi kiti susispietė į vieną gurguolį ir apsigobė galvas vienu dideliu apsiaustu.

Tada, atsikreipęs į vienuolius, tarė nuo kryžiaus Kristus:

– Per amžius prakeikti būkite, vienuoliai! Per amžius prakeikti būkite, pralieję nekaltą savo brolių kraują ir pamilę auksą labiau už savo artimą. Per amžius stovėkite dienomis suakmenėję toje pačioje vietoje, per amžius varkite naktimis, tąsydami po kalnus prakeiktąjį metalą! Vargas jums, prakeiktieji, jei jus, per naktį Kazbeko viršūnės nepasiekusius, nušvies saulės spindulys ar pamatys žmogaus akis. Vargas tada, sakau jums, prakeiktieji, vargas!

Taip taręs Kristus išnyko, o Kazbeko viršūnė dar labiau paraudo nuo naujai ugnies apimtų Gruzijos aulų ir apžėrė raudonais savo sniegų atspindžiais jau suakmenėjusių vienuolių statulas.

* * *

Daug daug nuo tų laikų jau amžių praėjo, daug daug Kaukazo upėmis ir vandens nubėgo. Daug kartų per tą laiką persai Gruziją degino ir siaubė, daug kartų ir Persija, gruzinų padegta, liepsnojo. Iš šventosios Ninos vienuolyno, iš Tbilisio ir Mccheto tvirtovių tik griuvėsiai beliko. O užkeiktieji vienuoliai, pavirtę akmenimis, ir šiandien tebestovi toje pačioje vietoje, kur juos prakeikė Kristus, ir šiandien tebevargsta naktimis, tąsydami po kalnus prakeiktąjį auksą. Ir dabar artimųjų aulų gyventojai naktimis girdi, kaip užkeiktieji, vilkdami savo auksą į Kazbeko viršūnę, sunkiai alsuoja, verkia ir dejuoja. Girdi, kaip bastosi nelaimingieji po snieguotus laukus, slidinėja ledynuose, laipioja plikomis uolomis. Girdi, kaip skamba vienuolių maišeliuose prakeiktasis auksas ir kaip krinta iš po jų kojų akmenys, sniegas ir ledas, kurie padaro kalnėnams daug pragaišties.

Kai kada užkeiktieji, besikarstydami po kalnus, nuverčia netyčia tokią didelę uolą arba ledo gabalą, jog nuo jų kritimo net visos apylinkės kalnai sudreba. Visų pavojin-

giausia tuose kalnuose anksti rytą, prieš pat dieną, kada vienuoliai, nepasiekę Kazbeko viršūnės ir pastebėję rytuose aušrą, galvotrukčiais bėga į savo vietas.

Baugu darosi kalnėnams, kai retkarčiais praplyšta kurio nors vienuolio maišas ir pasipila iš jo po ledyną prakeiktasis metalas. Didelis tada kyla triukšmas ir nelaimingojo vienuolio verksmas, nuo kurio netgi pačius drąsiusius kalnų vadovus ima šiurpas. Iki aušros rankioja paskui vienuoliai po ledyną auksą, skaito jį ir dėlioja į maišus. Dar neprasisklaido kalnuose rūkai, o užkeiktieji jau stovi savo vietose ir vėl laukia nakties su tikra viltimi pasiekti Kazbeko viršūnę, paslėpti ten auksą ir nors kartą atsidusti po tiek amžių bergždžio darbo.

Graudu ir baugu šiandien šitose tyrumose, visų pamirštuose kalnuose. Kiekvienas gruzinas didžiai nuliūsta, pamatęs ant kalno, debesims prasiskyrus, vienuolino griuvėsius ir suakmenėjusių užkeiktųjų vienuolių statulas. Niekas jų nesigaili, niekas nemini, ir niekas už juos nesimeldžia. Tik amžinieji keleiviai šaltieji debesys lanko retkarčiais vienuolino griuvėsius ir, pasigailėję suakmenėjusių vienuolių, glamonėja juos, bučiuoja, klausinėja. Bet išklause, nepravirkę ir nė žodžio nepratarę, šalti, paniurę traukia toliau į amžinąją kelionę. O žiaurūs kalnų vėjai, tyčiodamies vienuolių kančiomis, kaukia, staugia aplinkui, barsto jiems į akis sniego smiltis ir per amžius niūniuoja vienatone nusiminimo dainą.

Čikovanis, Simonas. „Jūros kriauklė“. In Čikavonis, Simonas. *Brolių valanda. Poezijos vertimai*, 130–131. Vertė Algimantas Baltakis. Vilnius, 1986.

Jūros kriauklė

Aš lyg Šekspyras mėgstu monologą.
Paimsiu kriauklę, išmestą bangų,
Ir liepsiu jai: dainuok, paguoski žmogų,
Kad jam nebūtų liūdna ir baugu.

Laikau ne kaukolę, o kriauklę rankoj.
Jinai lengva, nekels minčių niūrių.
Joje ošimas jūros neišsenka,
Ji amžiams gludinta bangų sūrių.

Joje gyvena lyg mažytėj celėj
Lengvi garsai ir lengvas ilgesys.
Ir skverbiasi iš jos į mano sielą
Rionio bangos, burių šlamesys.

Norėčiau, kad širdį man linguotų
Tarytum kriauklę nerami banga.

Kad perlamutras vidų jos nuklotų,
 Ir dainos rinktųsi ten lyg druska.
 Aš lyg Šekspyras monologą mėgstu.
 Vaikystės gausmą saugau savyje.
 Bijau, kad užmarštis jo nepaliestų,
 Kad nenutiltų vėjai kriauklėje.

Ir mirdamas paimsiu atminimui
 Šią jūros kriauklę. Man primins jinai
 Rytinę žvaigždę ir bangų ošimą,
 Aš ir kape dainuosiu amžinai.

Kaupiu savy dainas ir jūros vėją.
 Dainuok, o kriaukle, nenutilki tu!
 Man tu lyg duona. Te mus meilė sieja.
 Kai tu gaudi, vaikystėn sugrįžtu.

**Geda, Sigitas. „Sugrįžimas iš Kaukazo“. In Geda, Sigitas. *Eilėraščiai*. Vilnius, 1964.
<http://www.saltiniai.info/files/literatura/SigitasGeda>**

Sugrįžimas iš Kaukazo

Aukšti kalnai. Visur ledynų žymės.
 Kai būdavo, susprogsta žalios žievės,
 Atšilus, po pagoniškos maldos,
 Į pelkę žmonės vijo mamutus.

Nuo ežerų parjoja surūstėjęs
 Kaip Dovydas per jūrų žolę – tėvas,
 Šakom aprietus šviesų erdvės plotą,
 Vėl žydi grūšia, šobliom apkapota.

Tėvynės, Motinos
 Ir Žemės jausmas.

Didžiulis, kosminis
 Žibuoklės gausmas.
 Tebus šviesu,
 Tebus labai šviesu –
 Žibuoklė auga lig už debesų.

Geda, Sigitas. „Ėriukas Kaukaze“. In Geda, Sigitas. *Baltoji varnelė. Eilėraščiai, 169–170*. Vilnius, 2000.

Ėriukas Kaukaze

Per visą Kaukazą
Teka sraunios upės,
Ten yra ėriukas,
Kailin įsisupęs.

Tvarinėlis mažas,
Kvailas, nekaltas,
O aplinkui brėžias
Kalnų ratas baltas.

Sunku tam ėriukui
Kalnuose gyventi,
Bent kokį tvartelį
Būtų kas surentęs!

Viršum jo erelis
Nepaliauja skraidęs,
Vakar vilko staugsmas
Begeriant pabaidė.

Mažą ėriukėlį
Visi nori skriausti,
Ar galim, vaikelį,
Mudu jį užjausti?

Užjauškim, užjauškim
Mažą ėriukėlį, –
Žiūrėk, kiek žolelių
Prie upės prižėlę!

Užtverkim ganyklą,
Įsteikim mokyklą,
Pasikvietę vilką,
Braukim kailį pilką...
Bus gražus Kaukazas,
Mikalojau mažas!